

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**A. 31 NOLU BURSA TEREKE DEFTERİNE GÖRE
BURSA ŞEHİRİ'NİN SOSYO-EKONOMİK HAYATI
(1510-1512)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba GÖKÇURAK

Balıkesir, 2016

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**A . 31 NOLU BURSA TEREKE DEFTERİNE GÖRE
BURSA ŞEHİRİ'NİN SOSYO-EKONOMİK HAYATI
(1510-1512)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba GÖKÇURAK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şenol ÇELİK**

Balıkesir, 2016

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

ÖZET

A . 31 NOLU BURSA TEREKE DEFTERİNE GÖRE BURSA ŞEHİRİ'NİN SOSYO-EKONOMİK HAYATI (1510-1512)

GÖKÇURAK, Tuğba
Yüksek Lisans, Tarih Anabilim dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şenol ÇELİK
2016, 147 Sayfa

Osmanlı Devleti'nin gerek mali, idari gerekse sosyal alanlardaki gelişmeleri araştırmacıların her zaman dikkatini çekmiş ve farklı açılardan değerlendirmeler yapmalarının önünü açmıştır. Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatının yansıdığı önemli kaynaklardan birisi de genellikle şer'iyye sicilleri içerisinde kayıtlı olan terekelerdir. Bu kayıtlarda insanların aile yapıları, çocuk sayıları, giyim kuşam tarzları, meslekleri, unvanları gibi birçok sosyal kültürel içerikli veriler yer almaktadır. Terekeler bir yandan kişilerin servet ve mal varlıklarını ortaya koyarken diğer yandan hem dönemin özelliklerini hem de kişilerin yaşadıkları bölgeler hakkında çeşitli boyutlarıyla yorumlar yapılmasına olanak sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin sosyo- ekonomik hayatının yansıtılmasında önemli bir yeri olan tereke defterleri çalışmamızın da ana kaynağını oluşturmuştur.

H. 915-917/ 1510-1512 tarihini kapsayan bu çalışmamızın giriş bölümünde öncelikle amaç ve yöntemden bahsedilmiştir. Ardından ise kısaca; kadınlar, şer'iyye sicilleri, tereke defterleri ve terekelerin ekonomik açılardan incelenmesi hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde ise Bursa şehri hakkında genel bilgiler sunulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümlerde, incelemiş olduğumuz A. 31 Numaralı Bursa Tereke Defterinin tanıtımı, defterde kayıtlı şahısların medeni halleri, aile yapıları, servet miktarları ve türleri tespit edilerek Bursa'nın XVI. yüzyıl başlarındaki sosyo ekonomik yapısı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tereke, Sosyo-Ekonomik yapı

ABSTRACT

SOCİO-ECONOMIC LIFE IN BURSA ACCORDİNG TO BURSA PROBATE INVİNTORY NUMBER 31 GÖKÇURAK, Tuğba

Master Thesis, History

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Şenol ÇELİK

2016, 147 Pages

Ottoman State's improvements in both financial and social fields have always attracted the attention of the researchers and paved the way for making evaluations from different aspects. One of the important sources where Ottoman social and economic life is reflected is the estates which are usually registered in the tax registrations. These registrations include many social cultural data such as the family structures, number of children, clothing styles, occupations and titles of the people. Estates reveal people's fortunes and assets on one hand, and allow making comments about both the characteristics of the period and the regions where people live in several dimensions. Having an important effect in reflecting the socioeconomic life of the Ottoman State, estate books have also constituted the main source of our study.

The introduction part of this study of ours which covers the date H. 915-917/ 1510-1512; in brief, includes information about the analysis of Muslim judges, tax registries, estate books and estates in economic aspects. In the first part, on the other hand, general information is given about Bursa province. In the second and third parts, Bursa Estate Book No A.31 is introduced, the marital status, family structure, amount and types of fortune of the people who are registered in the book are determined and the socioeconomic structure of Bursa at the beginning of the 16th century is attempted to be revealed.

Keywords: Probate inventories, Socio-economic structure

İçindekiler

ÖNSÖZ	V
TABLO VE GRAFİKLER	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
Amaç	1
Yöntem.....	1
1. Kadılar	1
2. Şer'îye Sicilleri	3
3. Tereke Defterleri	4
4. Terekelerin Sosyal ve Ekonomik Açılardan İncelenmesi	6
BİRİNCİ BÖLÜM	13
BURSA ŞEHRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	13
A. Bursa'nın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İlk Dönemleri	13
1. Türk Fethi Öncesi Bursa	13
2. Osmanlılar Tarafından Fethi ve İlk Dönemleri	14
B. Fetih Sonrasında Bursa'da Nüfus ve Yerleşme	16
1.Nüfus.....	16
2.Yerleşme.....	20
3. İmar Faaliyetleri	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
BURSA'NIN A. 31 NO'LU TEREKE DEFTERİ VE TEREKE SAHİPLERİ	27
A. Defterin Tanıtımı.....	27
B. Tereke Sahipleri	28
1. Tereke Sahiplerinin Vefat Tarihine ve Mirasçılarının Durumuna Göre Dağılım	28
2.Tereke Sahiplerinin Medeni Hallerine Göre Dağılımı.....	31
3.Unvan ve Meslek Bakımından Tereke Sahipleri	34
4. Tereke Sahiplerinin Servet Dağılımı ve Servet Miktarları.....	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
TEREKE KAYITLARI İŞİĞİNDA BURSA'NIN XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA SOSYO- EKONOMİK DURUMU	43
A. Terekeyi Oluşturan Mal Grupları ve Köleler	43
1.Gayrimenkul Mallar	43
2. Menkul Mallar	47
3. Köleler	69

B. Terekelerden Yapılan Zorunlu Harcamalar	76
1. Borçlar	76
2. Mehir	77
D. Tereke Defterlerine Göre Dönemdeki Bazı Malların Fiyat Hareketlilikleri	78
1. Tereke Defterlerinin Para Tarihi ve Fiyat Hareketlilikleri Açısından Önemi	78
2. Fiyatlar ve Fiyat Listeleri	79
SONUÇ	87
EKLER	90
KAYNAKÇA	143

ÖNSÖZ

Tarih ve kültür araştırmalarında öne çıkarılması gereken hususların başında toplumların meydana getirdiği siyasi olayların yanında, sosyal ve ekonomik hayatları da yer almaktadır. Bu konuların aydınlatılması için geçmişte yaşamış toplumların hayat tarzları, sosyal ilişkileri ve inançları gibi pek çok özelliğin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Özellikle geniş bir coğrafyada uzun yıllar hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısının aydınlatılması oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve iktisadi hayatının araştırılmasında başvurulacak önemli kaynaklardan birisi de tereke defterleridir. Bu alışmada Bursa'ya ait H. 915-917/ 1510-1512 tarihini kapsayan A. 31 numaralı Bursa Tereke Defteri incelenmiştir. Tereke defteri ışığında yaptığımız çalışmada Bursa'da yaşamış olan halkın dini, milli kimlikleri, sosyal statüleri ve gelir düzeylerini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamıza öncelikle seçtiğimiz tereke defterinin transkripsiyonu ile başlandı. Daha sonraki aşamada ise transkripsiyondan elde ettiğimiz veriler çeşitli başlıklar altında tabloladıştırıldı. Çalışmamız toplamda üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bursa'nın Osmanlılar tarafından fethi, fetih sonrasında nüfus ve yerleşmesi hakkında bilgiler verilmişti. İkinci bölümde defterin tanıtımı yapıldı ardından tablolardan elde edilen veriler ışığında tereke sahiplerinin tanıtımı yapıldı. Son bölümde ise tereke defterlerinde rastlanan mal gruplarının verdiği bilgiler ışığında Bursa'nın XVI. yüzyıl başlarındaki sosyo-ekonomik durumu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın karar sürecinden en son aşamasına kadar yardım ve desteklerini benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübesi ile beni yönlendiren tez danışmanım değerli hocam, Prof. Dr. şenol ÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez yazım süreci boyunca yardımlarını eksik etmeyen bölüm hocalarımdan Doç Dr. Zübeyde GÜNEş YAĞCI ve Yrd. Doç Dr. Serdar GENÇ'e de teşekkürü borç bilirim. Eğitim hayatımın tamamında ve bu aşamasında da maddi ve manevi desteklerini hiç eksik etmeyen sevgili babam Recep GÖKÇURAK'a ve canım aileme, Yrd. Doç. Dr. Hasene Esra YILDIRIR'a, arkadaşlarım Cansu BÜYÜKBOSTANCIOĞLU'na ve Rabia BAKIR'a teşekkür ederim.

Tuğba GÖKÇURAK

EKLER.....	90
EK 1.TEREKE SAHİPLERİNİN TÜM MENKUL, GAYRİMENKUL MALLARI VE FİYATLARI	90
EK 1.TEREKE SAHİPLERİNİN TÜM MENKUL, GAYRİMENKUL MALLARI VE FİYATLARI	96
EK 2. BORÇLU OLAN TEREKE SAHİPLERİ VE BORÇ MİKTARLARI	104
EK 3. 10 BİN AKÇEDEN FAZLA MİRAS BIRAKAN KİŞİLERİN SERVET DAĞILIMI.....	106
EK 4. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN TAHİL FİYATLARI	108
EK 5. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN TATLI VE ŞEKER FİYATLARI	109
EK 6. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN YAĞ VE YAĞ ÜRÜNLERİ FİYATLARI	109
EK 7.TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN SEBZE-MEYVE FİYATLARI	110
EK 8. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN TAZE VE KURUYEMİŞ FİYATLARI	110
EK- 9:DİĞER YİYECEKELER	111
EK 11. BURSA'DA BULUNAN MAHALLELER	113
EK 12. KİŞİLERİN ÖLDÜKLERİ YERLER	116
EK 13. KİŞİLERİN MİRASÇILARI.....	122
EK 14. MEHİR BORÇLU TEREKELER	132
EK 15. BURSA TEREKE KAYDI ÖRNEĞİ.....	133
EK 16. TEREKE DEFTERLERİNDE GEÇEN EŞYALAR	134

TABLO VE GRAFİKLER

Tablo 1. 1487-1573 arası Bursa'nın Nüfus Hareketlilikleri.....	17
Tablo 2. 1510-1512 Yıllarına Ait Ölümlerin Erkek ve Kadın Olarak Aylara Dağılımı	28
Tablo 3. Bursa Şehrinde 1510-1512 Seneleri Arasında Vefat Eden Kişilerin Mirasçılarının Adet ve Oranları	29
Tablo 4. Tereke Sahibi 207 Şahsın Medeni Halleri	32
Tablo 5. Çok Eşli Tereke Sahipleri, Çocuk Sayıları ve Miras Toplamları	34
Tablo 6. Kadın ve Erkeklerin Servet Miktarları.....	41
Tablo 7. Terekelerde Rastlanan Kitap İsimleri	47
Tablo 8: Kitap Sahipleri, Kitapların Değeri ve Kitapların Servetlerine Oranı	49
Tablo 9. Mutfak Eşyalarının Türü, Adedi ve Kaç Kişi de Bulunduğu	55
Tablo10. Kürk Sahibi kişilerin isimleri, miras toplamı ile kürklerin adet ve fiyatları.....	63
Tablo 11.10.000 Akçe Üzerinde Ticari Emtiası Bulunanların Toplam Servetleri.....	68
Tablo 12.Sahip Olunan Cariye ve Gulam Dağılımı	70
Tablo 13. Köle Sahipleri, Köle Sayıları ve Kölelerin Servet İçindeki Oranı.....	72
Tablo 14. Köle ve Cariyelerin Yıl, Fiyat ve Sayılarının Dağılımı	75
Tablo 15.Borçların Dağılımı	76
Tablo 16.Yıllara ve Aylara Göre Köle Fiyatları	80
Tablo 17. Yıllara ve Aylara göre Tahıl Fiyatları.....	82
Tablo 18. Yıllara ve Aylara göre Tatlı ve Şeker Fiyatları.....	84
Tablo 19. Yıllara ve Aylara göre Yağ ve Yağ ürünleri Fiyatları	84
Tablo 20. Yıllara ve Aylara göre Taze ve Kuruyemiş Fiyatları.....	85
Tablo 21. Yıllara ve Aylara göre Sebze ve Meyve Fiyatları.....	85
Tablo 22. Diğer Yiyecekler ve Fiyatları	85
Tablo 23. Diğer Yiyecekler ve Fiyatları	86
Grafik 1. Aile Başına Kayıtlı Çocuk Sayısı	30
Grafik 2. Tereke Defterlerindeki Kişilerin Unvan Dağılımı	35
Grafik 3.Servet Dağılımındaki Yüzdelik Oranlar	38
Grafik 4.Gayrimenkul Çeşitlerinin Toplam Değeri	46
Grafik 5. Alacakların Yüzdelik Dağılımı.....	51
Grafik 6. Borçların Yüzdelik Dağılımı	77

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

BŞS: Bursa Şer'iyye Sicili

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ed: Editör

Enst: Enstitü

nr: Numara

s: Sayfa

Üni: Üniversite

Vrk: Varak

Y. L: Yüksek Lisans

OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dergisi

GİRİŞ

Kadılar, Şer’iye Sicilleri, Tereke Defterleri ve Terekelerin Sosyal ve Ekonomik Açılardan İncelenmesi

Amaç

Araştırmanın temel amacı, Bursa’nın 1510-1512 yıllarını kapsayan A. 31 numaralı tereke defterini kullanarak XVI. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik durumunu tespit etmektir. Diğer amaçlar ise daha geniş kapsamlı sosyal ve iktisadi durumun tespiti için yapılacak çalışmalarda alt yapı oluşturmak ve veri birikimine katkı sağlamaktır. Bu veri birikimi sayesinde özelde Bursa’nın genelde ise Marmara bölgesi ve Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik durumuna ulaşmaktır.

Yöntem

Bursa’nın sosyal ve ekonomik durumunun A. 31 numaralı Bursa Tereke Defteri kullanılarak tespit edilmeye çalışıldığı araştırmada model olarak tarama modeli seçilmiştir. Tezin özellikle kuramsal çerçeve kısmında ikincil kaynak araştırması yapılmıştır.

Sosyal ve iktisadi durumun değerlendirilmesine olanak verecek olan verilerin oluşmasını sağlayan tereke defterinin transkripsiyonu kısmında birincil kaynak araştırması yöntemi kullanılmıştır. Son olarak ise defterin çevirisinden elde edilen verilerin değerlendirilmesi kısmında da istatistiksel analiz yöntemi kullanılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. Kadılar

Osmanlı Devleti’nde geniş kapsamlı yetkileri bulunan ve şer’iyye mahkemelerinde yargı görevini yerine getiren şahıslara kadı denilmektedir¹. Kadı, kelime olarak “hükmetmek, hüküm vermek, idare etmek ve yargılamak” anlamlarına gelmektedir². Osmanlı kadısı mülki, beledi ve adli alanlarda görevleri olan bir memurdur. Kadının sahip olduğu önemli vazifelerinden birisi de pek tabii insanlar

¹ Ahmed Akgündüz, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri” *Türkler*, Ed. H. C. Güzel, vd., X, Ankara 2002, s. 94.

² Fahrettin Atar, “Kadı” maddesi, *DİA*, XXVI, s. 66.

arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'i hükümler çerçevesinde çözümlemektir.

Görev sahalarının çeşitliliğinden ve önemli olmasından dolayı kadı namzetlerinin eğitimleri ve tayinleri konusunda hassas davranılmıştır. Osmanlı döneminde yazılan fıkıh kitaplarında da bu hassasiyet ile kadıyı tayin edenlerin mesuliyetlerinin büyük olduğundan ve nelere dikkat etmeleri gerektiğinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

Kadı, mahkemeye intikal eden sorunları Hanefi fıkıhı üzerine, şer'i ve hukuki nizam ve kurallarla bir karara bağlar öyle hüküm verirdi³. Kadılar hukuki görevini şer'i mahkemelerde yerine getirirlerdi. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde şer'i mahkemelerin mekânı hususi bir bina ve yer olmayıp, kazanın bir mescidi ya da camisi olabileceği gibi, kadının kendi hanesi de olabilirdi⁴. Ancak, kadının kararları yalnız başına alıp töhmet altında kalmaması için, halkın devamlı gittiği büyük bir camii aynı zamanda mahkeme görevini de görmüştür. Alınan kararların kayıtları ise camide ya da kadının evinde saklanmıştır.

Kadı görevlerini yerine getirirken çeşitli alanlarda yardımcılara sahipti. Bunlar; nâibler, müftîler, kassâmlar, muhızrlar, dergâh-ı Âli çavuşları, subaşılar, mübâşirler, kâtipler, tercüman, müzekki ve hademelerdir⁵. Kadıların en önemli yardımcılarının başında, kadının vekili olarak dava dinleyen ve karar veren naibler gelmektedir. Naiblerin sayısı kazanın büyüklüğüne göre değişmektedir.

Kadıların vazifeleri arasında, yetim ve gariplerin haklarını korumak veya vasiyetlerin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek için ölenlerin miraslarına el koyup muhallefatı tespit edip mirasçıların hisselerini tayin etmek de vardı⁶. Kadılar bu görevi yerine getirirken kassamlara başvurmuşlardır. Osmanlı'da iki çeşit kassam memuru bulunurdu. Bunlar askeri sınıfa mensup kimselerin muhallefatını kayıt altına alan askeri kassamlar ve mahalli kadılıklarda bulunan beledi kassamlardır⁷.

³ Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988, s. 6.

⁴ H. Özdeğer, *Aynı eser*, s. 6.

⁵ Levent Kuru, *29 Numaralı Edirne Şer'îye Sicili*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Edirne 2006, s. 10-11.

⁶ Ö. Lütfi Barkan, *Aynı eser*, s. 2.

⁷ Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988, s. 11.

2. Şer'iye Sicilleri

Osmanlı Devleti farklı kültürleri bünyesinde barındıran bir toplum yapısına sahipti.⁸ Bu farklı kültür yapılarını birlikte tutabilmek için öncelikle yargı sistemini en iyi şekilde uygulamalıydı. Bu amaçla fetih edilen yerlere ilk olarak kadı tayin edilir ve birer şer'i mahkeme oluşturulup halk arasındaki anlaşmazlıklar giderilirdi.

Sicilin kelime anlamı, okumak, kaydetmek, hüküm etmek, karar vermek ve kayda geçirmektir⁹. Şer'iyye sicilleri ise Osmanlı Devleti'nde mahkemelerde alınan kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterlerdir. Şer'iyye sicilleri kadı veya naibi tarafından kayıt altına alınmıştır.

Yaygın olarak şer'iyye sicilleri adıyla anılan bu kayıtlar kadı sicilleri, kadı divanı, sicillat-ı şer'iyye gibi ifadeler ile de anılmaktadır¹⁰. Çeşitli türden belgelerin kayıt altına alındığı bu defterlerin muhtevasını, şer'i mahkemelerde görülen tüm davalar, devlet merkezinden gelen ferman ve emirnameler, gerekli görüldüğü dönemlerde de arazi ve vakıf tahrirleri gibi kayıtlar oluşturur¹¹.

Hukuki bir ihtiyaçtan doğan şer'iyye sicilleri, her kazada, sancakta vilayet merkezinde tutulmuş ve aynı zamanda toplum düzenini sağlayan adalet sisteminin önemli bir bütünleyicisi olmuştur¹².

Bursa, Edirne gibi bazı büyük şehir kadılıklarında tutulan siciller, içerdikleri kayıtların konusuna göre ayrılarak müstakil defterler halinde saklanmıştır. Bunlar, hüccet, ferman, narh, ihtisab, vakıf muhasebesi ve tereke defterleridir¹³. Diğer şehirlerde ise konularına göre ayırım yapılmaksızın karışık bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Aynı zamanda siciller, yalnızca şehir halkını değil köylerde yaşayan halkın çeşitli meselelerini de kapsamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde şer'iyye sicilleri XV. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar tutulmuştur. Bu siciller, yaklaşık beş asır kadar bir zaman diliminde aynı coğrafya üzerinde kozmopolit bir toplumsal yapıyı barındırmayı başaran Osmanlı devletinin siyasi, sosyal, iktisadi ve hukuki hayatını yansıtan temel

⁸ Güven Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *OTAM*, sayı 17, Ankara 2005, s. 2.

⁹ İrfan Berktaş, *86 Nolu Kütahya Şer'iyye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kitiği*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans tezi, Kütahya 2011, s. 7.

¹⁰ Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri" maddesi, *DİA*, XXXIX, Ankara 2010, s. 8.

¹¹ H. Özdeğer, *Aynı eser*, s. 1.

¹² İ. Berktaş, *Aynı eser*, s. 8.

¹³ H. Özdeğer, *Aynı eser*, s. 1.

kaynakların başında yer almaktadır. Bu defterler, içerdikleri bilgilerin önemi bakımından Türk kültür tarihinin temel taşları arasında yer almaktadır.

3. Tereke Defterleri

Tereke, ölen bir insanın gerisinde bıraktığı eşyalardır¹⁴. Muhallefat, metrukât, kassam ve tereke defterleri olarak anılan kayıtlar ise ölen bir kişinin arkasından bıraktığı mallarının tespiti ve bu malların mirasçılar arasında taksimi için tutulmuş kayıtlardır¹⁵.

Kadıların bir görevi de mirasçılarının başvurmaları durumunda vefat eden kişinin mallarını varislerine paylaşmak, vefat eden kişinin mirasçısı olmadığı durumlarda da mallarını hazineye aktarmaktı. Buradan Osmanlı Devletinde, vefat eden tüm vatandaşların geride bıraktıkları mal varlıklarının kayıt altına alınması zorunluluğunun olmadığını ancak, yukarıda saydığımız durumların varlığı halinde tereke kayıtlarının tutulduğu sonucuna varmaktayız.

Kadılar bu görevini yerine getirirken önemli yardımcıları, ikinci derecede adli görevlilerinden olan kassamları kullanırlardı. Kassam, miras davalarında gerekli incelemeyi yapıp bir neticeye vardıldıktan sonra davayı hükme bağlayan ve terekeyi varisler arasında taksim eden şer'i bir memurdur¹⁶. Osmanlı devletinde kassam beledi ve askeri olmak üzere ikiye ayrılırdı. Askeri sınıf mensuplarının muhallefatı askeri kassam tarafından, şehirli ve köylü halka ait kişilerin miras taksimi ise beledi kassam tarafından yapılırdı¹⁷. Kadıların vekili olan kasamlar tarafından tutulan ve ölenlerin mallarının kayıt altına alındığı defterlere *Tereke Defterleri*, *Kassam Defterleri*, *Muhallefat Defterleri* veya *Metrukât Defterleri* gibi çeşitli isimler verilmiştir¹⁸. Bu defterlere vefat eden kişinin malları kaydedildikten sonra zorunlu harcamalar alınıp mirasçıları arasında şer'i hüküm esaslarına göre paylaşım yapılırdı. Kassam bulunmayan kaza ve naiyelerde bu görevi naipler yerine getirirdi. Bunun dışında kasamlar tereke taksimi yaparken yanlarında, mirasa konu olan malları deftere kaydeden bir kâtip, muhızır, çuhadar, hizmetçi, bilirkşi ve terekeye gözcülük eden dibedan gibi yardımcıları bulunurdu¹⁹. Kassamlar, kadı veya kazaskerler adına

¹⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 679.

¹⁵ Sibel Kavakalı Kundakçı, "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat", *HistoryStudies*, VI/4 (2014), s. 1.

¹⁶ Sait Öztürk, "Kassam" maddesi, *DİA*, XXIV, s. 579.

¹⁷ Ö. Lütfi Barkan, *Aynı eser*, s. 4.

¹⁸ L. Kuru, *Aynı tez*, s. 12.

¹⁹ S. Öztürk, Aynı makale, s. 580.

miras taksimini yaptıktan sonra terekeden “resm-i kismet” adıyla binde 15 ile 25 arasında değişen bir resim alırlardı. Ancak uygulamada bu konuda usulsüzlükler olduğu da tespit edilmektedir²⁰.

Bir terekeye müdahale hakkının doğması ile kassam memuru terekede yer alan mal ve eşyaları, varsa borç ve alacakları, mirasçıları yazardı. Bu sırada hazır olan bilirkişi ve mirasçıların da huzurunda piyasa değerlerini bilen dellalların belirledikleri fiyatlar eşyaların altına yazılırdı. Yapılan bu taksimat ve değerlendirme işlemi sırasında bir heyetin varlığı, eşyaların kaybını ve bazı eşyalarında mirasçılar tarafından ortaya konmayarak diğer mirasçıların haklarının yenmesini engellemesi ve aynı zamanda eşyaların değerlerinin olduğundan fazla kayıt ederek fazla resm almasının önüne geçmiştir.

Tereke defterleri genellikle dört kısım halinde tanzim edilmektedir. Birinci kısımda ölen kişinin kimliği, varsa unvanı, ait olduğu zümre, ikamet ettiği ve öldüğü yer, ölüm tarihi ve mirasçıların kimler olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. İkinci kısımda ölenin geride bıraktığı tüm menkul-gayrimenkul mal varlığı ve malların bilirkişi önünde yazılan tahmini fiyatları yazılmaktadır. Üçüncü kısımda cenaze masrafları, borçlar ve vergiler varsa mehir borcu ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Son kısım olan dördüncü kısımda ise mirasçıların isimleriyle beraber mirastan aldıkları nakdî değerler yazılmaktadır.

Tereke defterleri sosyal tarih araştırmaları bakımından başvurulacak temel kaynaklar arasında yer almaktadır²¹. Bunun en önemli sebebi muhtevasında

²⁰ S. Öztürk, Aynı makale, s. 581.

²¹ Halil, İncelik, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, 19, İstanbul 1953; Halil, İncelik, “Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler, III. Köy Sicil ve Terekeleri”, *Belgeler*, XV/19, Ankara 1993; Ömer Lütfü, Barkan, “Edirne kassamına ait tereke defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6 (Ankara 1966), Said Öztürk, *XVII. Yüzyıl Askeri Kassam Defterleri'nin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, İstanbul 1993; Levent, Kuru, 29 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili, Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006; İlker Er, *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme (1670-1700)*, Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2008, Selma Kuşu, *Şer'iyye Sicillerine Göre H. 1065-1079/ M. 1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009; Nazik Betül Çelik, *Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Gaziosmanpaşa Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2008; Orhan Büyük, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009; Gülser Oğuz, “61 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili'nden Hareketle Müslim-Gayri Müslim İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, *Kök Araştırmalar Dergisi*, XII, 1, Ankara 2010; Gülser Oğuz, “Tereke Kaydından Hareketle bir Osmanlı Veziri'nin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazade Hüseyin Paşa”, *Milli Folklor*, 88, Ankara 2010; Tanju, Demir”Bir Tereke Yetmiş Denizlili”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV, Ankara 2005; Sibel Kavaklı Kundakçı,

barındırdığı; ölen kişilerin meslekleri, unvanları, eşyalarının çeşitliliği, mal varlıklarının miktarı ve varsa mirasçıları hakkında oldukça doyurucu bilgiler vermesindendir. Verdikleri bilgiler sayesinde toplumun en küçük yapı taşı olan aile müessesesinden toplumun geneline ışık tutulmaktadır. Böylece gerek sosyal ve iktisadi gerekse de siyasi alan çalışmalarında başvurulması gereken kaynakların başında tereke defterleri gelmektedir.

Tereke defterlerinin verdikleri bilgilerin öneminden dolayı, Bursa şehrinin XVI. yüzyıl başındaki sosyal hayatına ışık tutmak amacı ile A. 31 numaralı tereke defteri araştırma konusu olarak seçilmiştir.

4. Terekelerin Sosyal ve Ekonomik Açılardan İncelenmesi

Tereke kayıtları, Osmanlı halkının günlük hayatı, ailenin sosyal ve ekonomik durumu, insanlar arası ilişkiler ve fiyat hareketleri gibi pek çok problemin gün ışığına çıkartılmasında başvurulacak temel kaynakların başında gelmektedir.

Tereke defterlerini,3 bölüm halinde ve sosyal boyutları ile ele alacağız.

Birinci bölüm olarak adlandırdığımız ve özetle kişinin isim ve adres bilgilerinin yer aldığı kısımdan hareketle bazı sonuçlara varacağız. Ayrıca bu bölümün öncelikle yaşanan dönemin yer isimleri ve idaresi hakkında önemli bilgiler sunması beklenmektedir²².

Genellikle ilk cümleler, “...fi mahalle-i...medine-i...sancağına merbut...kazasının... karyesinde sakin iken bundan akdem fevt olan...” veya...karye-i...kaza-i...mahallesinde... Mahallatından...” ifadeleriyle başlar. İlk cümlede verilen bu ifadelerden yola çıkarak muhallefatın ait olduğu yılda hangi yer isimlerinin olduğu, hangi yerlerin sancak, köy, kaza ve mahalle olduklarını anlayabiliriz.

İncelediğimiz tereke defterine baktığımızda yer isimleri içerisinde köy, kaza, sancak gibi tabirler bulunmaksızın yalnız Bursa’ya ait mahalle isimlerinin varlığı

“Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon’da Sosyal ve Ekonomik Hayat” , *HistoryStudies*, VI/4 (2014); Güven Dinç, “Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya’da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *OTAM*, sayı 17, (Ankara 2005); İrfan Berktaş, *86 Nolu Kütahya Şer’iyye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Kütahya 2011; Jülide, Akyüz; “Osmanlı Ulemasından Üç Efendi’nin Terekelwri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 36, 2008; YAĞCI-Zübeyde GENÇ-Serdar, “XIX. yüzyılda Balıkesir’de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, *HistoryStudies*, II/I (2007).

²² Nuri Köstüklü, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (Muğla Örneğinde)”, *Osmanlı’nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu (6-7 Mayıs 1999, Muğla)’na Sunulan Bildiri*, Muğla 1999, s. 884.

görülmektedir. Bu mahallelerden Timurtaş, Umur Bey, Setbaşı, Kız Yakup günümüzde de aynı isimle mevcut olmakla birlikte Araplar mahallesi gibi bazı mahalleler isim değiştirerek (Molla-Arap) mevcudiyetini korumuştur. Bazı mahalle isimlerine de günümüzde hiç rastlanmıyor olması isimlerinin değişmiş olabileceğini göstermektedir.

Kişilerin isimleri, içinde yaşanılan toplumun tercihlerini yansıtan bir ayna görevi görebilmektedir²³. Mesela, dönemsel olarak Türk isimlerine baktığımızda İslamiyet öncesinde, Selçuklularda, Osmanlılarda ve en son Cumhuriyet döneminde farklılıklar gösterdiği ortadadır. Ortaya çıkan bu farklılıkların en büyük sebepleri, içinde bulunulan dönemin siyasi ve sosyal durumudur. Bunun yanı sıra kişilerin isimleri mensup oldukları dini inancın işaretlerini verme konusunda da önemli bir yere sahiptir.

İncelediğimiz Bursa Tereke defterindeki isimlerin hepsinin Müslüman isimleri olduğu dikkat çekmektedir. En çok kullanılanlara bakıldığında ise bunların Arapça kökenli Müslüman adları olduğu görülmektedir.

Bu bölümde ölen kişilerin baba adları ile anılıyor olması kişilerin hür mü yoksa kölelikten mi geldiğini öğrenmeye yardımcı olmaktadır. Şöyle ki, Barkan'ın da savunduğu fikre göre baba isimleri Abdullah (Allah'ın kulu) şeklinde kayıtlı olanlar, genellikle köle kökenlidir²⁴. Bu yoruma göre örneklerimize baktığımızda, baba ismi Abdullah olarak kayıtlı kişilerin olması, bu kişilerin önceleri köle olup sonra hürriyetine kavuştuğunu düşündürmektedir.

Tereke kayıtlarından yola çıkarak aile kurumu hakkında da fikir sahibi olabiliriz. Aile kurumu hakkında bilgi almak için kişilerin eş, çocuk durumlarına ve sayılarına bakmak gerekir. Eş durumunun tespit edilmesi ile Osmanlı ailesinde tek eşle evlilik mi yoksa çok eşle evlilik mi yaygındı sorusuna cevap bulabiliriz. Ölen kişinin kimlik bilgilerinin ve yaşadığı yerin bildirilmesinden sonra varisleri yazılır. Varisler içerisinde ise eğer varsa eşi veya eşleri ardından sırası ile çocukları ve diğer mirasçılar kaydedilmektedir. Bazı durumlarda birden fazla evliliğin sebepleri konusunda fikir yürütmek mümkündür. Mesela, varisler içerisinde birden fazla eşi

²³ N. Köstüklü, *Aynı eser*, s. 875.

²⁴ Ö. L. Barkan, *Aynı eser*, s. 11.

olan bir kişinin çocukları kaydedilirken hangi anneden olduğu yazılıyordu. Bu durumda, çok eşlilik sebebinin çocuk sahibi olmak olduğu söylenebilir.

XVI. yüzyıl Bursa'sında ölenlerin çoğunluğunun tek eşli olmasına rağmen bazılarının birden fazla evlilik yaptığını da görmekteyiz. Birden fazla evlilik yapanların miras yekûnlarının fazla olmaması, evliliklerin çocuk sahibi olmak amacıyla yapıldığını düşündürmektedir. Ancak yeterli bir açıklama muhallefatlarda bulunmadığı için böyle bir tespit ancak bir varsayım olarak kalır. Ayrıca İslam dininin müsaade ettiği birden fazla kişi ile evliliğin çeşitli sebepleri olduğundan bu konuda genellemeler yapmak doğru olmaz.

Çocuk durumuna bakacak olursak; varisler arasında çocuklar tek tek belirtildiği için o toplumdaki ailenin çocuk sayıları ve ortalamaları hakkında bilgilere ulaşabiliriz. Bursa'ya baktığımızda defterdeki %65'lik kısmın, çocuğunun olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında dört ve fazlası çocuğa sahip olma oranında %16 olması XVI. yüzyıl başında Bursa'nın çocuksuz ailelerinin çok olduğunu göstermektedir. Çocuk sayılarındaki azlık ve hatta olmayışın sebebi, salgın hastalıklar, savaşlar, doğal afetler olabilir ancak eldeki tereke kayıtlarından bu yönde bir tespit yapmak mümkün olmamıştır. Bu konuda tespit için dönemi kapsayan şer'îye sicillerine bakmakta fayda vardır.

Birinci bölüm olarak sınıflandırdığımız kısmın en sonunda çoğunlukla terekenin tanzim tarihi yer alır. Bu tarihe bakarak terekenin hangi yıla ait olduğunu öğrenmenin yanında o dönemde devlette kullanılan takvim hakkında da bilgi sahibi oluruz. Osmanlı devletinde Rumi takvim de kullanılmasına karşın genellikle tereke kayıtlarında Hicri takvim tercih edilmiştir. Netice olarak bu bölümden dönemin sosyal, siyasi ve demografik yapısı hakkında çok detaylı olmasa dahi önemli bilgilere ulaşma imkânımız mevcuttur.

İkinci bölüm ise kişinin sahip olduğu tüm menkul ve gayrimenkul malların ve fiyatlarının yazılı olduğu kısımdır. Merhumun mal varlığının yazılı olduğu bölümdür. Bu kısım bizlere kültürel ve ekonomik açılardan oldukça önemli bilgiler sunmaktadır.

Tereke defterlerinde geçen menkul ve gayrimenkul tüm eşyaları öncelikle 6 grupta ele alarak incelemek daha doğru olacaktır. Bunlar;

1. Giyimle ilgili olanlar
2. Mutfak ve yemekle ilgili olanlar
3. Kişinin mesleği ile ilgili olanlar
4. Meskenler
5. Ev araç gereçleri
6. Ziynet eşyaları ve kitaplar

1.Giyimle ilgili olan eşyaları inceleyerek, dönemin kıyafetlerini, ne tür kumaşların tercih edildiğini ve ne tür renklerin hâkim olduğunu anlayabiliriz.

Bursa terekelerinde rastladığımız giyim eşyalarından bazıları şunlardır; gömlek, hırka, zıbın, içlik, ak kaftan, kürk, dülbent, mavi yelek, kırmızı yelek, kahverengi ferace, tiftik kuşak, fes, dizlik, ihram, Denizli dülbenti, arakiyye, zircame vb. ‘dir. Bu bilgiler bize XVI. yüzyılda Bursa halkının giyim kuşam kültürü hakkında bilgi vermektedir. Kullanılan giysilerin günümüzde de var olup olmadığına bakarak eğer varsa hangi tarihten itibaren kullanıldıklarını anlayabiliriz. Aynı zamanda bazı giysilerin yapıldıkları yerin ismi ile anılıyor olması o yerin bu konuda gelişmişliğini gösterir.

2. Mutfak gereçlerinden ve yemekle ilgili olan aletlerden yemek geleneğine yönelik ipuçları bulunabilir.

İncelediğimiz defterde şu mutfak eşyaları sık geçmektedir; sini, tepsi, güldan, bakraç, leğen, kazgan, tabe, kebab tavaşı, evan-ı nüas (bakır kap kacak), tencere, kazan, kumkuma, ibrik. Bu eşyalardan hareketle toplumun hayat tarzı hakkında fikir yürütülebilir. Örneğin kap kacaklar arasında bakırın kullanılmış olması o dönemde bakırın tercih edildiğini göstermektedir. Toplam altı muhallefat içerisinde rastladığımız kebab tavaşı, kuzu tavaşı gibi özel yemekler için kullanılan kapların bulunması bazı ailelerin beslenme kültürüne ve damak zevkine önem verildiğini, yemeklerini özenle hazırladığını göstermektedir. Yani eşyalar içerisinde bulunan bu özel kaplar yemek kültürü hakkında fikir vermektedir.

3. Ailenin geçim kaynağı ile ilgili bilgi veren bazı terekeler vardır.

Tereke sahiplerinin bıraktıkları malların cins ve miktarları kişinin hayattayken meşgul olduğu işi hakkında bilgiler sunar. Eşyalar arasında ticari değer taşıyan malların fazlalığı kişinin ticaretle uğraştığını, zanaatkârların kullandığı malzemelerin varlığı ise kişinin zanaatkâr olduğunu gösterebilir. Terekelerde genellikle fazla yekûna ve miktara sahip eşyalar ailenin geçim kaynağı hakkında bilgi vermektedir. Terekesinde kilelerce arpa, buğday gibi yiyecek maddelerinin bulunması o kişinin tarımla ilgilendiğini ya da ticaretini yaptığını göstermektedir. Bunun yanında tarım aletlerinin varlığı ise kişinin tarımla geçindiğini göstermektedir. Listelerde yer alan hayvanlar ise bölgede yapılan hayvancılığın ne türden olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Bunların dışında, Bursa terekelerinde sık rastlanan kumaş çeşitleri ve dokuma tezgâhları kişilerin dokumacılık ile ilgili oldukları fikrini vermektedir.

4. Tereke kayıtlarında meskenle ilgili bilgilere de rastlanmaktadır.

Kayıtlarda “ menzil, oda, hane” şeklinde geçen evlerin kimi zaman yapı malzemesi kimi zaman kaç katlı olduklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca insanların ikamet ettikleri evler hakkında verilen bilgiler sayesinde o dönemin ekonomik ve siyasi şartları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Örneğin evleri iki katlı olan kişilerin genellikle alt katı tarım araç gereçlerini saklamak için kullandıkları ve tarımla uğraştıkları düşünülmektedir. Bunun yanında evlerin yanına ahır, ağıl gibi yapıların yapılmış olması da doğrudan hayvan varlığına ve hayvancılığa işaret etmektedir. Bursa örneğindeki kayıtlarda evlerde dikkat çeken bir bilgi genellikle evler” *Bir hane ma’a sofa ve iki çardak*” şeklinde geçmektedir. Evlerin kat olarak kaç katlı oldukları hakkında bilgi vermeyen bu ifadeye göre evler geniş, bahçeli yapıyor olup, iklim şartlarından korunmak için de evin avlusunda ayrı bir dinlenme mekânı olan çardaklar yapılmıştır. Bursa’daki evlerin bu denli ayrıntılı oluşu kişilerin ekonomik durumlarının iyi olabileceğini göstermektedir.

5. Terekelerde bulunan ev araç gereçleri de günlük yaşama ışık tutması bakımından önemlidir.

Genellikle ev eşyaları çok çeşitli olup, günlük kullanımda hemen hemen her evde mevcut olan eşyalardır. Bunlardan bazıları; kilim, seccade, yorgan, yasdık,

minder, döşek, peşkir, şamdan, kadife döşek, yasdıklık, sandık, sacayak'tır. Bu eşyalar tek başlarına o dönemin sosyal hayatını yansıtmakta yeterli olmasa dahi önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle bazı eşyaların maddi değeri kişinin ekonomik durumu hakkında fikirler sunmaktadır.

6. Tereke kayıtlarında yer alan önemli malzeme gruplarından olan ziynet eşyaları ve kitaplar kültürel anlamda o döneme ışık tutmaktadır.

Ziynet eşyalarına bakılarak işlemeciliğin ve sarraflığın gelişme durumu gözlemlenebilir. Genellikle kadın terekelerinde bulunan ziynet eşyalarının varlığı kişinin ekonomik durumunun iyi olduğunu da gösterebilir. Terekelerde bazen kitaplara da rastlanmaktadır. Kitapların varlığı ve içeriklerinden hareketle toplumun okuma alışkanlığı, kültürü ve dini durumu hakkında yargılara varmak mümkündür. Aynı zamanda kitapların günümüze kadar ulaşmış olup olmadığı hakkında da bilgi sahibi olabiliriz. Bursa tereke defterinde genellikle dini ağırlıklı kitaplar varken edebiyat, tıp, tarih alanlarında da kitaplara rastlanılmaktadır. Tereke listelerinde kitap kaydı bulunan şahısların maddi durumları göz önüne alınarak bir kıyaslama yapıldığında, kitap okuma alışkanlığına toplumun hangi kesiminde daha çok rastlanıldığı tespit edilebilir.

7. Tereke listeleri dönemin ekonomik durumuna ışık tutan önemli kaynaklar arasında yer alır.

Tereke kayıtları oluşturulurken eşyaların değerleri o günkü rayiç fiyatları dikkate alınarak tespit edilmektedir. Bu fiyatlardan bir malın gerçek veya gerçeğe en yakın fiyatlarını öğrenebiliriz. Terekelerin fiyatlar konusunda verdiği bilgilerden dönemin fiyat hareketliliklerini gözlemleyebiliriz. Bunun için farklı dönemlerdeki tereke kayıtlarını kıyaslamalı bir şekilde incelemek daha doğru olacaktır. Bu tür bir inceleme sayesinde dönemin enflasyon durumunu, malların fiyatlarında ne kadar artış, düşüş yaşandığını ve herhangi bir malın değerine bakarak malın toplumdaki fonksiyonu hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

8. Ölçü birimleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Osmanlı devletinde ölçü rejimi yaşanan yere göre farklılık gösterebiliyordu²⁵. Örneğin bir Anadolu kazasındaki kile ile İstanbul kilesi arasında ya da Konya'daki dönüm ile yakın bir köydeki dönüm arasında ayrımlar olabiliyordu. Bu farklılıkları gözlemleyip, tereke kayıtlarına bakarak bölgelerde hangi ölçü birimlerinin kullanıldığı öğrenilmektedir.

Bursa örneklerinde diğer yörelerde olduğu gibi ölçü birimi olarak hayvanlarda “re’s”, arpa buğday gibi hububatlarda ve un, bal, karanfil, turp tohumu, kişniş, tarçın, anason, sadeyağ gibi maddelerin ölçümünde de “keyl= kile, kıyye” kullanılmıştır. Bunların yanı sıra arpa, buğday ve darı için “müd” ölçü biriminin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Son bölüm olarak sınıflandırdığımız kısımda, ölen kişinin varsa vasiyeti ve borçları, vergiler ve diğer masrafların çıkartılmasından sonra ise varisler arasında taksimi gösteren bilgiler yer almaktadır. Bu bölüm bizlere, dönemin hukuk sistemi hakkında bilgiler sunmaktadır. Gerçi hukuk kuralları kanunnamelerde belirlenmiştir. Ancak, bu kanunların pratikte ne denli uygulandığı konusunda yapılacak olan tespitte tereke defterlerinin son bölümü oldukça yardımcı olmaktadır²⁶. Bunun yanı sıra tereke sahiplerinin soy kütüklerine ait bilgilerde bu bölümden elde edilebilir²⁷. Mirasçılar arasında eş ve çocukların yanında ikinci, üçüncü dereceden akrabaların da yer alması kişinin menşei hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır.

²⁵N. Köstüklü, *Aynı eser*, s. 884.

²⁶N. Köstüklü, *Aynı eser*, s.885.

²⁷L. Kuru, *Aynı tez*, s. 56.

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSA ŞEHİRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Bursa'nın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İlk Dönemleri

1. Türk Fethi Öncesi Bursa

Bursa şehri, Marmara bölgesinde Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde aynı adı taşıyan ovada kurulmuş bir şehirdir. Şehrin tarihi, milattan öncelere kadar dayanmaktadır. Antikçağlarda Prusya olarak anılan şehrin bugünkü adının buradan geldiği bilinmektedir²⁸. Şehrin kuruluş tarihi konusunda net bilgilere sahip değiliz. Ancak Kartaca Kralı Annibal tarafından kurulduğu genel kabul görmektedir. Annibal, MÖ. 202 yılında Afrikalı Scipion'a yenilip, Bithynia kralı Prusias'a sığındıktan sonra kendisini Romalılara karşı koruyacağı ümidi ile şehre II. Prusias'ın ismini vererek şehri Bithynia kralına hediye etmiştir²⁹.

MÖ. 74 yılına gelindiğinde son Bitinya kralının vasiyeti üzerine Bithynia toprakları Roma'ya geçti. Bu dönemde Pontus devleti saldırılarına maruz kalmasına karşın şehir, Roma'nın egemenliği altında kalmayı başardı ve Prusa Olympium (Uludağ Bursa'sı) ismiyle anıldı³⁰.

Roma hâkimiyeti döneminde Bursa fazla bir gelişme gösterememiştir. Bu durumun sebepleri arasında şehrin o dönemki ticaret yolları üzerinde olmayışı gösterilebilir. Nitekim Bursa, İznik ve Edincik gibi o dönemin gelişmiş iki şehri

²⁸ Halil İnalcık, "Bursa" maddesi, *DİA*, VI, s. 446.

²⁹ Rukiye Aslan, *16. Yüzyıl Ortalarında Bursa (A-84 ve A-202 Numaralı) Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Ankara 2006, s. 3.

³⁰ R. Aslan, *Aynı tez*, s. 3.

arasında bulunmasına rağmen bu iki şehir kadar gelişme göstermemiş ve fazla bir etkinliği olmamıştır.

Roma imparatoru Theodose'un, ölmeden evvel ülkeyi iki oğlu arasında paylaşılması sırasında Bursa Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun toprakları içinde kaldı. Bizans dönemine gelindiğinde Bursa'nın özellikle kaplıcaları ile ün saldığı görülür. Günümüzde Çekirge olarak bilinen mevkide dönemin imparatoru I. Justinien halk için büyük bir hamam ve bir saray yaptırdı. Bununla birlikte İmparatorun eşi Theodora Monophysite'nin etkisi ile şehir dini bir yapıya bürünmüştür. Bursa ve civarına, manastırlar, kiliseler yapılmış ve buralara dönem dönem imparatorlar gelerek dini öğütler almışlardır³¹. Kraliçe, Hristiyan din adamlarına çeşitli imtiyazlar vererek imparatorluk içerisinde yerleşmelerine ve saygı görmelerine yardımcı olmuştur. Bizans hâkimiyetinde bulunduğu sırada şehir zaman zaman Müslüman Arap ordularının ve Türklerin hücumlarına maruz kalmıştır.

Bursa'nın ilk kez bir Türk devletinin himayesi altına girmesi de Anadolu Selçuklu Devleti ile olmuştur. 1080 yılında Süleyman Şah İznik'i alıp merkez yaptıktan sonra Bursa'ya da hâkim olmuştur.

Bu sırada başlayan Haçlı saldırıları İznik'i sardı ve I. Kılıçaslan mücadelesinde başarısız olarak geri çekildi ve İznik'i teslim etti (1097). Devam eden haçlı saldırılarının 4. Seferinin sonucunda 13 Nisan 1204'te İstanbul Haçlıların egemenliği altına girdi ve İstanbul'da Lâtin İmparatorluğu kuruldu³². Son Bizans imparatorunun damadı olan Teodor Laskaris, Bizans imparatorluğunu devam ettirmek isteğiyle İznik'i aldı böylece Bursa şehri de tekrar Bizans imparatorluğunun hâkimiyetine girdi. Bundan altmış sene sonrasında ise Bizans imparatorluğunu Mişel Paleolog ele geçirip İstanbul'u Latinlerden kurtardı ve Bursa da bu sırada İstanbul'a bağlanıp bir çeşit beylik ile idare edildi³³.

2. Osmanlılar Tarafından Fethi ve İlk Dönemleri

XIV. yüzyıl başlarında küçük bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, benimsediği gaza-cihat ideolojisiyle ve kuruluş yerinin de etkisi ile adım

³¹ R. Aslan, *Aynı tez*, s. 4.

³² Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, VI (Ankara 2002), s. 1148.

³³ R. Aslan, *Aynı tez*, s. 5.

adım Bizans İmparatorluğu topraklarında ilerlemeye başladı. Osman Bey döneminde Bizans ile yapılan savaşlar sonucunda Karacahisar, Bilecik, Yar Hisar ve İnegöl 1299'da Osmanlı topraklarına katıldı. Bizans İmparatorluğu'nun eski başkenti olan İznik kuşatıldıktan sonraki hedef olarak Bursa şehri seçildi.

Bursa ilk kez 1308 yılında Osman Bey döneminde kuşatıldı. Kalenin kolay ele geçirilemeyeceğini anlayan Osman Bey, iki hisar yaptırarak şehri muhasara altına aldı ve teslim etmeye zorladı. Âşık Paşazade, eserinde bu olaydan “Osman Gazi Bursa hisarının savaş yoluyla alınamayacağını ve bunun sabır işi olduğunu anladı. Hisarın fethi için tedbirler aldı. Kaplıca tarafına hisarın karşısına bir hisar yaptırdı. Seçkin bir yiğit olan kardeşinin oğlu Aktemür'ü, yanına seçme yoldaşlar vererek orada koydu. Bir hisarda dağ tarafına yaptırdı. Balabancuk denen yiğit bir askeri vardı. Onu da buraya yerleştirdi. Bu iki hisarı bir yılda yaptı. Bunlar kâfirlerin hisardan parmağını bile çıkartmayıp devamlı beklerlerdi”³⁴ şeklinde bahsetmiştir. Muhasara altında tutulan şehir 1326'da önemli bir kuvvetle Orhan Bey ve tecrübeli kumandanları Köse Mihal, Turgud Alp, Şeyh Mahmud ve Ahi Hasan ile birlikte Atranos (Orhaneli) kalesini alıp yıktıktan sonra Bursa önüne gelip kaleyi sarmıştır³⁵. Kaleyi kurtarmaktan ümidi kalmayan kale beyi, Gazi Mihal Bey vasıtası ile şehri teslim edeceğini bildirmiştir³⁶. Şehir Bursa tekfurunun teslimiyeti kabul etmesi sonucunda anlaşmaya varılarak ele geçirildi. Teslim ahitnamesine göre, şehre giren Osmanlı askerleri halka zarar vermeyecek, gitmek isteyenler malları ile Osmanlı askerlerinin himayesinde şehri terk edip, teslimde Orhan Bey'e 30.000 altın ödeyeceklerdi³⁷.

Yapılan uzun süreli hazırlıkların sonucunda şehrin Osmanlı idaresi altına girmesi Osman Gazi'nin on yıl süren kuşatmasının ardından, oğlu Orhan Gazi döneminde 6 Nisan 1326'da (2 Cemaziyülevvel 726) gerçekleşmiştir³⁸. Uzun süre Bizans İmparatorluğu egemenliği altında kalan Bursa, bu fetih sonucunda Osmanlı medeniyetinin temellerinin atıldığı bir şehir statüsüne ulaşacaktır.

Bursa'nın fethi gerçekleştikten sonra Orhan Bey ilk olarak Osmanlı beyliğinin merkezini buraya taşıdı. Ancak Bursa'nın beyliğe daimi merkez olması

³⁴ ÂşıkPaşazade, *Osman oğullarının Tarihi*, Çev. K. Yavuz, M.A. Y. Saraç, İstanbul 2003, s. 77.

³⁵ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988, s. 111.

³⁶ İ.H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 111.

³⁷ Halil İnalcık, “Orhan”, *DİA*, XXXIII, s. 376.

³⁸ Osman Çetin, “Bursa (Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayrimüslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış)”, *Osmanlı*, Ed. G. Eren, IV, Ankara 1999, s. 270.

İznik ile İzmit'in fethinden sonra (1335) olmuş, şehir "Bey Sancağı" adıyla Orhan Bey'in oğullarından Murat Bey'e verilmiştir³⁹.

Bu dönemde Osmanlı beyliği devletleşme yolunda hızlı adımlar atmıştır. Bunu hem siyasi hem de teşkilatlanma yönü ile görmekteyiz. Nitekim 1327'de Orhan Bey ilk gümüş parasını(akçe) burada darp ettirdi⁴⁰. Türk gelenekleri arasında hükümdarlık alameti olarak görülen para kestirme, Orhan Bey'in cülusunun üçüncü yılında Bursa'da olmuştur. Kestirilen gümüş sikkenin bir tarafında "kelime-i şahadet" ile ilk Müslüman halifeleri olan "Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimleri yazılmıştır. Diğer yüzünde "Orhan bin Osman" ve darp edildiği yer olan Bursa ismi ve daha altında da siyakat rakamı ile üç yazılmıştır. Kenarlarında da paranın basılış tarihi olan 727 senesi ile Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyu damgası bulunmaktadır⁴¹.

Ardından şehirde bir takım imar faaliyetlerine girişildi. Orhan Bey çeşitli kollarda gerçekleştirdiği imar çalışmaları ile şehri muazzam bir görüntüye kavuşturdu. Şehir imar ve siyasi yönden en parlak dönemini ise Yıldırım Bayezid ile yaşamıştır. Fakat 1402 yılında patlak veren Ankara Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyet, tıpkı diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Bursa'yı da etkiledi ve şehrin eski muazzam görüntüsü bozuldu.

B. Fetih Sonrasında Bursa'da Nüfus ve Yerleşme

1.Nüfus

Osmanlı Devleti'nin nüfusu hakkındaki veriler ne yazık ki çok eskilere dayanmamaktadır. Özellikle kuruluş dönemi nüfus miktarları hakkında bilgi veren kayıtlar yetersizdir. Klasik dönem Osmanlı nüfusuna ilişkin en güvenilir bilgi kaynağı, vergi tahrirleri ile gayrimüslimlerde cizye için tutulmuş defterlerdir⁴². Bu kaynaklardan hareketle sadece Osmanlı şehir ve kırsalda yaşayan vergiye tabii bekâr veya evli erkek nüfusu öğrenebiliyoruz. Söz konusu dönemleri aydınlatmak için kullanılan kaynaklardan bir diğeri ise Avrupalı gezginlerin nüfusla ilgili verdiği tahminlerdir. Kaynakların yetersizliği durumu Bursa için de söz konusudur.

³⁹İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 118-119.

⁴⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2012, s. 14.

⁴¹İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 125.

⁴² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul 2000, s.61.

Bursa'nın fethedildiği dönemde nüfus miktarı hakkında net bilgiler olmamakla beraber halkın genelini, Hristiyan Rumlar oluşturmaktaydı. Rum nüfusu hakkında Gregory Palamas'ın bildirdiğine göre, şehrin Türkler tarafından alındığı sırada Rum nüfusu 30.000 kişi'dir⁴³. İstanbul'un Türk fethi öncekindeki nüfusunun 30.000 civarında olduğu düşünülürse Palamas'ın verdiği rakamın Bursa nüfusu için abartılı olduğu söylenebilir⁴⁴. Ayrıca, şehrin bu sırada nüfus yoğunluğunun yalnız hisar içerisinde sıkışıp kalmış olduğunu göz önünde bulundurursak nüfus miktarının fazla olmadığı açıktır. Bunun yanı sıra 1521-1530'da yapılmış olan tahrir sayımlarının verdiği rakama göre Bursa'da 6.351 hane tespit edilmiş olması yukarıdaki kanıyı desteklemektedir.⁴⁵

Bursa'nın nüfusu hakkında başvurulacak güvenilir ilk kaynak 1487 tarihli Hüdavendigâr livası mufassal defterleridir. Bu defterlerde Bursa şehrinin hane sayısı olarak 6.457⁴⁶ rakamı verilirken buna karşın Bursa mahallelerini ayrıntılı olarak gösteren kısımların eksikliği tam anlamıyla sağlıklı bir nüfus değerlendirmesi yapmamızı engellemektedir. Eldeki ikinci kayıt olan 1530-1531 tarihli Hüdavendigâr livası mufassal defterinin verdiği bilgilere göre ise bu tarihte Bursa, 147 mahalle ve 3 cemaatten oluşan bir bütündür ve vergi yükümlüsü nüfus 6.068 hane ve 1.827 mücerretten ibarettir. Bunlara ek olarak şehirde o tarihlerde 8 imaret, 22 medrese, 10 zaviye bulunduğu ve vakıf hizmetlileri ile kapıkullarının vergi muafiyetlerinden dolayı defterde gösterilmemiş olmalarını göz önüne aldığımızda nüfusun tahmini olarak 35.000-40.000 arasında olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Bursa kazası 9.543 nefer sayısı ile sancağın en kalabalık kazasıdır⁴⁷.

Daha endüstri öncesi, üretimin kol gücüne dayandığı bir dönemde şehrin nüfusunun fazla oluşu dikkat çekicidir ve bu nüfusu beslemek içinde özel tedbirlere ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Tablo 1. 1487-1573 arası Bursa'nın Nüfus Hareketlilikleri

⁴³ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Ankara 2014, s. 109.

⁴⁴ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 109.

⁴⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Devleti", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 22.

⁴⁶ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Osmalı*, IV, Ankara 1999, s. 537.

⁴⁷ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 114.

Yıllar	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Nüfus Miktarı
1487	6.457	-	-
1530-1531	7.895	9.543	35-40.000
1573	-	12.908	59.380

Elde ettiğimiz nüfus verilerinden hareketle oluşturduğumuz yukarıdaki tabloya bakıldığında, yıllara göre tüm bilgilerin eksiksiz olduğunu söyleyemeyiz. Bunun en önemli sebebi, Osmanlı Devleti'nde halkın tamamını kapsayan bir nüfus sayımının henüz bu yıllarda olmamasıdır. Bundan dolayı demografi çalışmalarında genellikle tahrir defterlerinin incelemeleri ile oluşturulan tahmini değerler kullanılmaktadır.

Tablodaki verilere bakıldığında, Bursa nüfusunun 40 yıl kadar bir dönem (1530-1573) içerisinde yaklaşık 20.000 kişi arttığı görülmektedir. Buna paralel olarak nefer sayılarında da 3.000 civarında bir artış söz konusu olmuştur. XVI. yüzyıl başlarında Bursa, bağlı bulunduğu Hüdavendigâr sancağı ile bütün Kuzeybatı Anadolu'nun en büyük şehri durumundadır. Aynı şekilde Bursa kazası (Bursa şehri ve yakınındaki birkaç köyden müteşekkildir), 9.543 toplam neferi ile sancağın en kalabalık kazasıdır⁴⁸.

Bursa nüfusunu incelerken göze çarpan önemli bir nokta ise şehir içerisinde yatay hareketliliğin çok erken dönemlerden itibaren fazla olmasıdır. Bursa'ya ait tahrir defterlerinin genelinde kiracılar için bir bölüm ayrılmış olması ve kiracıların fazlalığı şehirdeki yatay hareketliliğin yoğun olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Şöyle ki, kiracı olan kimseler çeşitli sebeplerden dolayı ikamet değiştirme oranları ev sahibi kişilere göre daha fazladır. Her mahallede dikkate değer oranda kiracı tespit edilmiş olması yukarıdaki görüşü destekleyen önemli bir bilgidir⁴⁹. Ayrıca kiracı sayısının fazla oluşu mahalleler arası nüfus yoğunluğu dengelerini de zaman zaman değiştirmektedir.

⁴⁸ Nimet Koçak, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin İskân Politikası*, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans tezi, Isparta 2015, s. 83.

⁴⁹ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 118.

Şehir nüfusunu, fethedildiği dönemde Hristiyan Rum nüfusu oluşturduğunu daha önce de belirtmiştik. 10.000 civarında olduğu tahmin edilen Rum nüfus, kuşatma ve fetih sırasında önemli ölçüde kayıplar vermiştir. Rum nüfusunun azalmasının nedenleri arasında Bursa kuşatmasının on yıl gibi bir zaman sürmesiyle Rum halkın önemli bir kısmının İstanbul istikametine göç etmiş olabileceği ve harp telefâtı sayılabilir. Bursa kuşatmasının ardından Rum nüfusunda gözlemlenen ciddi azalmaya rağmen fethin ilk dönemlerinde şehrin nüfusunun ana karakterini hala Rumlar oluşturmaktadır⁵⁰.

Bursa'yı bir Türk İslam şehri haline getirmeyi amaçlayan Orhan Bey ise öncelikle, kale içerisinde ve yakınında bulunan Rum nüfusu başka bölgelere tahliye ettirdi. Bunun yapılmasındaki amaç, kalenin güvenliğini bizzat Türklerin üstlenmesinin gerekli görülmesiydi. Sonrasında ise şehir nüfusunu arttırmak için çeşitli iskân faaliyetlerine başlandı. Orhan Bey'in başlattığı iskân çalışmaları ile şehirde Müslüman Türk nüfus hızla artış göstermiştir. Yürütülen iskân çalışmalarında hangi bölgelerden ve hangi Türk boylarına ait insanların Bursa'ya yerleştiği hakkında belgelerde net bilgiler yoktur. Ancak bu konuda yer ve mahalle isimleri fikir vermektedir. Örneğin, Danişmend, Keles, Hotanlı, Karaman, Kınık, Kızık, Iğdır, Üregil, Alayurt, Bayındır, Alpagut gibi köy isimleri, Sivaslılar, Bilecikliler gibi mahalle isimleri, kişilerin menşe ve mensubiyetleri hakkında ipuçları vermektedir⁵¹.

Osmanlı idaresine girmesinin ardından Bursa nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar meydana getirmiştir. Türkler, Müslüman zümre içerisinde hâkim grup durumundaydı⁵². Ancak Bursa'nın Müslüman nüfusu yalnızca Türklerden oluşmamaktadır. Bursa ile İran arasında sıkı ticari ve kültürel temasın bulunması, İranlıların Bursa'ya gelerek yerleşmesine sebep olmuştur. Bunun yanında diğer İslam ülkeleri içinde aynı şeyi söylemek mümkündür. Bursa'da mevcut olan Araplar, Arap Mehmed, Molla-Arap, Arap Muhiddin mahalleleri ile Acemler semti, Acem Reis Cami ve mahalleleri bu yerleşim yerlerinin sakinlerinin ve kurucularının menşeyini göstermektedir⁵³.

⁵⁰ Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1999, s. 20.

⁵¹ O. Çetin, Aynı makale, s. 272.

⁵² O. Çetin, *Aynı eser*, s. 22.

⁵³ N. Koçak, *Aynı tez*, s. 84.

Çeşitli sebepler ile Bursa'ya yerleşen Müslüman Türklerin ve Müslümanların dışında, Yahudiler, Ermeniler ve başka gayri-Müslim unsurlarda zamanla şehre yerleşmişlerdir. Etnik ve dinsel olarak Bursa halkının nüfusunu inceleyecek olursak; Evliya Çelebi, Bursa'da 23.000 kadar ev ile 176 Müslüman, 9 Rum, 7 Ermeni, 6 Yahudi, 1 Kıpti ve 1 Miskinler mahallesi bulunduğunu bildirmektedir⁵⁴. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere bakıldığında çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı bir şehir görüntüsü ortaya çıkmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında gayri-Müslimlerin sayısı 400 Hristiyan, 600 Yahudi olmak üzere 1.000; aynı yüzyılın ikinci yarısında ise 3.000 Hristiyan, 1.500 Yahudi olmak üzere nüfusları 4.500 kadardı. Fetih sonrası hızla Türkleşen şehirde gayri-Müslimlerin oranı XVI. yüzyıla gelindiğinde yalnızca %3 'tü. 1530-1531 tarihli defterde 166 hane, 1573 tarihli defterde ise 410 nefer gayri-Müslim olarak sayılmıştır⁵⁵. Genel olarak Müslüman ve gayri-Müslüman mahalleler farklı olmasına rağmen birlikte aynı mahallede yaşayan nüfusun varlığı da bilinmektedir.

2.Yerleşme

Türk fethi öncesinde şehir nüfusunun daha az olduğu gerçeğini göz önüne alırsak yerleşmede buna paralel olarak kısıtlı bir alanda kalmıştır diyebiliriz. Fetih gerçekleştiği sırada Rum nüfus, hisar içine sıkışıp kalmış olup şehir adeta bir kasaba görünümü sergilemekteydi. Hisar içerisinde 2000 ev, 7 mahalle, 7 mihrap, bir hamam ve bir çarşı bulunmaktaydı⁵⁶. Halkın faaliyette bulunduğu bölge ise, o dönemde kale ile bugünkü Ulu Cami arasında akan Gök Dere ile sınırlıydı⁵⁷. Fetihden sonra, devlet ilk olarak kale içerisinde Türk iskânını sağlamış ardından kalenin alt tarafında bulunan düzlükte şehirleşmeyi başlatmıştır. Bu sırada şehrin yerli nüfusu Rumlar, kalenin kuzeydoğu, batı kesimleri ile Sedbaşı ve çevresinde yerleşmişlerdir⁵⁸.

Şehirde Orhan Bey ile başlayan imar çalışmaları hızla diğer halefleri zamanında da devam etmiştir. Daha önce yukarıda değindiğimiz üzere yapılan eserlerin çevresinde şehirleşme ve yerleşmeler başlamıştır. Örneğin; II. Murat

⁵⁴ Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya- Kırım-Girit*, II, İstanbul 2008, s. 12.

⁵⁵ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 121.

⁵⁶ Hasan Basri Öcalan, *B 97/302 Nolu Bursa Şer'iyye Siciline Göre Bursa'da Hayat (Sosyal ve Dini)*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1992, s. 1.

⁵⁷ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 20.

⁵⁸ Ö. Ergenç, *Aynı eser*, s. 123.

döneminde yapılan çeşitli vakıf eserlerinin çevresinde yeni mahalleler ve bölgeler oluşmaya başlanmıştır. Böylece hisar içerisinde ve çevresinde sıkışmış olan yerleşme hızla şehrin diğer bölgelerine doğru yayılmıştır.

Müslüman, Hristiyan ve Yahudi nüfusun bir arada yaşadığı Bursa halkının yerleşimini etnik ve dini özellikler de etkilemiştir. Günümüzde olduğu gibi halk, şehir, kasaba veya köylerde yaşamaktaydı. Çeşitli arşiv kaynaklarının incelenmesi ile ortaya çıkan bulgulara göre bazı köylerin ve bazı mahallelerin tamamında Müslümanlar bazılarının tamamında ise gayr-i Müslimler yaşıyordu. Örneğin, 1521 tarihli Bursa tahrir defterinde Tepecik köyünde 61 Hristiyan hanesi varken hiç Müslüman görülmemektedir, Filadar (Gündoğdu) köyünde ise hiç Müslüman görülmezken 125 Hristiyan avarız hanesi mevcuttur⁵⁹. Ancak Bursa'daki bütün köyler Müslüman ve gayr-i Müslim köyü olarak ayrılmamıştır, bazı köylerde Müslüman ve gayri-Müslim hanelerin bir arada olduğu bilinmektedir.

Bursa'nın merkez mahallelerinde ise, hiç gayr-i Müslim unsurun bulunmadığı mahalleler; Emirsultan, Şible, Sivasîler, Hacı Seyfettin, Kavaklı, Ali Paşa, Tefsirhan, Hacılarıdır. Bunların yanında hiç Müslüman bulunmayan veya gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Maksem, Koca Naib, Yahşi Bey, Kuruçeşme, Balık Pazarı, Demirkapı, Kayabaşı mahalleridir⁶⁰. Buna rağmen zaman zaman Müslümanlar ile gayrimüslimlerin aynı mahallerde yaşadığından haberdarız. Sosyal yaşamın getirmiş olduğu bazı gerekliliklerden dolayı bir arada yaşayan çeşitli etnik ve dini unsurlar birbiri ile temas halinde olmuşlardır.

Şehirdeki en kalabalık mahalleler genellikle ticari yerlere yakın, çeşitli dönemlerde inşa ettirilen külliyelerin etrafındaki mahallelerdir. Ayrıca ünlü tarikat şeyhlerinin zaviyelerinin de kalabalık mahallelerin merkezini oluşturduğunu görmekteyiz. Kalabalık mahalleler içerisinde Hazret-i Emîr, Pîr Emîr, Abdal Mehmed dikkat çekmektedir. Bu mahallelerin kalabalık olmalarının ana nedeni halkın bir kısmının benimsedikleri, saygı duydukları tarikat mensupları ile birlikte yaşama arzusudur⁶¹.

Fethedildiği yıllarda doğu-batı doğrultusunda uzanan adeta büyük bir kasaba görünümü sergileyen Bursa şehri, Orhan Bey ile başlayan ve halefleri ile de devam

⁵⁹ O. Çetin, Aynı makale, s. 273.

⁶⁰ O. Çetin, Aynı makale, s. 274.

⁶¹ Ö. Ergenç, Aynı eser, s. 123.

eden imar faaliyetleri sonucunda kısa sürede gelişmiştir. Başlangıçta halkın yerleşmesi belli bir alanda sınırlıyken ilerleyen zamanlarda nüfusun ve imkânların artması ile şehrin tamamında başlamıştır. Yerleşmelerin geniş alanlara yayılmasına paralel, yeni mahalleler ve semtler ortaya çıkmıştır.

3. İmar Faaliyetleri

Orhan Bey fethin ardından uygulamaya başladığı iskân politikasına paralel olarak imar faaliyetlerine de hızla başladı. Orhan Bey, imar faaliyetlerini kale içerisinde bulunan manastırın camiye çevrilmesiyle ve günümüzde “Tophane” olarak bilinen mevkîe Bey Sarayı adıyla bir saray inşa ettirmesi ile başlatmış oldu⁶². Manastırın camiye çevrilmesi ile Bursa’da ilk Türk eseri bir camii oldu. Bu camiinin günümüzde izi kalmamıştır. Caminin yapımı tamamlandıktan sonra diğer imar çalışmaları hız kesmeden devam etti.

Orhan Bey’in kardeşi Alâeddin Bey, hisar içinde bir camii, hamam ve çeşme yaptırdı. Ancak Orhan Bey hisar içinde daha fazla yapı inşa etme taraftarı değildi. Bundan böyle şehrin, hisar dışında yayılmasını daha doğru buluyordu⁶³. Bu amaçla 1339-1340 yıllarına gelindiğinde sarayın doğu tarafında bir külliye vücuda getirildi. Külliye, camii, imaret, medrese, hamam ve kervansaraydan meydana gelmiştir. Klasik Türk şehirleşmesinde olduğu gibi bu külliye etrafında şehir gelişmeye başladı ve şehir merkezi haline geldi. Ayrıca her biri yeni bir semt oluşumuna etki edecek olan külliye zincirlerinin ilk basamağı oluştu. Külliyenin yapıldığı yerin çevresi günümüzde hâlâ canlı bir ticaret merkezi olma özelliğini sürdürmektedir. Ayrıca bu dönemde ticari amaçlar ile yaptırılan Emir Hanı Bursa’nın ilk bedestenidir⁶⁴. Bursa’nın Orhan Bey ile birlikte çeşitli yönlerden gelişmeye başladığı yabancı seyyahların eserlerinde de geçmektedir. Örneğin, 1333’te Bursa’yı ziyaret eden Arap seyyah İbn-i Batûta, burayı canlı pazarları, büyük caddeleri bulunan bir belde olarak tanıtır⁶⁵.

Şehrin gelişmesi, I. Murat dönemine gelindiğinde hız kesmeden devam etti. Bu dönemde de hem hisar içerisinde ve hem dışında önemli eserler yapıldı. Dönemin

⁶² Halil İnalçık, “Bursa” maddesi, *DİA*, VI, s. 446.

⁶³ Hasan Albayrak, *982-994/1574-1585 Tarihinde Bursa’da Sosyal Düzen (A 139/166 No’lu B. Ş. S. ’ne Göre)*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek. Lisans tezi, Bursa 1991, s. 6.

⁶⁴ Cafer Çiftçi, “Yıldırım Bâyezîd Han Evkâfından Olan HarîrBedestânının 1855 Yılı Depremi Sonrasında Tamiri”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, Ed. Sadettin Eğri, Bursa 2013, s. 403.

⁶⁵ H. İnalçık, Aynı makale, s. 446.

en önemli eseri ise şehri batısında, Çekirge semtinde inşa edilen “Hüdavendigar Külliyesi” ve külliye için tesis edilen zengin vakıflar olmuştur⁶⁶.

İlerleyen dönemlerde şehir padişahlar, hanedan mensupları ve varlıklı insanların yaptırdıkları vakıflar sayesinde hem imar, hem de ticaret hayatı açısından gelişme gösteriyordu. Yapılan çeşitli faaliyetler sayesinde şehir hızla gelişme göstermiş ve Yıldırım, Emir Sultan, Sultan Mehmed gibi yeni bölgeler oluşmuştur.

Yıldırım Bayezid döneminin siyasi olaylarını kontrol altına aldıktan sonra gerek sosyal gerekse de dini alanlara yönelik imar faaliyetlerini hızlandırdı. Onun zamanında hem Osmanlı Devleti hem Bursa şehri en parlak dönemini yaşamıştır. Yıldırım Bayezid’in tahtta olduğu dönem boyunca devletin genelinde inşa edilen yüz on bir eserin on ikisi camii ve mescit, dokuz medrese, üç mektep, bir darüşşifa, altı imaret, altı türbe, bir bedesten, yedi hamam, bir zaviye ve bir tekke olmak üzere toplam 47 eser Bursa’da bulunmaktadır⁶⁷. Yıldırım Beyazid’in Ankara savaşı mağlubiyetine kadarki 13 yıllık zaman zarfında oldukça fazla ve önemli eserleri yaptırmış olması dikkat çekicidir. Bu eserler içerisinde sadece Bursa’da dokuz medresenin yapılmış olması bilime verilen değeri göstermektedir.

Hisar ve hisara yakın bölgelerin yeterince şehirleştğini farkına varan Yıldırım Bayezid, şehrin doğusunda yeni bir yerleşim yeri olacak şekilde Yıldırım külliyesi adı ile bir külliye vücuda getirmiştir. Bu külliye içerisinde, Yıldırım Camii, medrese, darüşşifa, imaret, türbe, çeşme, hamam ve bedesten yer almıştır. Külliye, muhtemelen hizmetlerin daha kolay yürütülebilmesi için bir kompleks şeklinde inşa edilmiştir. Sadece darüşşifa bu kompleksin biraz dışında yer almıştır.

Külliyei meydana getiren en önemli eserlerden birisi olan darüşşifa, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin ilk hastanesi ve ilk tıp medresesidir⁶⁸. İnşa tarihi ile ilgili çeşitli görüşler olan darüşşifanın vakfiyesinin düzenleniş tarihi olan 1400 yılından önce yapılmış olduğu genel kabul görmektedir. Yaklaşık dört buçuk asır Bursa ve çevresine hizmet veren tek sağlık müessesesidir. Külliyeinin içerisinde mevcut olan Yıldırım Camii, zaviyeli bir camii olup doğu ve batı giriş kapısının

⁶⁶ H. Albayrak, *Aynı tez*, s. 8.

⁶⁷ Doğan Savaş, “Yıldırım Bayezid Dönemi Bursa Eserleri”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, Ed. Sadettin Eğri, Bursa 2013, s. 423.

⁶⁸ M. Asım Yediyıldız, “Yıldırım Külliyesi İmareti”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (Ed. Sadettin Eğri) Bursa 2013, s. 372.

yanlarında tâbhane adı verilen dört hücre bulunmaktadır⁶⁹. Bir derslane ve yirmi odadan oluşan yapısı ile medrese külliyesinin diğer önemli bir parçasıdır.

Bir vakıf eser olarak inşa edilen külliyesinin masraflarını karşılamak amacıyla bir hamam ve bedesten yaptırılmıştır. Bedestenin asıl önemli amacı ve faaliyeti ise pek tabii ticari ihtiyaçlardır. Orhan Bey döneminde inşa edilmiş olan Emir Hanı eskisi gibi ticari ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalıyordu. Ticaret hacminin kısa zamanda büyümesi ve daha korunaklı ticari bir mekâna ihtiyaç duyulması, Yıldırım Bâyezîd'in kentte yeni bir bedesten inşasına karar vermesiyle sonuçlanmıştır⁷⁰. Harir bedesteni olarak adlandırılan bedesten yapım tarihi tam olarak tespit edilememektedir. Ancak vakfiyesinden yola çıkılarak 1400 yılından hemen önce olduğu kabul edilmektedir⁷¹.

Şehrin en önemli eserlerinden birisi de hiç şüphesiz Ulu Cami'dir. I. Bayezid, ticaretin merkezi haline gelen şehrin nüfusunun hızla artmasından dolayı Müslüman-Türk nüfusun ibadethaneye ihtiyaç duyacağını görmüş olacak ki Ulu Cami'i ve hemen yanına da Vaiziye Medresesini inşa ettirmiştir⁷². Ulu Cami yapıldıktan sonra şehirleşmenin camii etrafında hızla gelişmesi ile bu bölge yeni bir merkezin çekirdeği haline gelmiştir. Aynı zamanda toplum tarafından çok itibarlı addedilmiş ve diğer medreselerin hocaları burada ders vermeyi çok önemsemişlerdir⁷³. Bu dönemde Bursa, siyasi ve dini bir merkez haline gelmişti. Nitekim Anadolu ve komşu İslam ülkelerinden gelen şeyh ve âlimler burada toplanır komşu devlet elçileri de şehri sık sık ziyaret ederdi⁷⁴.

Ankara savaşında Yıldırım'ın aldığı mağlubiyetten sonra diğer Batı Anadolu şehirleri gibi Bursa da bu durumdan kötü bir şekilde etkilendi. Timur'un 1402'de Osmanlı Devleti'ni mağlup etmesinin ardından askerleri Bursa'ya kadar gelerek şehri yakıp yıkmışlardır. Savaşın son bulmasından sonra girilen sıkıntılı fetret döneminin ardından Yıldırım Beyazıd'ın şehzadeleri arasındaki taht mücadelelerinin baş göstermesi de şehri olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar

⁶⁹ M. A. Yediyıldız, Aynı makale, s. 370.

⁷⁰ C. Çiftçi, Aynı makale, . 403.

⁷¹ C. Çiftçi, Aynı makale,. 404.

⁷² Sezai Sevim, “ Yıldırım Bayezid'in Vakıfları ve Bursa'ya Etkisi”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, Ed. Sadettin Eğri, Bursa 2013, s. 395.

⁷³ Sadettin Ökten, “ Ulucami Medeniyetimiz ve Bursa Ulucami”, *Bursa Ulucami*, Ed. Bilal Kemikli, Bursa 2012, s. 14.

⁷⁴ Nalân Kılıç, *1650 Yılında Bursa (B 87 Nolu Mahkeme Siciline Göre)*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Bursa 2005, s. 8.

neticesinde Orhan Bey ile başlatılan iskân ve imar faaliyetleri durmuş ve var olan yapıların da tahrip olması ile şehir eski muazzam görüntüsünü kaybetmiştir.

Fetret döneminden sonra başa geçen I. Mehmed (Çelebi Mehmed) döneminde devletin başkenti Edirne olmasına rağmen Bursa'ya hâlâ önem verildiğini göstermek için Yeşil Külliye inşa ettirilmiştir⁷⁵.

II. Murat dönemine gelindiğinde ise şehir, padişahın ve önde gelen bazı paşaların yaptırdığı vakıflar sayesinde tekrar canlanmaya başlamıştır. Yaptırılan vakıfların adları ile yeni bölgeler (Çekirge, Yıldırım) ve mahallelerde oluşmaya başlamıştır. Osmanlı padişahlarının bizzat örnek olarak gelişmesine destek oldukları vakıf müessesesi sayesinde şehir hızlı bir şekilde eski gelişme hızına dönmüştür. Nitekim 1432 yılında şehre gelen B. De La Broquiere Bursa'yı çok güzel bir yer, önemli bir ticaret merkezi ve Türklerin en muazzam beldesi olarak ifade etmiştir⁷⁶.

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra başkent olarak seçmesine rağmen, bu dönemde Bursa çeşitli yönlerden İstanbul ile rekabet edebilir düzeydeydi. Daha sonra Fatih, uyguladığı iskân politikası doğrultusunda, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden insanları İstanbul'a sevk ettirdi. Bu politikaya binaen Bursa şehrinden de 1454-1455 yıllarında çok sayıda insan İstanbul'a getirilip iskân ettirilmiştir⁷⁷. İstanbul'daki Müslüman-Türk nüfusu arttırmak amacıyla Bursa halkının çoğunun payitahta göçürülmesi ile bu rekabet ortadan kalkmış olsa dahi Bursa Fatih döneminde ekonomik anlamda önemini sürdürmeye devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde doğuya düzenlenen seferlerde Bursa askeri merkez olarak seçilmiştir⁷⁸.

Fatih'in ölümünün ardından başlayan taht mücadeleleri sırasında Bursa etkinliğini korumaya devam etmiştir. Şehzade Cem bu dönemde, Bursa'ya girip adına hutbe okutup sikke bastırmış ve on sekiz gün boyunca saltanat sürmüştür⁷⁹. Şehir bu dönemde Cem'in taraftarlarının merkezi haline geldi. Ancak, II. Bayezid ile giriştiği mücadelelerinde başarısız olarak Bursa'dan kaçmak zorunda kaldı. Şehzade

⁷⁵ Gürhan Korkmaz, *B 18 ve A 152 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilleri'nin Değerlendirilmesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Bursa 2002, s. 8.

⁷⁶ H. İncılık, Aynı makale, s. 446.

⁷⁷ Halil İncılık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3-4, Samsun 1988, s. 217.

⁷⁸ Halil İncılık, "Bursa " maddesi, *DİA*, VI, s. 447.

⁷⁹ M. İnbaşı, E. Gülsoy, Z. Güneş Yağcı, "Güçlü Sultanlar Dönemi", *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ed. T. Gündüz, Ankara 2012, s. 105.

Cem olayının kapanmasının ardından II. Bayezid döneminde şehir daha durağan bir görünüme büründü.

Bursa yalnız sultanların inşa ettirdiği külliyelerden ve eserlerden ibaret bir şehir olarak kalmadı. Hayırsever devlet adamları, şairler, âlimler, sanatkârlar ve tüccarlar halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile çeşitli vakıf eserleri yaptırmışlardır. Bunlardan; Çoban Bey, Timurtaş Paşa, Umur Bey, Hamza Bey, Bayezid Paşa, Hacı İvaz Paşa, Nasuh Paşa, Şehadeddin Paşa, Reyhan Paşa, Ali Paşa, Ahmed Paşa, Koca Naib, Şeyhülislam Abdülaziz Efendi, Selçuk Hatun, Çakır Ağa, Ahmed Dai, Mecnun Dede, Başçı İbrahim Bursa'ya hizmeti geçmiş hayırseverlerden sadece bazılarıdır⁸⁰.

Bursa şehrinin Osmanlı idaresi altına geçtikten sonra gerek ticari öneminden dolayı gerekse de başkent olmasının verdiği önemden dolayı her bakımdan gelişmesi önemsenmiştir. Devletin kuruluş yıllarında hemen hemen her padişah tarafından çeşitli eserler inşa edilen Bursa önemini bir kat daha arttırarak muazzam bir Osmanlı şehri görünümünü elde etmiştir. Yaptırılan kimi eserler günümüzde mevcudiyetini korurken kimilerinden iz kalmamıştır.

⁸⁰ O. Çetin, Aynı makale, s. 271.

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA'NIN A. 31 NO'LU TEREKE DEFTERİ VE TEREKE SAHİPLERİ

A. Defterin Tanıtımı

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan defter, Bursa Şer'iyye Sicilleri içerisinde yer alan, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ve aynı zamanda Bursa şehir kütüphanesinde muhafaza edilen A. 31 numaralı tereke defteridir. Defter 1510-1512 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllar arasında vefat eden kişilerin bilgilerinin yanı sıra kişilerin mirasçılarını, bıraktıkları servet miktarları ve çeşitlerini, borçlarını, alacaklarını ve son olarak da alınan vergileri içermektedir.

Bursa Şer'iyye Siciline ait bu tereke defteri, 27x19 ebatlarında olup 57 yapraktan oluşur. Defterde 207 adet muhallefât kaydı bulunmaktadır. İncelediğimiz defterde tereke kayıtları dışında farklı tür belgelere rastlanılmamış olması defterin müstakil bir tereke defteri olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde genellikle büyük şehirlerde (İstanbul, Edirne, Bursa)tutulan muhallefât listelerinin ayrı defterler halinde kayıtlandığının biliniyor olması da yukarıdaki tespitimizi desteklemektedir. İncelemiş olduğumuz tereke defterinin ilk sayfasını takiben üç sayfanın yeri yanlış olarak ciltlenmiştir ve aynı sayfalar üç sayfa sonrasında tekrar eklenmiştir. Defterin bazı sayfaları eserde meydana gelmiş çeşitli bozulmalardan dolayı okunamamıştır. Bunun yanında kimi sayfalar, kayıt altına alınırken boş bırakılmış ve Osmanlı Türkçesiyle üzerine *beyaz sahife* yazılmıştır⁸¹.

⁸¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 107-a-b.

B. Tereke Sahipleri

1. Tereke Sahiplerinin Vefat Tarihine ve Mirasçılarının Durumuna Göre Dağılım

a. Vefat Tarihlerine Göre Dağılım

Seçmiş olduğumuz A. 31 numaralı Bursa tereke defterinde toplam 207 şahıs kayıtlı olup bunların 116'sı erkek, 91'i kadındır. Defter daha önce de belirtildiği üzere üç yıl gibi kısa bir dönemi kapsamaktadır. Öncelikle çalışmamızda, vefat eden şahıslar kadın ve erkek olarak ayrılmıştır. Daha sonraki aşama olarak da ölüm oranlarının yıllara ve aylara göre durumu tespit edilerek erkek ve kadınların kıyaslamalı bir şekilde ölüm dönemleri tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 2. 1510-1512 Yıllarına Ait Ölümünün Erkek ve Kadın Olarak Aylara Dağılımı

AYLAR	1510 YILI			1511 YILI			1512 YILI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
OCAK	4	3	7	10	8	18			
ŞUBAT	11	6	17	8	6	14	1		1
MART	6	4	10	11	7	18			
NİSAN				4	9	13			
MAYIS				13	9	22			
HAZİRAN				11	9	21			
TEMMUZ				7	1	8			
AĞUSTOS									
EYLÜL	3	4	7						
EKİM	9	7	16						
KASIM	10	12	23						
ARALIK	8	6	15						
TOPLAM	51	42	95	64	49	114	1	0	1

Seçmiş olduğumuz defterle ilgili yukarıdaki tabloyu incelediğimizde rakamsal ifadeler bize vefat eden 207 kişinin aylara dağılımı ile erkek ve kadın nispetlerinin düzgün bir seyir halinde olduğunu göstermektedir. Ancak yılın belli aylarında tabloda da görüleceği üzere ölüm oranları yok denecek kadar azken bazı aylarda oldukça fazladır. Bunun sebebini yalnızca tereke defterlerinin verdiği bilgilerden tespit edilememektedir. Bu konunun aydınlatılması için söz konusu olan dönem ayrıntıları ile ele alınmalıdır.

b. Varislerin Sayısına ve Durumuna Göre Dağılım

Defterimizde kayıtlı 207 kişiden 203'ünün mirasçıları bulunmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında çoğunlukla, mirasçıların talebi üzerine tereke kaydı tutulduğu yorumu yapılabilir. Mirasçıların toplamı 632 kişidir. Vefat eden kişilerin varisleri arasında eş, oğul, kız, baba, ana, erkek kardeş, kız kardeş ve diğer mirasçılar olarak adlandırılan akraba grupları yer almaktadır. Varisler arasında ilk sırada vefat eden kişilerin kız ve erkek çocukları yer almaktadır. Varislerin 300'ü muhallefet sahiplerinin hayatta olan kız ve erkek çocuklarından meydana gelmektedir. Defterde yer alan diğer mirasçılara baktığımızda 155 kişi ile eş sayısı ikinci sırada yer almaktadır. Mirasçılar arasında ölen kişilerin anne ve babaları da yer almaktadır. Toplamda 76 kişinin mirasçıları arasında anne ve babaları bulunurken 72 muhallefet listesinde de diğer mirasçılar olarak tabloda da yer alan akraba grubu mirasçılar bulunmaktadır. Mirasçılar içerisinde geriye kalan 29 kişi ise tereke sahiplerinin kız ve erkek kardeşleridir.

Tablo 3. Bursa Şehrinde 1510-1512 Seneleri Arasında Vefat Eden Kişilerin Mirasçıların Adet ve Oranları

Mirasçılar	Sayıları	Toplam İçinde Yüzdeleri
Eş	155	%25
Çocuk	300	%47
Baba	32	%5
Ana	44	%7
Erkek Kardeş	10	%1,50
Kız Kardeş	19	%3
Diğer Mirasçılar	72	%11
TOPLAM	632	%100

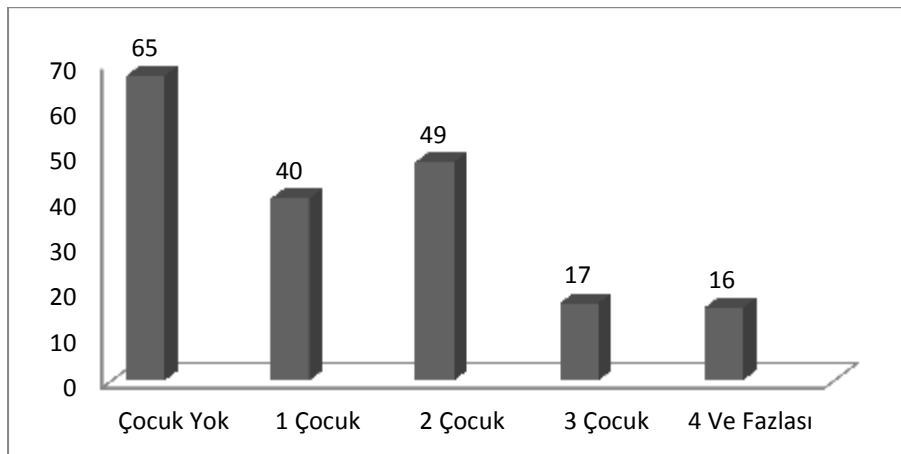
Tabloda görüldüğü üzere mirasçı sayısı ve oranları dikkate alındığında tereke sahibi mirasçıların %47'lik kısmını vefat eden kişilerin çocukları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra mirasçılar arasında yer alan eşlerin oranları da %25'lik kısmı kapsamaktadır. Verilen bu bilgiler sayesinde, İslam hukukunun aileye verdiği önemi gözler önüne sermektedir. İslam hukukunu uygulama görevini üstlenen Osmanlı

Devleti, miras paylaştırmada birinci derece akrabalar statüsünde yer alan ölen kişilerin çocuklarının haklarını gözetme konusunda titiz davranmıştır.

Defterde yapılan incelemede dört muhalefat listesinin mal paylaşımı kısmında mirasçısı olmadığı tespit edilmiştir. Mirasçısı olmayan kişiler konusunda genellemeye varılamamakla, birlikte bazıları bekâr, bazıları dul ve bazıları ise evlidir. Şer'i hükümlerin vermiş olduğu haklar sayesinde bu muhalefat listelerinin mirasları devlet hazinesine aktarıldığı tahmin edilmektedir. Böylece devlet, Bursa Tereke defterindeki 207 kişiden dördünün mirasçısı durumuna geçmiştir.

Defterimizin verdiği mirasçı bilgilerinin ışığında, toplumun en küçük yapı taşı olarak adlandırılan aile yapısı ile toplum hakkında genel bir fikre varılmıştır. Bursa halkının aile yapısının çekirdek aile şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Evli kişilere ait tereke listelerine bakıldığında ise çocuk sahibi olma oranlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra özel olarak incelediğimiz hane başına düşen çocuk sayıları oldukça şaşırtıcı bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. İncelediğimiz Bursa Tereke Defteri'nde çocuğu olmayan hane oranı %39 'dur. Aşağıdaki grafik 1'de görüleceği üzere çocuk sahibi olmayan hane sayısı birinci sırada yer almaktadır. Bursa Tereke Defteri'nin verdiği bilgiler çocuk sahibi olma oranının düşüklüğünü açıklaması bakımından yeterli olmamaktadır. Bu durumun nedeni olarak doğum oranlarının normal olmasına karşın bebek ölümlerinin fazla olabileceğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Mirasçıları arasında çocukları bulunmayan muhalefat listeleri mirasçı toplamının az olmasına da sebebiyet vermiştir.

Grafik 1. Aile Başına Kayıtlı Çocuk Sayısı

Aile başına kayıtlı çocuk sayılarını incelediğimizde yukarıda bahsettiğimiz gibi defterde kayıtlı kişilerin yarısından fazlasının çocuğu yoktur. Bunun yanı sıra dört ve fazlası çocuk sahibi hanelerin oranı,%16 ile en alt sırada yer almaktadır. Çocukları olmayan hanelerin dışında en fazla iki çocuklu haneler karşımıza çıkmaktadır. Bursa terekeleri üzerine çalışan Mustafa Yılmaz'ın eserindeki çocuk sayılarına baktığımızda ise incelediğimiz tereke defterindeki veriler ile Yılmaz'ın tezindeki verilerin paralellik gösterdiğini tespit ettik⁸². Şöyle ki M.Yılmaz'ın 1487-1489 yıllarını kapsayan çalışmasında toplam 458 kişinin muhalefatı incelenmiştir. Miras paylaşımında çocukları bulunan 212 kişinin çocuk sayılarına bakıldığında ortalama aile başına iki çocuk düştüğü görülmektedir. Bu durum bize Bursa'da 15. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde ailelerin çocuk sayılarının ortalama iki olduğunu gösterir. Bu, az nüfuslu bir aile yapısının olduğunun açıkça delilidir.

Çocuk sayılarıyla ilgili ulaştığımız bulgular yalnızca Bursa'nın erken dönemini yansıtmaktadır. Bundan dolayı N. Betül Çelik'in Tokat'a ait incelemiş olduğu tereke çalışmasına da başvurma gerekliliği hissettik⁸³. Çelik eserinde 1806-1839 yıllarını kapsayan toplam 345 muhalefat listesini incelemiştir. Evli kişilere ait olduğu tespit edilen 283 muhalefat listesi içerisinde çocuk sahibi olan kişi sayısı 148'dir⁸⁴. Bunun yanında Tokat'ta çocuk sahibi olan ailelerin 47'sinin iki çocuklu olduğu tespit edilirken, altı ve daha fazla çocuğa sahip hane sayısı ise yalnızca 7'dir. Bu veriler Tokat'ta da ailelerin çoğunlukla iki çocuk sahibi olduklarını, üç ve daha fazla çocuk sahibi olan ailelerin oranının en alt sırada yer aldığını gösterir. Bursa ve Tokat örneklerine bakıldığında ortalama hane başına iki çocuğun düştüğü tespit edilmiştir. Bu veriler Ö.L. Barkan'ın bir Osmanlı ailesini beş kişi olarak kabul etmesini⁸⁵ destekler. Yaptığımız bu çalışmanın tüm bölgeleri ve şehirleri kapsamadığı unutulmamalıdır.

2.Tereke Sahiplerinin Medeni Hallerine Göre Dağılımı

Defterde yer alan 207 kişi içinde 116 erkek, 91 kadının muhalefatı bulunmaktadır. Bunlardan 166'sı evli, 22'si dul, 17'si bekâr, 1 kişi de masum⁸⁶ yani

⁸² Mustafa Yılmaz, 1487-1489 *Bursa Şer'iye sicilleri Tereke Defteri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Ankara, 2002, s. 49-362.

⁸³ N. Betül Çelik, *Aynı tez*, s. 19.

⁸⁴ N. Betül Çelik, *Aynı tez*, s. 24.

⁸⁵ Ö. Lutfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, (İstanbul 1953), s. 12.

⁸⁶ F. Devellioğlu, *Aynı eser*, s. 675.

küçük çocuktur. Ayrıca bir kişinin de medeni durumu hakkında kesin bir kanıya varılamamıştır.

Kişilerin medeni durumları konusunda ilk olarak mirasçıları tasnif ettik. Tereke kayıtlarında Mirasçıları içerisinde *zevç* veya *zevce* olması durumunda evli kabul edilirken, bulunmadığı durumlarda ise çocuğu olup olmadığına bakılmıştır. Çocuğu olup da mirasçılar içerisinde eşi hakkında bilgisi bulunmayanlar dul statüsünde değerlendirilmiştir. Mirasçıları içerisinde veya künyesinde eşi ve çocuğu olmaması durumunda kişinin bekâr ya da küçük çocuk olduğu sonucuna varılmıştır. Defterde yalnızca bir erkek çocuğu için masum sıfatının kullanılmış olmasından dolayı diğer listelerde geçen mirasçıları bulunmayanlar bekâr olarak kabul edilmiştir. Tablo 4'te tereke sahiplerinin kadın ve erkek ayrımı ile birlikte kişilerin medeni durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo 4. Tereke Sahibi 207 Şahsın Medeni Halleri

CİNSİYETİ	MEDENİ DURUMLARI				TOPLAM
	EVLİ	DUL	BEKÂR	MASUM	
ERKEK	92	13	11	1	116
KADIN	74	9	6	-	89
TOPLAM	166	22	17	1	206

1510-1512 yılları arasını kapsayan Bursa tereke defterinde kayıtlı olan kişilerin medeni durumlarına baktığımızda tek eşliliğin hâkim olduğunu görmekteyiz. İslam dininin birden fazla kişiyle evliliğe izin vermesine rağmen Bursa halkının büyük kısmı tek eşliliği seçmiştir. Defterde kayıtlı yalnızca üç erkek birden fazla kişiyle evlenirken bunlardan biri üç evlilik diğer ikisi de iki evlilik yapmıştır. Bursa dışında diğer Osmanlı şehirlerindeki evlilik durumu benzerlik göstermektedir. Şöyle ki; Selma Kuşu Edirne'ye ait 1655-1669 yıllarını kapsayan muhalefat listelerini konu alan çalışmasında 162 erkek içerisinde 149'unun tek ešli olduğunu buna karşın iki ešli yalnızca 13 kişinin bulunduğunu tespit etmiştir⁸⁷. Bunun yanında daha önce değindiğimiz N. Betül Çelik'in çalışmasında Tokat'ta 194 erkekte 183'ünün tek ešli, 10 kişinin iki ešli, yalnızca 1 kişinin de üç ešli olduğu

⁸⁷S. Kuşu, *Aynı tez*, s. 34.

görülmektedir. Bursa, Tokat ve Edirne’de tespit edilen bu durum, Osmanlı toplumunda tek eşliliğin yaygın olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İncelediğimiz kayıtlarda çok eşlilik oranı az olmakla beraber birden çok kişiyle evliliğin olduğu görülmektedir. Osmanlı toplumunda çok eşliliğin temel sebepleri, ilk eşten çocuk sahibi olunamaması ve bu durumun kadından kaynaklandığı düşüncesidir⁸⁸ ya da daha fazla çocuk sahibi olma isteğidir. Birden çok kişiyle evlilik yapanların maddi durumlarıyla eş sayılarının kıyaslanması bu konunun aydınlatılmasında önemli bir ölçüttür. İncelediğimiz Bursa Tereke Defterinde, üç muhalefat listesinde tespit edilen birden fazla evliliğin amacı çocuk sahibi olmaktır. Çünkü bu evlilikleri yapan kişilerin geride bıraktıkları mirasları orta halli bir aile olduklarını göstermektedir. Bu bilgi birden çok evlilik yapan kişilerin zengin olmadıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra defterdeki kişilerin %65’inin çocuklarının olmaması, yapılan birden çok eşliliğin nedeninin çocuk sahibi olmak amacıyla olduğunu gösterir.

Tablo 5’te sayısal değerleri verilen birden fazla eşli kişilere ait üç muhalefat listesini ayrıntılı olarak inceleyecek olursak; Hoca Enbiya Mahallesinde yaşayan Kara oğlanın muhalefatında üç eşi ve beş çocuğu olmasına karşın mirasının genel toplamı 33.556 akçedir⁸⁹. Aynı zamanda Ebu İshak Mahallesinde yaşayan Hacı Ali bin Yusuf’un iki eşi ve üç çocuğu olmasının yanında mirasları toplamı 4.909 akçe değerindedir⁹⁰. Son olarak da merhum Mehmed’in iki eşi ve bir çocuğunun bulunmasının yanı sıra mirasları 26.500 akçe değerindedir⁹¹. Bursa’da birden çok kişiyle evlenen üç kişinin çocuk sayıları fazla olmazken maddi durumlarının da orta halli oldukları anlaşılmaktadır. Tek ve çok eşli kişilerin tereke miktarlarının birbirine yakın olması da çok eşliliğin yalnız belli gruplarda olmadığını gösterir.

⁸⁸ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, sayı 23 (Ankara 2008), s. 88.

⁸⁹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 21-b.

⁹⁰ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 53-b.

⁹¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 64-b.

Tablo 5. Çok Eşli Tereke Sahipleri, Çocuk Sayıları ve Miras Toplamları

Muhallefat No.	Çocuk Sayısı	Miras Toplamı
29	5	33.556
85	3	4.909
104	1	26.500

3.Unvan ve Meslek Bakımından Tereke Sahipleri

Tereke defterlerinin verdiği bilgiler ışığında dönemin sosyal statüsü hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Nitekim tereke sahibi kişilerin künyelerinde geçen unvan ve meslek grupları bize bu konuda bilgi vermektedir. Kişilerin toplumdaki statülerini belirleyen unvan ve meslekler aynı zamanda kişilerin ekonomik hayatlarına da ışık tutmaktadır. İncelediğimiz Bursa Tereke Defterinde, kişilerin unvanları ve meslekleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Ancak meslekleri hakkında doğrudan künyesinde bilgi verilen muhallefat listesi yalnız iki tanedir. Bu iki muhallefat listesinin künyesinde meslek olarak *hâlik* yani berber ve *kürkçü* tabiri kullanılmıştır.

Defterde 207 kişi içerisinde yalnızca ikisinin mesleklerinin belirtilmesi dikkat çekici bir durumdur. Söz konusu durumun benzerleri Bursa'ya ait başka tarihli muhallefat listelerinde de görülmektedir. Nitekim Bursa'nın 1487-1489 yıllarını gösteren tereke kayıtlarında sadece dört kişinin meslekleri hakkında bilgiler yer alırken, Hüseyin Özdeğer'in incelemiş olduğu 1489-1500 yıllarını kapsayan Bursa Tereke Defterlerinde toplamda 489 kişinin muhallefatı içerisinde sadece dokuz kişinin künyesinde mesleği belirtilmiştir⁹². İncelendikleri dönem bakımından birbirinin devamı niteliğinde olan bu iki örnekte de mesleği belirtilen kişi sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak kişilerin bir meslek sahibi olmadıklarını söyleyemeyiz. XV. Ve XVI. yüzyıllarında tutulmuş muhallefatlarda muhtemelen kâtipler detaylı bir künye bilgisi vermemişlerdir. Bunlara ek olarak 1535-1565 yıllarını kapsayan Manisa'ya ait muhallefat listelerinde kayıtlı kişilerin mesleklerine ait hiç bilgi bulunmamaktadır⁹³. Çelik'in Tokat

⁹²H. Özdeğer, *Aynı eser*, s. 61.

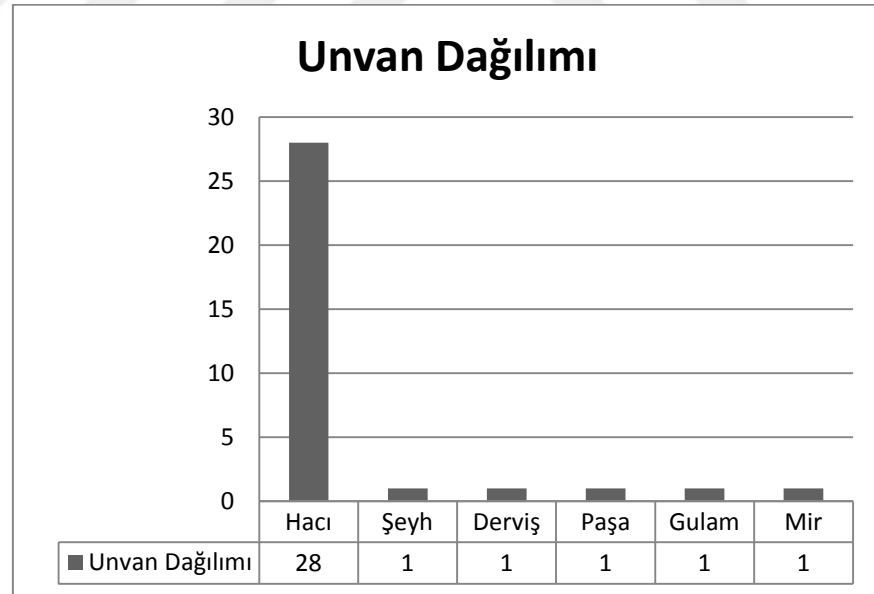
⁹³ Turgut Uzun, *Manisa'nın 6 Numaralı H.942-973 (M. 1535-1565) Tarihli Şer'iyye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek lisans tezi, Niğde 2002, s.50-198.

çalışmasında ise 345 kişi içerisinde yalnızca 34'ünün mesleklerinin belirtildiği görülmektedir.

Tereke defterlerinde kişinin künyesinin bulunduğu ilk kısımdan hareketle mesleğini öğrenebilmemizin yanında muhallefatta yer alan eşyaların miktarına ve çeşidine göre kişilerin meslekleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. İncelediğimiz Bursa tereke defterindeki gerek eşyaların cinslerinden gerekse de kişiler hakkında verilen bilgilerden yola çıktığımızda; kürkçü, kuyumcu, aktar, tüccar ve dokuma ustalığı mesleklerinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aşağıda ölen kişilerin sahip olduğu unvanların sayısal verileri tablo olarak sunuldu ve ardından defterde geçen unvanların anlamları ve mahiyetleri hakkında bilgiler verildi. İncelediğimiz defterde, yalnızca 33 kişinin unvanı bulunmaktadır. Genel toplam içerisinde çok az bir kısmı kapsayan unvan grubu genellemeler yapmak için yeterli değildir.

Grafik 2. Tereke Defterlerindeki Kişilerin Unvan Dağılımı

Hacı: Hacca giden hac vazifesini yerine getiren⁹⁴ kişilere verilen unvandır. İncelediğimiz tereke kayıtlarında hacı unvanı ile kayıt altına alınmış kişi sayısı 28'dir. Aynı zamanda defterde geçen en çok unvan olma özelliğine sahiptir.

Derviş: Herhangi bir tarikata mensup olan mürid⁹⁵ anlamına gelen bu unvana sahip yalnızca bir kişi vardır.

Paşa: Siviller ile askerlerin ileri gelenlerinin bir kısmına verilen resmi unvandır⁹⁶. İncelenen defterde paşa unvanı ile anılan sadece bir kişi kaydı vardır.

Mir: Bey anlamında⁹⁷ kullanılan bu unvanla kayıtlanan tereke sahibi sadece bir kişidir.

Gulam: Harpte alınan esirlerin bir cinsi⁹⁸ anlamına gelen bu kelime lugât manası olarak da buluğa ermiş genç çocuk anlamına gelmektedir⁹⁹.Künyesinde gulam unvanı bulunan bir kişi vardır.

Şeyh: İncelediğimiz defterde yalnızca bir kişi için kullanılan bu unvan bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse anlamlarına gelmektedir¹⁰⁰.

Genel olarak unvanları değerlendirdiğimizde, unvan bulunan muhallefât listelerinin hepsinin erkeklere ait olduğunu görmekteyiz. Daha önce incelenmiş olan çeşitli yerlerin tereke kayıtlarında kadın terekelerinde de unvanlar bulunmasına karşı seçtiğimiz defterde kadın unvanları bulunmamaktadır. Genellikle insanlara verilen unvanlar yaptıkları işlere veya mensup oldukları gruplara göre olmaktadır. Ancak incelediğimiz defterdeki unvanlara bakılarak meslekleri hakkında fazla fikir yürütememekteyiz. Meslekleri hakkında fikir sahibi olunmak amacıyla muhallefât listelerinde geçen eşyalar incelenerek yoruma varılabilmektedir. Örneğin; 42 numaralı muhallefât listesinde¹⁰¹ yer alan çeşitli bitki isimlerinden dolayı kişinin aktar olduğu tahminine varılmıştır. Bunun yanında 72 numaralı listede¹⁰² bulunan çeşitli değerli taşların varlığı listenin sahibinin kuyumcu olabileceğini göstermektedir. Kişilerin

⁹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2010, s. 351.

⁹⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 192.

⁹⁶ M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II*, İstanbul 1983, s. 755.

⁹⁷ M. A. Ünal, *Aynı eser*, s. 476.

⁹⁸ M. A. Ünal, *Aynı eser*, s. 274.

⁹⁹ M. Z. Pakalın, *Aynı eser*, s. 679.

¹⁰⁰ F. Devellioğlu, *Aynı eser*, s. 1161.

¹⁰¹ Bkz. BŞS, nr. A-31, vrk. 42-a.

¹⁰² Bkz. BŞS, nr. A-31, vrk. 72-a.

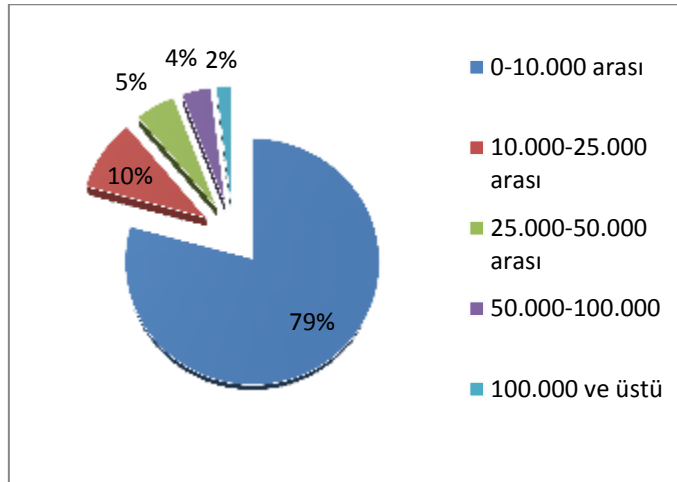
meslekleri hakkında bu yorumlara varılırken dikkat edilen en önemli hususlardan birisi mesleği düşündürebilecek eşyaların miktarlarının ve çeşitlerinin fazla olmasıdır.

4. Tereke Sahiplerinin Servet Dağılımı ve Servet Miktarları

a. Genel Servet Miktarları

İnsanların sahip oldukları servet miktarı ve çeşitleri kişilerin yaşam standartlarını ve sosyal statülerini göstermektedir. Tereke defterleri bilindiği üzere vefat eden kişilerin mal varlıklarını ve servetlerini gösteren en önemli kaynaklardan birisidir. Muhallefat listelerinde kişilerin sahip olduğu her türden eşyalar, kayıt altına alınırken rayiç fiyat değerleri ile yazılmış ve en sonunda da eşyaların toplam değeri yekûn adı altında toplanmıştır. Yekûn kısmında verilen toplam değerler ile kişilerin sahip oldukları servet miktarlarına ulaşılmaktadır. Biz de incelediğimiz Bursa Tereke Defterindeki kişilerin servet miktarlarını tespit ederek, dönemin ekonomik yaşantısı hakkında yorum yapmaya ve aynı zamanda kişilerin hangi servet miktarında yoğunlaştıklarını tespit etmeye çalıştık. Bu amaçla servet miktarlarını 5 ana gruba ayırarak inceledik. Buna göre;

1. 0-10.000 akçe arasında miras bırakan kişi sayısı 164'tür. Bu kişiler genel yekûn içinde %79'luk bir kısma sahiptir. Bunların 84'ü kadınlara, 80'i erkeklere ait muhallefat listeleridir.
2. 10.000-25.000 akçe arasında miras bırakan 20 kişi mevcuttur.4'ü kadınlara, 16'sı erkeklere aittir. Bunlar genel yekûn içinde %10'luk bir kısma sahiptir.
3. 25.000-50.000 akçe arasında mirasa sahip 11 kişi vardır. Bu kişilerin de 10'u erkek 1'i ise kadındır. Genel yekûn içerisinde %5'lik bir orana sahiptir.
4. 50.000-100.000 akçe arasında miras bırakan kişi sayısı 8'dir ve hepsi de erkeklere aittir. Genel yekûn içindeki oranı, %4'tür.
5. 100.000 ve üstü akçe miras bırakan kişi sayısı yalnızca 4'tür ve bunların 3'ü erkek 1 tanesi de kadındır. Genel yekûn içerisinde % 2'lik bir orana sahiptirler.

Grafik 3.Servet Dağılımındaki Yüzdelik Oranlar

Ortaya çıkan sayısal değerleri incelediğimizde tereke sahiplerinin büyük bir bölümünü kapsayan %79'luk kısmının servetleri 0-10.000 arasındadır. 1510-1512 yıllarına ait Bursa Tereke Defterinde kayıtlı toplam 207 kişi içerisinde 164'ünün bu grupta yer alması Bursa halkının genelinin ekonomik düzeyinin söylenen yıllarda orta halli olduğunu göstermektedir. Halil İnalıcık'ın 15. Asrın sonlarına ait Bursa terekeleri çalışmasında da halkın çoğunluğunun orta sınıfta yer aldığı görülmektedir. H. İnalıcık çalışmasında halkı ekonomik durumuna göre üçe ayırmıştır; varlıklı sınıf (10 binden yukarı), orta sınıf (10 binden bine kadar), fakir sınıf (binden aşağı). Bu çalışmaya konu olan terekelerdeki servet durumlarının %58,4 oranı ile 1.000-10.000 akçe arasında yığılması halkın yarısını orta sınıfın oluşturduğunu göstermektedir¹⁰³. Bunun yanında incelediğimiz Bursa tereke defterindeki en yüksek servet miktarı olarak gruplandığımız 100.000 akçe ve üstü servet miktarına sahip insan sayısının yalnız dört kişi olması toplumda bir uç ekonomik statü olmadığını, ekonomilerinin ortalama değerlerde olduğunu düşündürmektedir.

Elimizde bulunan terekelerin oldukça fazla bilgiler içermesi XVI. yüzyılda bir Osmanlı evinin nasıl olduğunu en azından hayal etmemizin gerekli olduğunu bize göstermiştir. Bu nedenle örnek olarak belirlediğimiz iki tereke kaydındaki eşyalardan yola çıkarak Osmanlı halkının nasıl yaşadığını, günlük yaşamının nasıl olduğunu göstermeye çalıştık. İlk olarak incelediğimiz Bursa tereke defterindeki en zengin kişi olan merhum Timurtaş'ın evini inceledik.

¹⁰³ Halil İnalıcık, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/ 1-4, İstanbul 1953, s. 56.

El-Hac Timurtaş'ın Evi

El-Hac İlyas mahallesinde oturan El-Hac Timurtaş bin Abdullah'ın tereke dökümü Zilhicce 915/ Mart 1510 tarihlidir. Öldüğünde ardında üç erkek, altı kız çocuğunun dışında mirasçısı kalmamıştı. Muhtemelen çocukların annesi veya anneleri Timurtaş'dan önce vefat etmiştir, bu konuda bir bilgi mevcut değildir. El-Hac Timurtaş'ın evleri için belirlenen değer 114.000 akçedir. Bunların 110.000 akçe değerinde olan kısmı 40 oda ve harabe evler olarak kayıt edildiği için merhumun ikamet yerinin 4.000 akçe değerindeki ev olduğu düşünülmektedir. Merhumun ana gelir kaynağını ticaret ve dokumacılığın oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli türden kumaşlarının ve ev mefruşatlarının (yasdik, yasdık kılıfı, yasdıklık, minder yüzü) 54.700, akçe bunun yanında 42.000 akçe değerinde 21 tezgahnın olması bu kanıyı desteklemektedir. Terekede rastladığımız 11 tane halıyı düşündüğümüzde evin en az 5 odası olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yazlık ve kışlık amacıyla senede iki halı değiştirilmiş olabilir. Bu odalardan büyük halının bulunduğu oda evin en büyük odasıdır ki buradaki halı 300 akçe değerindedir. Merhumun evinin mutfağına bakıldığında boy boy taslar, tepsiler, sahanlar, tabaklar, güğümler, leğenler, havanlar, bakraçlar, tencereler, tavalar görülmektedir. Mutfak eşyaları içinde nadiren rastlanan kuzu tavası merhumun hayattayken damak zevkine düşkün olduğunu göstermektedir. Kalabalık bir aile olduklarından mutfak eşyaları da hem çok çeşitli hem de fazlaydı. Merhumun gerisinde bıraktığı kıyafetlere bakıldığında kürkleri dikkat çekmektedir. Kürkler esmani sof kürk ve sansar derisi kürk olmak üzere iki tane olup değerleri toplamda 1.100 akçedir. Bu kadar değerli kürklere sahip olması kişinin ekonomik durumunun da iyi olduğuna delil olabilir. Hemen her terekede rastlanan ve Timurtaş'ın da muhallefatında olan kıyafetler arasında zıbın, yağmurluk, gömlek, uçkur ve kaftan da bulunmaktadır. El-Hac Timurtaş hiç nakit para bırakmamıştı; en azından tereke dökümünde paradan söz edilmemektedir. Kendisine borçlu insanlar olduğuna dair de bir bilgi olmaması dikkat çekicidir. Çünkü mesleği gereği alım satın yapıp da peşin çalışmış olması ilginç bir durum olsa gerek. Merhumun mirasının önemli kısmını 23.000 akçe değerindeki köleleri (gulam) oluşturmaktaydı. Toplam 9 köleye sahip olması, hayattayken mesleği gereği bu köleleri çalıştırdığını göstermektedir. Timurtaş'ın daha önce belirttiğimiz 110.000 akçe değerindeki odalarının ve köhne evlerinin de işi icabı depo maiyetinde kullanmış olabileceği akla gelmektedir. Terekede herhangi bir dükkâna rastlanmaması bu düşüncüyü

desteklemektedir. Merhumun borcu olmazken mirasının bir kısmını vasiyet bıraktığı görülmektedir. Tereke tanziminden alınan vergiler, cenaze masrafları ve vasiyet bırakılan miktarın düşmesi ile 309.627 akçe mirasçılar arasında paylaştırılmıştır. Oğullarının her birine 51.607, kızlarına 25.803 akçe pay verilmiştir.

Yusuf bin Seydi'nin Evi

Son zamanlarda İshak Paşa Mahallesi'nde yaşayan Yusuf bin Seydinin terekesi Zilka'de 916/ Şubat 1511 tarihide kaydedilmiştir. Bıraktığı mirasın değeri 25.715 akçedir. Mirasçıları arasında annesi, oğlu İbrahim, kızları Hatun ve Meryem bulunmaktadır. Oğlu İbrahim'in küçük oluşu (vasi tayin edilmiştir) ve annesinin hayatta oluşu Yusuf'un erken yaşta vefat ettiğini düşündürmektedir. Evi sofa hane ve çardak olarak kayıt edilmiş olup değeri 6.000 akçedir. Muhtemelen bahçeli bir evde oturan merhumun evinde çok fazla eşyası yoktur. Eşyaları içerisinde kazan, tas, yasdık, döşek, vale tezgâhı, köhne kürk, gömlek ayar bulunmaktadır. Merhum geçimini tarım yaparak sağlamaktadır. Bir merkep ve katırının olmasının yanında ambarında bulunan on beş kile arpa bunu göstermektedir. Yusuf'un terekesinde Zümra, Ferihnaz ve Ferihşah isimlerinde üç köle de vardır. Bu örnekte köleye sahip olmanın zenginlik ile paralel olmadığı anlaşılmaktadır. Yusuf'un muhalefatında bir adet vale tezgâhının olması kendi ihtiyaçları kadar kumaş üretimi yapıldığını gösterir. Ailenin ekonomik durumu başa baş gibiydi. Merhumun Katırcı lakaplı bir kişiden 1.000 akçe alacağı bulunmasının yanında hiç borcu yoktur. Miras taksiminde oğluna 2.158, kızların her birine 1.079, zevcesine 761, annesine 1.015 akçe kalmıştır.

Özel olarak incelediğimiz her iki tereke kaydına bakıldığında maddi durum ile evde kullanılan eşyaların kısmen paralel olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra zengin ve orta halli olarak niteleyebileceğimiz iki kişinin de köle sahibi olması dikkat çekici bir durumdur. Bu durumun sebebi muhtemelen, Bursa'da yaygın olan köle pazarlarında düşük fiyatlı kölelerin bulunmasıdır.

b. Erkekler ile Kadınlara Ait Terekeler ve Terekelerin Servet Karşılaştırması

Servet miktarları açısından kadın ve erkek terekelerini incelediğimizde 0-10.000 akçe arasında servet bırakanların 79'unun erkek, 85'inin kadın; 10.000-25.000 akçe arasında servet bırakanların 4'ünün kadın, 16'sının erkek; 25.000-50.000 arası serveti olanların 1'inin kadın, 10'unun erkek; 50.000-100.000 arası

servet bırakan 8 kişinin hepsinin erkek ve son olarak da 100.000 akçe ve üzerinde servete sahip kişilerin 1'inin kadın, 3'ünün erkek olduğu görülür.

Tablo 6. Kadın ve Erkeklerin Servet Miktarları

Servet Miktarı	Erkek	Kadın
10.000-25.000	16	4
25.000-50.000	10	1
50.000-100.000	8	-
100.000 ve üstü	3	1
Toplam	116	91

Defterde 2.808.930 akçe olarak tespit edilen toplam malların 451.950 akçesi kadınlara, 2.356.980 akçesi erkeklere aittir. Sayısal verilerden açıkça anlaşılacağı üzere kadınların miras listelerinin toplamı erkeklerinkine nazaran oldukça düşüktür. Erkeklerin servet miktarının yüksek olmasının sebepleri arasında canlı sermaye, gayrimenkul ve alacaklarının fazla olması yer almaktadır.

Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla mal sahibi olmasının temel nedeni, İslam ve Osmanlı aile geleneklerinde erkeğin evin reisi olarak görülmesi ve aynı zamanda geçimi sağlayan sorumlu kişi olmasındandır. Kadınların böyle sorumlulukları olmamasına rağmen mal varlıklarına sahip olmaları dikkat çekicidir. Özellikle kadınların eşyalarının içerisinde kumaşlar ve iplikler ile çeşitli tezgâh türlerinin olması daha XVI. yüzyıl başlarında kadınların ev ekonomileri için uğraştıklarını göstermektedir. Bu tespitleri yaparken kumaş çeşitlerinin, metrelerinin oldukça fazla oluşu ve tezgâhların çeşitliliği kadınların yalnız ev içinde kullanmak için değil aynı zamanda satmak amaçlı üretim yaptıklarını düşündürmektedir. Aynı durumun benzerine S.Kuşu'nun incelediği Edirne'ye ait tereke defterinde de rastlanmış olması bu durumun yalnızca Bursa'ya özgün olmadığını Osmanlı kadınlarının bir kısmının iş hayatlarının olduğunu göstermektedir.

Kadınların servetlerini oluşturan mal grupları içerisinde; ev eşyaları, çeşitli değerli taşlardan oluşan ziynet eşyaları, kumaşlar, giyecekler, gayrimenkuller ve köleler yer almaktadır. Kadın terekelerinde bulunan eşyaların çeşitliliği ekonomik

seviyeleri ve refah düzeyleri hakkında fikir vermektedir. Örneğin; 90 kadın içerisinde 7 tanesi cariye sahibidir. Kadınlara ait cariyelerin varlığı o hanenin zenginliğine ve refah seviyesinin yüksek olduğuna işaret etmenin yanı sıra, kadınların söz sahibi olduklarının göstergesi olabilir. Kadın terekelerinde karşımıza çıkan bir diğer mal grubu gayrimenkullerdir. Bazı kadın terekelerinde gayrimenkullere rastlanmış olup bunlar: evler ve bahçelerdir. Gayrimenkullere sahip olmaları kadınların gayrimenkul edinme haklarının olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak listelerde geçen gayrimenkullerin, kadınlara eşlerinden veya babalarından miras kalma ihtimalleri olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Erkek servetlerini oluşturan mal gruplarını ev eşyaları, gayrimenkuller, canlı sermaye, köle ve alacaklar oluşturmaktadır. Erkeklerin servet miktarı daha öncede belirttiğimiz gibi kadınlardan daha fazladır. Bu fazlalığın sebebi erkeklerin sahip oldukları köleler ve gayrimenkullerin daha çok olmasındandır.

Köle miktarlarına ve çeşitlerine bakarak erkek kadın terekelerini kıyasladığımızda, 117 erkek içerisinde 32'si köleye sahip olup bunların 14'ü gulam, 18'i cariyelerden oluşmaktadır. Kadın terekelerinde ise sadece 7'sinde cariye varken gulama sahip kadın yoktur.

Diğer taraftan canlı sermaye olarak nitelendirdiğimiz hayvan gruplarına sahip olan 26 kişinin hepsi erkektir. Kadınlara ait canlı sermaye ise tespit edilememiştir. Bunların dışında kişilerin refah seviyelerini yansıtmaları açısından önemli olan kitap sahibi olma durumunda da erkeklerin kadınlara oranla daha fazla kitap sahibi olduğu görülmektedir.

Eşyaların çeşitliliği bakımından ise erkek ve kadın terekeleri çok farklı görünmemektedir. Sadece erkekler daha fazla mala sahiplerdir. Buradan Bursa'da kadın ve erkek arasında gerek mali gerek sosyal statü arasında fazla fark olmadığına hatta çeşitli haklar konusunda eşit oldukları düşüncesine ulaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEREKE KAYITLARI IŞIĞINDA BURSA’NIN XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA SOSYO-EKONOMİK DURUMU

A. Terekeyi Oluşturan Mal Grupları ve Köleler

1. Gayrimenkul Mallar

İncelemiş olduğumuz defterde¹⁰⁴, şahısların mirasları arasında en önemli kısmı gayrimenkul mallar oluşturmaktadır. Gayrimenkul çeşitleri içerisinde; evler, bahçeler, bağlar, dükkânlar, fırınlar yer almaktadır. Defterde kayıtlı 207 kişi içerisinde 68 kişinin mirası arasında gayrimenkuller mevcut olup bunlar toplam 456. 221 akçelik değerleriyle defterdeki eşyalar içerisinde en fazla orana sahiplerdir.

Taşınmaz mallar defterde yer alan tüm malların içerisinde %16’lık kısmı oluşturmaktadır. Bu oranın oldukça az oluşu bize Bursa’da gayrimenkullerin terekeler içinde daha az öneme sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Çelik’in¹⁰⁵ çalışmasında, tüm mallar içerisindeki gayrimenkul oranı %40 civarındadır. Terekelerde yer alan bağlar, bahçeler, çiftlikler ve fırınlar gibi çeşitli türden gayrimenkul mallar, toplumun geçim kaynakları hakkında da bize bilgiler sunmaktadır. İncelediğimiz Bursa Tereke Defterinde bağ, bahçe, çiftlik ve ahır gibi malların oranının düşük oluşu, toplumda tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan kişilerin az olduğunu gösterir. Buna karşın Edirne muhallefât kayıtlarını incelemiş olan Levent Kuru’nun çalışmasında gayrimenkuller içerisinde çiftliklerin ikinci sırada yer alması Edirne halkının önemli bir kısmının toprak işleri ile meşgul olduğunu gösterir¹⁰⁶. İncelediğimiz Bursa Tereke

¹⁰⁴ BŞS.,nr. A. 31.

¹⁰⁵ N.B. Çelik, *Aynı tez*, s. 38.

¹⁰⁶ L. Kuru, *Aynı tez*, s. 44.

Defterinde mirasları içinde gayrimenkul bulunan 68 kişiden 55'i erkek, 13'ü kadındır.

Bursa terekelerinde evler 374.671 akçeyle (%82) gayrimenkuller içerisinde ilk sırayı almaktadır. Gayrimenkul kayıtlı olan 68 muhallefat listesinin neredeyse her birinde en az bir ev vardır. Ev tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ailelerin barındığı ve aile bireylerinin bir arada sosyal yaşantılarını geçirdiği bir mekândır. Bu özelliğinin yanı sıra ev, kişiler için önemli bir yatırım kaynağı olarak görülmektedir.

Genel olarak tereke kayıtlarında evler *hane*, *menzil*, *oda* ve *ev* ifadeleri ile kaydedilmiştir. Bursa'ya ait tereke defterinde ise evler kaydedilirken genellikle *sofa-hane*, *sofa ma hane* gibi ifadeler kullanmıştır. Bazı muhallefat listelerinde evlerin mevkileri, yapım malzemeleri, kaç katlı oldukları, bahçeli oldukları ve evlerin yanında bulunan diğer yapılar (ahır, çardak, kiler) hakkında bilgiler bulunmaktadır. İncelediğimiz tereke defterinde toplam 65 tane ev kayıtlıdır. Bunların dışında tek fiyat altında toplanmış gayrimenkuller içerisinde evlerde bulunmaktadır ancak bunların fiyatlarının tam olarak bilinmediğinden dolayı bu sayıya dâhil edilmemiştir¹⁰⁷.

Bursa evlerinde rastladığımız sofa, binaların içerisinde büyük ve geniş olarak bırakılan, odaların kapılarının açıldığı yer anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Anadolu evlerinde bu sofaların bir tarafı duvarsız bahçeye nazır olarak açık bırakılmış olduklarını da bilinmektedir¹⁰⁸. Bu bilgiden yola çıktığımızda incelediğimiz tereke defterinde rastladığımız evlerin bu şekilde sofalı yani bahçeli bir tarafı duvarla çevrili evler için tabir edildiği kuvvetle muhtemeldir. Sofa-hane şeklinde kayıtlı hane sayısı 50'dir. Gayrimenkuller içerisinde toplam 65 hane kayıtlı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda sofa-hanelerin 50 tane olması oldukça önemlidir Bursa halkının genelinin ev tercihlerini bahçeli ve geniş evlerden yana kullandıkları söylenebilir.

İncelediğimiz bazı tereke listelerinde ise ikiden fazla hane kayıtlıdır. İki ve daha fazla haneye sahip olanların sayısı yalnızca dokuzdur¹⁰⁹. Defterde en fazla

¹⁰⁷ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.108-b, vrk. 17-b, vrk. 28-b, vrk.56-b, vrk.63-a, vrk. 68-a, vrk. 95-b.

¹⁰⁸ M.Z. Pakalın, *Aynı Eser*, III, s. 242.

¹⁰⁹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 41-b, vrk. 46-b, 51-a, vrk. 53-b, vrk. 58-a, vrk. 82-a, vrk. 84-b, vrk. 95-b, vrk. 98-a.

ev kayıtlı olan muhallefata listesi Hacı Ramazan bin Halil'indir¹¹⁰. Merhumun listesinden toplam 8 haneye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu hanelerin beş tanesi Balık Bazarı mevkiindedir. Bunlardan üçünün ise sofa hane olarak yazıldığı görülmektedir. Merhumun servet miktarının fazla oluşu kişinin zengin olduğunu gösterir. Yani zenginlik ile gayrimenkul sahibi olma arasında paralellik vardır. Aynı zamanda merhumun bu haneleri yatırım amaçlı almış veya kendisine miras olarak kalmış olabileceği söylenebilir.

Genel olarak evlerin fiyatlarına bakıldığında fiyatların 1.000-3.000 akçe arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Listelerde rastladığımız en pahalı ev 10.000 akçe değerindedir¹¹¹. En düşük fiyatlı ev ise sadece 500 akçe değerindedir ve toplam üç muhallefatta evlerin fiyatı 500 akçedir¹¹². İncelediğimiz tereke kayıtlarında evlerin özellikleri ile ilgili ayrıntı verilmemesinden dolayı fiyatlarını belirleyen ölçütler hakkında yorum yapmak mümkün değildir. Buna karşın fiyat farklarının oluşmasında evlerin büyüklüğünün, inşa tarzlarının, etrafında bulunan yapıların ve konumlarının etkili olduğu söylenebilir.

Gerek incelemiş olduğumuz tereke defterinde gerekse daha önceki çalışmalara konu olan tereke defterlerinde kişilerin mirasları arasında yer alan evlerin genellikle kendi ikamet ettikleri yerlerde olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında bazı muhallefatta kişilerin ölüm yerleri veya ikamet yerlerinden farklı bir şehirde evlerinin olduğu görülmektedir. Bu noktada incelediğimiz defterde yer alan bir tereke kaydı dikkat çekicidir. Hoca Mehmed Mahallesinde yaşayan El-Hâc Kasım'ın muhallefatında İstanbul'da evlerinin olduğu tespit edilmiştir¹¹³. Toplam 4.965 akçe değerindeki bu evlerinin yanında 5.000 akçe değerinde bulunduğu yeri belirtilmeyen başka gayrimenkulleri de bulunmaktadır. Merhumun İstanbul'da evlerinin bulunmasının sebebine terekenin verdiği bilgilerden ulaşamıyoruz.

Gayrimenkuller içerisinde ikinci sırayı %5'lik oranı ve 23.750 akçelik değeri ile dükkânlar almaktadır. Dükkânlardan sonra ise 11.600 akçelik toplamı ve %2'lik oranlarıyla bahçeler yer almaktadır. Bunların yanında bağlar 9.200 akçe

¹¹⁰ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 98-a, vrk.

¹¹¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 78-b.

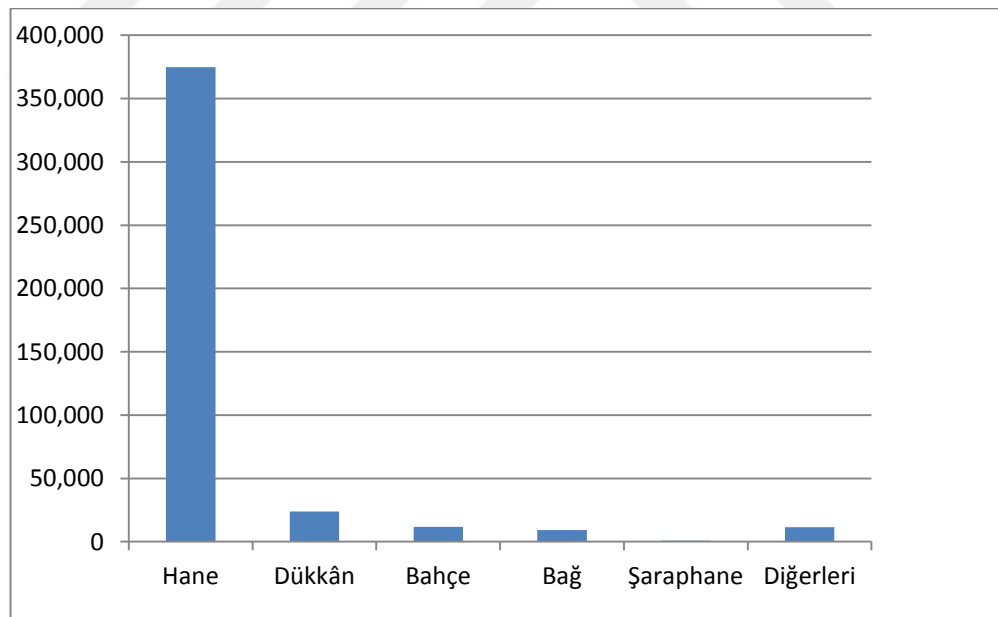
¹¹² Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 29-a, vrk. 74-a, vrk. 105-b.

¹¹³ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 71-b.

tutarındadır ve gayrimenkuller içinde %2'lik bir orana sahiptir. Gayrimenkuller içerisinde 800 akçelik değeriyle en son sırada yer alanlar ise şaraphanelerdir. Şaraphane, üzümü sıkıp şarap yapmaya mahsus olan mekâna¹¹⁴ veya şarap satılan yere¹¹⁵ verilen isimdir. İncelenen defter içerisinde yalnızca el-Hâc Mehmed bin Mahmud'un¹¹⁶ mirasları arasında şaraphaneye rastlanmış olması önemlidir. Merhumun geride bıraktığı mal varlığına bakıldığında 9.200 akçe değerinde bağlarının bulunması kişinin üzüm yetiştirerek şarap üretimi yaptığını göstermektedir.

Tüm gayrimenkuller bunlarla sınırlı olmayıp diğer gayrimenkuller adı altında bir değerlendirme yapılarak ahır, çardak, otlak gibi taşınmaz malların değeri tespit edilmiştir. Bu gruptaki gayrimenkullerin toplam değeri ise 11.500 akçedir. Yukarıda bahsedildiği gibi defterde tek fiyat altında çeşitli gayrimenkullerin kaydedildiği listelere de rastlanmıştır. Bu tür listeler genel toplam içerisinde gösterilmiştir.

Grafik 4. Gayrimenkul Çeşitlerinin Toplam Değeri

¹¹⁴ Raşit Gündoğdu-Niyazi Adıgüzel- Ebul Faruk Önal, *Kâmûs-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, İstanbul 2014, s.604.

¹¹⁵ F.Devellioğlu, *Aynı eser*, s. 1141.

¹¹⁶ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 25-b.

2. Menkul Mallar

a. Kitaplar

İncelediğimiz muhalefat kayıtlarında çeşitli kitaplara rastlanmıştır. Listelerde kitaplar belli bir düzene uyularak kayıt altına alınmayıp genellikle ilk sıradaki eşyalar arasında verilmiştir. Özellikle Kur'an-ı Kerimlerin ilk olarak yazılmasına özen gösterilmiştir. Bazı listelerde ise kitaplar; eşyaların arasında verilirken bazılarında toplu halde listenin en sonunda bulunmaktadır. Bursa ile ilgili daha önce yapılan tereke çalışmalarından tespit ettiğimize göre kitaplar bazı listelerde “kütüb” başlığının altında kaydedilmiştir¹¹⁷. Bu kayıtlara genellikle kendi devrine ait özel bir kütüphane oluşturacak kadar kitaba sahip kişilerin listelerinde rastlanılmaktadır. İncelediğimiz tereke defterinde kitaplar “kütüb” başlığı kullanılmaksızın verilmiştir. Kadın ve erkek terekelerinde tespit ettiğimiz kitaplar aşağıda tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. Terekelerde Rastlanan Kitap İsimleri

Mushaf-ı Şerif	Keşşâfani'l-Hâkaik
En'am-ı Şer'if	Şer'an el-İslam
Kelâm-ı Kadîm	Talif-i Mevlid
Kitap-ı Mevlid	Tarık Cenap
Kitab-ı Kudurî	İbtida-i Ecza
Ferasetname	Aşık Paşa
Müfredât-ı İbn Baytar	Türkî Tıp
İlm-i Tıbdan Bir Faris Risale	Mahraçname
İlm-i Nücûm'dan Bir Risale	Menar
Ebûl- Leys Mukaddimesi	Eczalar
Kitab-ı Melheme	Cüz

Kitaplar tereke kayıtlarına çeşitli şekillerde yazılmıştır. Kitapların kayıtlanmasında kimi zaman kitabın türü olan mecmua, risale ve kitap tabirleri kullanılmıştır. Bunların dışında kitabın içeriği biliniyorsa ve ismi yoksa kitabın türüne göre kayıta geçmiştir. Bazı listelerde ise kitapların yalnız yazarı ile kaydedildiğini görmekteyiz. Bazı kitaplar da orijinal isimleri ile değil de halk

¹¹⁷ A. İhsan Karataş, *XVI. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Bursa 1995, s. 14.

arasında meşhur olan isimleriyle kayıta geçiriliyordu. Bunlardan bazıları “Kudurî”¹¹⁸ ve “Keşşaf”¹¹⁹ tır. Orijinal ismi yukarıda da görüldüğü gibi Kitab-ı Kudurî olan bu eserin incelediğimiz tereke defterinde Kudurî olarak kaydedildiği görülmektedir. Bir diğer eser ise Keşşâfani’l-Hâkaik’dır. Cârullah Mahmud bin Ömer tarafından kaleme alınmış bir tefsir kitabı olan bu eser incelediğimiz tereke listelerinde Keşşaf olarak kısaca yazılmıştır¹²⁰.

Bursa Tereke Defterinde rastladığımız kitapların türlerine bakıldığında genelde dini ağırlıklı fıkıh, kelam, tefsir ve tasavvuf türü kitaplar olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra sayı olarak az olmakla beraber tarih, tıp, astronomi, matematik, ahlak ve edebiyat konulu kitaplara da rastlandı. Vefat etmiş kişiler içerisinde toplam 12’sinin muhallefat kaydında kitaba rastlanmıştır. Bunlardan üç tanesi kadınların muhallefat listesiye diğer 9 liste erkeklere aittir. Toplamda 12 kişiye ait kitap sayısı 55 olup toplam değeri ise, 3.320 akçedir. İncelediğimiz defterde 207 kişinin kayıtlı olduğunu göz önünde aldığımızda yalnızca 12 kişinin kitaplara sahip olması oldukça az kişinin kitap sahibi olduğunu göstermektedir. Mevcut kitapların tek tek fiyatlarını incelediğimizde bazılarının özellikle de Kur’an-ı Kerimlerin değerinin (200-600) oldukça fazla olduğu görülmektedir¹²¹.

¹¹⁸ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 85-a.

¹¹⁹ BŞS. A. 31, vrk. 1-a.

¹²⁰ Ali İhsan Karataş, “XVI. Yüzyılda Bursa’da Tedavüldeki Kitaplar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, X/1, (Bursa 2001), s. 211.

¹²¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 18-a, 28-b, 46-a.

Tablo 8: Kitap Sahipleri, Kitapların Değeri ve Kitapların Servetlerine Oranı

Muhallefat ve Varak No.	Tereke Sahibi	Kitapların Değeri	Toplam Servet	Kitapların Kişinin Servetine Oranı
1/ 1-a	Şeyh Cafer	205	6.187	%3,3
19/9-a	Fatma bint Canip	20	7.745	%2,5
28/17-b	El-Hâc Timurtaş bin Abdullah	280	634.133	%4,4
37/28-a	Ahmed bin Hacı Mustafa	200	2.259	%8,8
48/33-b	Halime bint Hacı Sinan	270	5.770	%4,6
73/44-a	Şehmuz bin Abdullah	600	286.054	%2,0
78/50-b	Ali bin Mehmed	400	7.959	%5,0
151/82-a	Hüseyin bin Ali Çelebi	300	45.995	%6,5
152/85-a	Abdi bin Yusuf	205	15.954	%1,0
188/100-a	Halime binti Hamit	305	3.438	%8,0
190/101-b	Hacı Muharrem binti Avaz	50	6.160	%0,81
200/104-a	Hacı Ahmed bin Salih	485	6.060	%8,0

Kitap sahibi kişilerin unvanlarına bakıldığında, üç kişi Hacı, bir kişi de Şeyh unvanına sahipken geriye kalan sekiz kişi unvansızdır. Muhallefat listelerinde bulunan kitaplar, her ne kadar kişilerin ilimle olan alakalarına delalet etse de en azından okuma yazma bildiklerini düşündürmektedir. Ancak bu kitapların kişilere anne babasından ya da başka yollar ile miras kalma ihtimalide vardır. Yalnızca 1 numaralı muhallefat listesinin sahibi Şeyh Cafer'in bıraktığı eşyalar arasında beyaz kâğıt, gözlük zarfı bulunması kişinin ilimle ilgilenen, medrese tahsili görmüş bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Kitap sahibi kişiler içerisinde herhangi bir unvana sahip olanların az oluşu bize sosyal statü ile kitap bulundurmanın bir alakası olmadığını ispatlamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi kitaplar, tereke sahiplerinin maddi durumuna göre toplam servetleri içerisinde değişik oranlarda bulunmaktadır. Tablo 8'de görüldüğü üzere Bursa'da kitap varlığı ile maddi durum paralellik göstermemektedir. Buna karşın L. Kuru'nun 1640-1642 yıllarını kapsayan Edirne terekeleri ile alakalı çalışmasında¹²² kitap sahibi 22 kişi içerisinde 9'unun toplam serveti 40.000 akçe ve

¹²²L. Kuru, *Aynı tez*, s. 48.

üzerinde olması Edirne’de kitap varlığı ile zenginliğin paralel olduğunu gösterir. İncelediğimiz terekelerde kitap bulunan 12 kişinin sahip oldukları servetlerin toplamı 1.027.714 akçedir. Kitapların toplam değeri ise 3.320 akçedir. Osmanlı Devleti’nde henüz matbaanın bulunmadığı XVI. yüzyılın ilk çeyreği gibi erken bir dönemde hemen her sınıftan insanın kitabı olduğunu yani kitap okuyabildiğini söyleyebiliriz. Ancak kitap sahibi kişilerin ve kitapların sayılarının oldukça az oluşu incelenen dönemdeki Bursa halkının kitaba verdiği önemin az olduğunu düşündürmektedir.

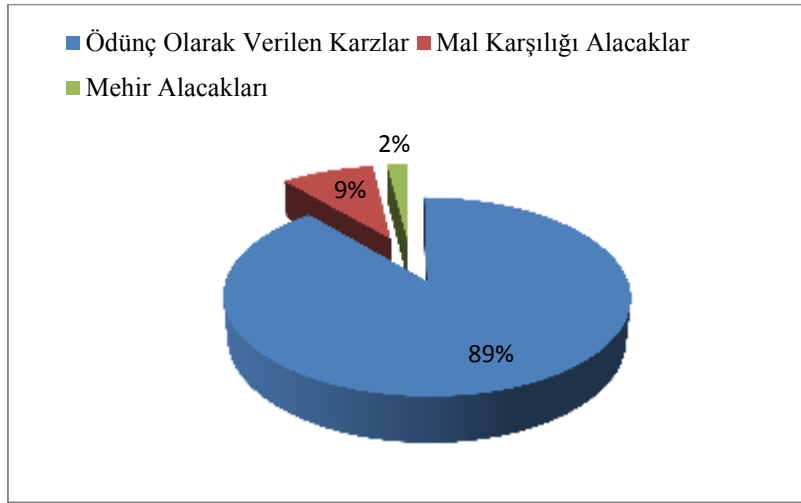
b. Alacaklar

Terekeleri oluşturan mal grupları içerisinde “alacaklar” kısmı da bulunmaktadır. Alacaklar, listelerde belli bir sıra takip etmeksizin diğer eşya gruplarının içerisinde karışık biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bursa tereke kayıtlarında alacaklar belirtilirken kimi zaman *der-zimmet* başlığı altında yalnızca kişilerin isimleri yazılırken kimi zamanda her kişinin isminin önünde *der-zimmet* ifadesi tekrarlanarak kullanılmıştır.

İncelediğimiz tereke defterinde, kişilerin servetleri içerisinde yer alan toplam alacak miktarı 266.095’tir. Genel olarak tereke defterlerinde alacaklar üç kısım halinde değerlendirilir: Ödünç olarak verilen karzlar, mal karşılığı alacaklar, kaynağı belirtilmeyen alacaklar¹²³. Bu alacakların dışında başka bir alacak kaynağı vefat eden kadınlara kocalarının ödemekle yükümlü oldukları ve kadın terekelerinde alacak olarak bulunan mehirlerdir.

İncelemiş olduğumuz 207 tereke sahibinden 42 kişinin muhallefatında alacakları bulunmaktadır. Bunların 9’u kadınlara, 33’ü ise erkeklere aittir. Eşlerinden mehir alacağı bulunan kadınların sayısı ise 10’dur. Hem mehir hem de diğer alacakları bulunan yalnızca bir kadın olduğu tespit edilmiştir.

¹²³ Said Öztürk, *XVII. Yüzyıl Askeri Kassam Defterleri’nin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, İstanbul 1993, s. 121.

Grafik 5. Alacakların Yüzdelik Dağılımı

Alacaklar arasında karzları, kredi amacıyla verilen nakitler olarak kabul edebiliriz¹²⁴. Böyle bir varsayımdan yola çıktığımızda alacakların 243.857 akçesini açılan kredi karşılıklarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Alacakların dağılımına bakıldığında en yüksek oranın ödünç olarak verilen karzlar olduğu görülmektedir. Karz olarak verilen alacakların 229.312 akçesi erkeklerde, 14.485 akçesi kadınlar üzerinde bulunmaktadır. Karz alacaklarının bu kadar fazla miktarda oluşu, Bursa toplumu arasında yardımlaşmanın olduğunu göstermektedir.

Herhangi bir mal karşılığı alacakların miktarı ise 25.148 akçedir. Bunun tamamı erkeklere aittir. Diğer bir alacak grubu olan mehir alacakları, Müslüman kadınlara kocalarının ödemekle yükümlü oldukları alacak grubudur. Kadınların mehir alacağı toplam 5.400 akçedir. İncelediğimiz listelerde alacakların tamamının kaynağı belirtilmiştir.

c. Nakit

İncelenen defterde toplam nakit miktarı 64.402 akçedir. Muhallefat listelerinde nakit para varlığına rastlanan 46 hane vardır. Nakit para barındıran listelerden 34'ü erkeklere ait iken 12'si kadınlara aittir. En fazla nakit paraya sahip kişi 12.721 akçe ile Şehmuz Efendi'dir¹²⁵.

Muhallefat listelerinde nakitler genellikle *nakit akçe* ve *nakdiye* olarak kaydedilmiştir. Bunun yanında Bursa tereke defterinde çeşitli dönemlerde darp

¹²⁴ S. Öztürk, *Aynı tez*, s. 123.

¹²⁵ BŞS, nr. 31, vrk. 45-a.

edilmiş yerli paralardan olan *eşrefi* ve *sultani* mevcutken yabancı para çeşitlerine hiç rastlanmamıştır. Genel servet miktarı içerisinde nakit para varlığının gayrimenkullere göre daha az olması, kişilerin zenginliklerinin taşınmaz mallar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

d. Diğer Menkul Mallar

Ev Eşyaları: Tereke defterlerinde kayıtlı bulunan çeşitli ev eşyalarına bakılarak Osmanlı halkının günlük hayatını, kültür unsurlarını ve bazı alışkanlıklarını tespit etmek mümkündür. Bursa tereke kayıtlarından hareketle XVI. yüzyıl başlarında şehirde ne tür ev eşyaları kullanıldığını, bunların kalitelerini, renklerini, yeni veya eski olup olmadıklarını, yapımında kullanılan malzemeleri ve varsa yapıldığı yerler hakkında bilgilere ulaştık. Toplamda 202 kişinin muhallafatı arasında yer alan ev eşyalarının toplam değeri 190.785 akçe olup tüm menkul mallar içerisinde % 6,7 oranındadır. Kayıtlardaki ev eşyalarının kolay anlaşılabilmesi ve incelenebilmesi için birkaç alt başlık altında topladık.

Yatak Takımları: Kişilerin miras dökümlerinde sıklıkla rastlanan grupların başında gelmektedir. Yatak takımları içerisinde yastıklar, döşekler, yorganlar, kılıflar, çarşaf lar yer almaktadır. Bu eşyalar, malzemesine, eski veya yeni oluşlarına, işlemelerine ve renklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Şöyle ki; yastıklarda kadife, tahir, şahi, beledi, yüz, nakış, tafta, keçe, basma, ak, müzehheb; yorganlarda kadife, beledi, köhne, yeni, yeşil kadife, yemenî, şile kadife döşek ve kılıflarda ise köhne, beledi nakış, vale, alaca gibi belirgin özellikler bulunmaktadır.

Hemen hemen her listede rastlanan yatak takımları, Bursa halkı tarafından çok kullanılmaktadır. İncelediğimiz tereke defterinde, 14 adet altın işlemeli yastığa rastlanmıştır. Bunların hepsi El-Hâc Timurtaş bin Abdullah'ın muhallefatında yer almaktadır¹²⁶. Aynı zamanda merhumun malları arasında fazlaca kumaş ve yatak takımlarının olması, kişinin hayattayken bunların üretimi veya alım satımıyla ilgilendiğini düşündürmektedir. Altın işlemeli yastıkların tek bir muhallefat listesinde ticari amaçlar ile bulunduğunu kabul edersek, Bursa halkının bu tür pahalı yastıkları tercih etmediklerini söyleyebiliriz.

¹²⁶ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 17b-18a.

Yer Döşemeleri: Bursa halkının günlük kullanım eşyalarının vazgeçilmezlerinden olan yer döşemeleri arasında, halılar, kilimler, kebelar, keçeler, hasırlar ve zililer yer alır.

En sık kullanılan sergi eşyası olan kebeların çeşitleri de fazladır. Kebe çeşitleri arasında, zeytuni, Arap cebe, kurgani, vale, kadife, tafta, burgu, alaca, sof, kırmızı ateş, turuncu, şahi, gök, al keçe, setr, kutni, siyah ve sade yer almaktadır. Ev sergi eşyalarından olan kebeların türlerinin ve özelliklerinin çeşitli olması Bursa halkının evlerinin görünümünü konusunda titiz davrandıklarını ve tek düze olmadıklarını göstermektedir.

Bursa’da yaygın kullanılan bir diğer sergi eşyası olan zili, halı ve kilim anlamlarına gelmektedir¹²⁷. Bunun yanında dokuma yaygı teknikleri içinde zikredilen zili heybe, çuval, minder, at, deve örtüsü gibi eşyaların dokumasında kullanılmaktadır¹²⁸. Neredeyse her tereke listesinde zili/halıya rastlanması bu sergi eşyalarının kullanımının sıklığını göstermektedir. Şöyle ki incelenen tereke kaydında 90 adet zili olduğu görülmektedir. Zili fiyatlarının ise 5-150 akçe arasında seyrettiği tespit edilmiştir. M. Yılmaz’ın 1487-1489 yıllarını kapsayan Bursa tereke kayıtlarını konu alan tezinde ise zili fiyatları 1 akçe ile 80 akçe arasında değişmektedir. Çeşitli kullanım alanları olan zililer hakkında tereke kaydında ayrıntılı bilgi bulunmazken genellikle eski ve yeni oluşlarına göre kaydedilmişlerdir. Bursa halkının hemen her dönemde tercih ettiği zililerin fiyatlarının, incelemiş olduğumuz terekelerde daha yüksek olduğu görülmektedir. İncelenen her iki defter arasındaki yaklaşık 20 yıllık bir süre farkının olması ve yapım malzemesinin farklı olabileceği bu durumun nedenini açıklamaktadır. Ancak bunun yanında kadınların resm-i kısmet oranını arttırmak için bilinçli olarak fiyatları yüksek yazmış olabilecekleri de söz konusudur. Halılar ise listelerde genellikle büyüklüklerine, kullanılmışlık ve yeniliklerine göre sınıflandırılırken renkleri hakkında bilgilere rastlanmamıştır.

Kayıtlarda geçen sergi eşyaları arasında keçeler, kilimler ve hasırlar da vardır. Keçeler aseli, al, kırmızı renklerde olup sof keçe, esmani keçe, nakışlı keçe gibi çeşitleri vardır. 207 muhallefat listesi içerisinde 23 adet kilim ve 8 adet hasıra rastlanmıştır. Hasırlar ve kilimlerin kayıtlarda az geçmesinden dolayı türleri ve

¹²⁷ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 2013, s. 269.

¹²⁸ Serpil Özçelik, “İstanbul Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi”, *Vakıflar*, sayı 42, (Aralık 2014), s. 134.

renkleri hakkında bilgilere ulaşılamamıştır. Bursa halkı yer döşemelerinde hasır ve kilim yerine daha kalın olan halıları (zili) tercih etmişlerdir.

Diğer Ev Eşyaları: XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Bursa’da kullanılan ev eşyaları arasında sandıklar, sepetler ve bohçalar da yer almaktaydı. Sandıkların sarı, şekeri, fanus, dolap, münakkaş gibi türlerinin yanı sıra Frengi gibi üretildiği yerin ismi ile anılan çeşitleri de vardır. Bazı sandıklar ise koz ağaçtan yani ceviz ağacından yapılmış ve bu isimle kaydedilmiştir. Sepetler ise yalnızca büyüklük ve küçüklüğüne göre kayıtlara yansırken özellikleri hakkında fazla bilgi yoktur.

Bohçalar yapımında kullanılan kumaşlara, renklere, işlemelerinin özelliklerine ve yapılış yerlerine göre adlandırılmıştır. Nakış bohça, gök bohça ile tafta, benek, alaca, tahta, top, sade, münakkaş, şahi, al, yemen ve Arabî bohça gibi isimlerle kayıt altına alınmıştır.

Ev eşyaları kategorisinde incelemeye tabi tutulan diğer eşya çeşitleri de hamamda kullanılan eşyalardır. Hamam gömlekleri, tasları ve peştamalları gibi.

İbadet malzemelerini de ev eşyaları içerisinde sayarsak seccadelerden bahsedebiliriz. Seccadeler, yapımında kullanılan malzemeyle ya da üretildiği yerin adıyla yazılmıştır. Bunlardan bazıları Arabî seccade¹²⁹, gümüşlü seccade¹³⁰ ve şahi seccadedir.

Mutfak Eşyaları: Mutfakta kullanılan eşyalar toplumun yemek kültürü ve aile yapısının özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. İncelediğimiz muhallemat listelerinin neredeyse her birinde rastlanan mutfak eşyaları arasında sahanlar, kazanlar, kebab tavaları, kuzu tavaları, kebab şişleri, ağaç siniler, çini bardaklar, tahta ve çini tabaklar, gülabdanlar(gül suyu konulan alet), güldanlar (vazo), güğümler, tabelar, tepsiler, taslar, somatlar(sofra), çanaklar, ibrikler, maşrabalar, bakraçlar, tencereler, ösküreler (toprak tas), kumkumalar (güğüm), kaşıklar, varsak bıçakları (yağan denilen büyük bıçak¹³¹), res bıçağı ve hereniler(kazan) yer almaktadır. Mutfak eşyalarının bize sunduğu ipuçlarından yola çıkarak toplumun hayat tarzı hakkında da yorumlar yapmak mümkündür. Tablo 9’da görüleceği üzere Bursa halkının en çok tercih ettiği mutfak eşyaları arasında sini, tas,

¹²⁹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 93-b.

¹³⁰ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 84-a.

¹³¹ M. Ali Ünal, *Aynı eser*, s. 714.

tepsi ve sahan bulunmaktadır. Hemen her evde rastlanan bu eşyaların yanı sıra kebab tavası, kuzu tavası, kuzu tepsi, kebab demiri, köfte demiri gibi çok az hanenin sahip olduğu özel yemek pişirme aletleri de vardır. Toplam sekiz kişinin muhallefatında bu türden eşyaların yer alması Bursa halkının bir kısmının damak zevklerine daha düşkün olduklarını göstermektedir. Bunların yanı sıra yalnızca beş hanede somat(sofra) bulunmasına karşın hemen her hanede sini bulunması yemeklerin sini üzerinde yendiğini düşündürmektedir.

Tablo 9. Mutfak Eşyalarının Türü, Adedi ve Kaç Kişide Bulunduğu

Eşyanın Türü	Adedi	Kaç Kişide Bulunduğu
Sini	194	96
Tas	173	85
Tepsi	161	82
Sahan	104	52
Tabak	79	38
Ösküre	43	18
Bardak	32	10
Kazan	32	26
Hereni	20	14
Tava	15	10
Güldan	8	8
Sofra	6	5
Güğüm	6	4
Tencere	5	5
Kaşık	4	3
Bakraç	3	3
Çanak	3	1
Havan	2	2
Kebab Tavası	4	4
Kuzu Tavası	1	1
Kebab Demiri	1	1
Köfte Demiri	1	1
Kuzu Tepsi	1	1
Varsak Bıçağı	1	1

Res Bıçağı	1	1
Gülebdan	1	1
Kumkuma	1	1
Cezve	1	1

Kumaşlar: Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devletinden miras aldığı dokumacılık sanatını kuruluşundan itibaren sürdürmüştür. İlerleyen yıllarda Osmanlı şehirlerinde dokumacılık, iktisadi faaliyetin önde gelen kollarından birisi haline gelmiş ve aynı zamanda bazı şehirler yaptıkları dokumaları ile ün kazanmışlardır¹³². Osmanlı Devletinde dokumacılık üç ana koldan yürütülürdü. İlki bitki liflerini hammadde haline getirme, daha sonra ortaya çıkan malzemenin kumaş haline getirilmesi ve son olarak da kumaşların ihtiyaca göre biçim almasıdır. Dokumalar genellikle pamuklu-keten, yün ve ipekten yapılırdı¹³³. Pamuklu ve pamuk-ipek karışımı çeşitli günlük kullanım eşyaları halk tarafından tercih edilmiştir. İpekli dokumalar ise maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı pamuklu dokumalara nazaran daha az kullanılmıştır. Osmanlı topraklarından yeteri kadar karşılanamadığı için İran ipeğine ihtiyaç duyulması, ipekli dokumaların fiyatlarını arttırmaktaydı.

Osmanlı ipek dokumacılığı ve ticareti İran'dan gelen büyük kervanların geçiş güzergâhında olan şehirlerde yoğunlaşmıştır¹³⁴. Bu şehirlerin en önemlilerinden birisi olan Bursa, ipek dokumacılığı konusunda öne çıkmıştır. Bursa, ipek dokumacılığının yanı sıra hammadde elde etme konusunda da oldukça önemli bir yere sahiptir. XVI. yüzyıl başlarına gelindiğinde Anadolu'nun en önemli ipekli dokuma merkezinin Bursa olduğu ortadadır¹³⁵. Daha yüzyılın başlarında Bursa'da 1.000 ipekli kumaş dokuma tezgâhının bulunması¹³⁶, ipek üretiminin ne denli büyük çapta olduğunu göstermektedir. İncelemiş olduğumuz tereke defterinde bazı evlerde çeşitli dokuma tezgâhlarının varlığı göze çarpmaktadır.

Bu tezgâhlarda bireysel ya da küçük çapta üretimden ziyade ticari anlamda bir üretim söz konusudur. Nitekim dokuma tezgâhlarına sahip kişilerin terekelerinde

¹³² Ahmet Aytaç, "Osmanlı Dönemi'nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri", *Tarihin Peşinde*, 13, 2015, s. 2.

¹³³ A. Aytaç, Aynı makale, s. 2.

¹³⁴ A. Aytaç, Aynı makale, s. 2.

¹³⁵ Ümit Koç, *XVI. Yüzyılda Anadolu'da Sanayi*, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Elazığ, s. 97.

¹³⁶ Ü. Koç, Aynı makale, s. 97.

kölelerin yer alması ve kumaşların yekûnlarının fazla olması bunu göstermektedir. Örneğin Hacı Mehmed bin Mahmud'un terekesinde 15 tane dokuma tezgâhının yanı sıra dört gulamı ve beş de cariyesi vardır¹³⁷. Örneğe baktığımızda tezgâh sayısı yapılan üretimin ferdi amaçtan ziyade ticari amaçlı olduğunu gösterirken kölelerin sayısı onların ticari gayeler ile kullanıldıklarını düşündürmektedir. Bunun yanında Sitti bint Ahmed'in mirası¹³⁸ arasında dört adet tafta tezgâhı, beş cariyesi ve çok miktarda işlenmiş kumaşları bulunmaktadır. İki tereke kaydında rastlanan mancınık¹³⁹ ise bizlere Bursa'da XVI. Yüzyıl başlarında ham ipeğin üretiminin olduğunu göstermektedir.

Dokumacılık sektörü ile paralel olarak gelişen zanaat kollarından biri de boyacılıktır. Çeşitli bitkilerin köklerinden elde edilen kök boyalar, kumaşları renklendirmek için kullanılmıştır. Dokumacılığın ileri olduğu şehirlerde boyacılık da gelişmiştir. Bu şehirlerin başında Bursa, Edirne ve İstanbul gelmektedir. Boyacılıkta ün yapan Osmanlı'nın yabancı ülkelerden dahi boyanmak üzere kervanlar dolusu kumaş ve ipeğin Bursa'ya getirilmiş olduğu kayıtlarda geçmektedir¹⁴⁰.

Bursa'daki kumaş boyamacılığına güzel bir örnek incelediğimiz A. 31 numaralı defterde yer alan Şehmuz bin Abdullah adlı kişinin tereke kaydıdır¹⁴¹. Merhumun muhalefatı arasında, 20.000 akçe değerinde Hindistan'dan gelen, boyaları sabitlemeye¹⁴² ve en iyi kırmızı rengin elde edilmesine yarayan lök maddesi bulunmaktadır. Buna ek olarak muhalefatında renk renk kumaşlar, iplikler ve dokuma tezgâhı olması merhumun kumaş boyamacılığının yanı sıra kumaşların dokumacılığıyla da ilgilendiğini göstermektedir. Diğer yandan incelediğimiz terekelerde yer alan kumaşlar, bu kumaşlardan imal edilen giysiler ve giysilerin renkleri, çeşitleri Bursa dokumacılık sektörünün durumu hakkında bizlere bilgi verir.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ait Bursa tereke kayıtlarında çeşitli kumaşların isimlerine rastlanmıştır. 109 kişinin muhalefatında 125.782 akçe değerinde kumaş tespit ettik. Tüm menkul mallar içerisinde kumaşların oranı % 4,4'tür. Bu kumaşları kendi içerisinde yünlü, pamuklu, ipekli ve ipek-pamuk karışık olarak sınıflandırdık.

¹³⁷ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 25-a, 25-b.

¹³⁸ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 42-a.

¹³⁹ R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal, *Aynı eser*, s. 1092.

¹⁴⁰ S. Kuşu, *Aynı tez*, s. 56.

¹⁴¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 48-b

¹⁴² Ham ipeği iplik haline dönüştürmeye yarayan alet, ipekçi çıkırığı (R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal, *Aynı eser*, s. 963.)

Yünlü kumaşlar içerisinde ilk sırayı aba ve çuka almıştır. Daha çok kışın tercih edilen, kaba ve kalın yünlü bir kumaş olan abanın,¹⁴³ terekelerde zıibun ve don yapımında kullanıldığını tespit ettik. Diğer bir yünlü kumaş olan çukadan ise yelek, çakşır, kebe ve cepken gibi çeşitli kıyafetler yapılmıştır. Bursa’da çukalar ise daha çok yağmurluk, kebe ve çakşır gibi dış ve iç giyim eşyaları yapımında kullanılmışlardır. Aynı zamanda çukaların bazı listelerde de sadece kumaş olarak yazıldığı da görülmektedir. Tercih edilen çukalar genellikle kırmızı ve siyah renklerde olmakla beraber yeşil, beyaz, zeytuni, turuncu, sarı renkli olanları da vardır. Bunların dışındaki yünlü kumaşlar ise sof ve muhayyedir. İncelediğimiz terekelerde genellikle mavi ve yeşil sofların olması Bursa halkının renk tercihinin göstermektedir.

Pamuklu kumaşlar içerisinde ise alaca ve bogası yer almaktadır. Bogası, Yakınoğlu’nun ince kumaşlarından olan ve ortaçağda İtalya’da bocassino adıyla anılan bir kumaştır. Ve lüks kaliteye kadar birçok çeşidi, renklisi bulunmaktadır¹⁴⁴. İncelenen dönemde bogası, al ve siyah olmak üzere iki renkle karşımıza çıkmıştır. Bir diğer pamuklu kumaş olan alaca, genellikle kırmızı zemin üzerinde sarı çubuklu bir kumaştı. Pamuklu ve ipekli olmak üzere iki türü bulunurdu ve ipekli alacalar Şam’da dokunduğundan Şam alacası olarak da anılırdı¹⁴⁵. A. 31 numaralı Bursa Tereke Defterinde, pamuklu alacaların varlığı söz konusuysen Şam alacalarına (ipekli alaca) rastlanmamıştır. Pamuklu alacalar hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur ve genellikle kullanılmışlıklarına göre kayıtlarda geçmektedir.

Bu dönem terekelerinde rastlanan diğer bir kumaş valedir. Vale (vala) ipekli başörtüsüdür ve genellikle kırmızı renkli olanları gelinlere duvak olarak kullanılmıştır¹⁴⁶. Bursa’da tercih edilen valelerde genellikle al renkte olmakla beraber sarı, siyah ve yeşil renkli olanları da vardır. Defterdeki valelerin genellikle toplar ile ifade ediliyor olması Bursa’da vale işlemeciliğinin yaygın olduğunu düşündürmektedir. Örneğin, merhum Süleyman bin Mustafa’nın muhalledatında 900 akçe değerinde iki top al valenin yanında köhne tezgâhları da bulunmaktadır.¹⁴⁷. Diğer ipekli dokumalar ve ipekten yapılmış iplikler arasında ibrişim, pot, tafta ve penbe yer almaktadır. Bilinen ilk ipekli kumaş türü olan tafta, elbiselerde ve

¹⁴³ Raşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1969, s. 7.

¹⁴⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *OTÜ Gelişme Dergisi*, Özel sayı, (Ankara 1979-1980), s. 34.

¹⁴⁵ R. E. Koçu, *Aynı eser*, s. 10.

¹⁴⁶ R. E. Koçu, *Aynı eser*, s. 237.

¹⁴⁷ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.14-b.

döşemelerde kullanılan sert dokunmuş bir kumaştır¹⁴⁸. Terekelerde kırmızı, yeşil, siyah ve turuncu taftaların giysilerde ve döşemeliklerde kullanıldıklarını tespit ettik. Özellikle işlemelerde kullanılan bükülmüş ipek ipliği ibrişimlerin,¹⁴⁹ kırmızı, alaca, ak ve yeşil renklerinin tercih edildiği kayıtlardan tespit edilmiştir.

1510-1512 yıllarını kapsayan Bursa terekelerinde ipek ve pamuk karışımı ile dokunan kumaşlar arasında kutni ve bürüncük yer almaktadır. Kutni, Anadolu ve Suriye’de özellikle köylülerin giyeceklerde ve döşemelerde kullandıkları bir kumaştır¹⁵⁰. Sadece beş kişinin mirasları arasında kutni kumaşına rastlanmıştır. Bu durumun nedeni, incelediğimiz defterin şehirde yaşayan halka ait olması, kutni kumaşının yaygın olduğu kır yerleşimini kapsamamasıdır. Kadın ve erkek terekelerinde rastlanan bir diğer kumaş ise bürüncüktür. Bürüncükler ham ipek içerisine keten veya pamuk katılarak dokunurdu¹⁵¹. Tül kadar ince olmasına rağmen şeffaf olmayan bu kumaşlar kendine has açık krem renginde olurlardı¹⁵². Ancak incelenen terekeler içerisinde bu doğal renginden başka al, ak, yeşil, sarı ve siyah renklerine de rastlanmıştır¹⁵³.

Keten, kadife ve meşdud, terekelerde rastladığımız diğer kumaş çeşitleridir. Kadife; ipek, pamuk veya yünden dokunmuş üzeri tüylü ince bir kumaştır¹⁵⁴. Kayıtlarda genellikle yatak takımları ve döşemeliklerde rastlanan bu kumaş bazı kadın ve erkek kıyafetlerinin yapımında da kullanılmıştır.

İncelemiş olduğumuz tereke defterinde kumaşların toplam servet içerisindeki değeri 125.782 akçedir. Genel servet içerisinde kumaşlar %4,4’lük bir yüzdelik orana sahiptir. Kumaşlar isimlerini genellikle üretildiği malzemelerden ve teknik özelliklerinden almıştır. Yukarıda belirttiğimiz kumaş çeşitleri giyim eşyalarından hamam takımlarına, örtülere, döşemelere, yatak takımlarına kadar pek çok eşyanın yapımında kullanılmıştır.

Kayıtlarımızda evlerde ferdi amaçlar için kullanılan kumaşların ticari emtia olarak da kullanıldığını söyleyebiliriz. Örneğin El- Hac Mehmed bin Karaoğlu’nın

¹⁴⁸ M.A. Ünal, *Aynı eser*, s. 657.

¹⁴⁹ M.A. Ünal, *Aynı eser*, s. 337.

¹⁵⁰ H. İncik, *Aynı makale*, s. 36.

¹⁵¹ R. E. Koçu, *Aynı eser*, s. 48.

¹⁵² M.A. Ünal, *Aynı eser*, s. 134.

¹⁵³ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.10-a, 29-a, 54-a, 66-a, 80-b, 104-a, 105-a.

¹⁵⁴ R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal, *Aynı eser*, s. 834.

12.105 akçe değerinde vale, telli vale, tafta, pot, pare bürüncük, alaca keten bezi; Yusuf bin Abdullah'ın 18.360 akçe değerinde kesik vale, kırmızı tafta, şehir-i güzide nakışlı pare, yeşil ve siyah kadife, kırmızı burgu pare, yeşil burgu pare, al vale, kırmızı vale, sarı vale, çeşm-i bülbül vale, nakışlı sultanlı valesi; Abdullah bin Abdullah'ın 14.280 akçelik kırmızı vale, boyalı ibrişim, ham ibrişim, vale pot, al vale, bükülmüş ibrişim, ak ibrişim, kırmızı ibrişim kumaşları bulunmaktadır¹⁵⁵.

Giyecekler: Giyecekler 69.746 akçe ile defterdeki eşyaların % 2,4'ünü oluşturmaktadır. Hemen her terekede giyim eşyalarına rastlanmıştır. İncelediğimiz Bursa tereke defterinde bulunan giysiler: dolama, kuşak, zıbun, gömlek, don, yelek, çakşır, arakıye, çember, kaftan, dülbent, kürk, makrome, baş bezi, hırka, takye, içlik, yaşmak, çizme ve benzeridir. Defterde bu giysilerin bazılarının özellikleri verilmiştir. Örneğin, esmani, tafta, ak, siyah hırkalar, ak, al bürüncük zıbunlar, ibrişim, cedit, ak kuşaklar ile ak, gök ve bogasi kaftanlar gibi. Terekelerde yer alan bu grup eşyalar, kişilerin sosyal statülerini ve ekonomik durumlarını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Bursa halkının tercih ettiği giysilerden olan kaftanların fiyatlarına bakıldığında, en düşük fiyatlı kaftanın 20 akçe, en yüksek ise 150 akçe değerinde olduğu görülmektedir. Buna karşın Sultan II. Bayezid saltanatı döneminde hazırlanan Bursa, Edirne ve İstanbul'u kapsayan ihtisap kanunda, kaftan fiyatlarının 15-35 akçe olarak belirlendiği görülmektedir¹⁵⁶. İncelediğimiz dönem (1510-1512) ile ihtisap kanununun çıkartıldığı 1502 tarihi arasında yaklaşık 10 yıl gibi bir süre vardır. Ancak bu zaman zarfında fiyatların bu denli artışı olamayacağı açıktır. Bu durumun nedeni olarak kaftanların yapım malzemesi, kalitesi veya renklerinin farklı oluşu gösterilebilir ancak gerek Bursa tereke kayıtlarında gerek ihtisap kanununda bu tür ayrıntılara rastlanamamıştır.

Bursa terekelerinde sıkça karşımıza çıkan dolama, hem kadınların hem de erkeklerin giydiği önü açık belden bir kuşakla bağlanan bir giysidir¹⁵⁷. Terekelerde rastladığımız dolama çeşitleri şunlardır: sade, alaca, ak, siyah, asel çuka, ak bürüncük, al bürüncük, siyah bürüncük, gök, keçe, siyah bogasi gibi. Dolamalar ve

¹⁵⁵ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 21-b, 22-a-b, 99-b, 107-a-b.

¹⁵⁶ Ömer Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatları'nın Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I: Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-mahrûsa", *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1/5, İstanbul 1942, s. 328.

¹⁵⁷ M. Z. Pakalın, *Aynı eser*, I, s. 471.

diğer giysilerde kullanılan çeşitli kumaşlar ve renkler o dönem zarfında Osmanlı'nın gerek kumaş üretimi gerekse kumaş boyamacılığı alanında ne düzeyde olduğunu göstermektedir.

Gömlek çeşitleri; esmani, değirmi, mirzayi, alaca, vale, gök, altınlı, keten, penbe, sürmayi vale, al ve ak'dır. Gömlek bilindiği üzere bugünkü atlet yerine kullanılan bir iç giyim eşyasıdır. Gömleklerin bu kadar çok çeşitli ve renkli kumaşlardan yapılmış olması Bursa halkının giyim kuşamı konusunda özenli olduğunu göstermektedir. Kaftanlar defterde, ak, gök ve tafta olmak üzere yalnızca üç çeşit olarak yer almıştır.

Defterde yer alan zıibun çeşitleri ise şunlardır: ak zıibun, al bürüncük zıibun, sarı zıibun, şile bürüncük zıibun, siyah vale zıibun, ak sade zıibun, yeşil vale zıibun, bürüncük zıibun, sarı bürüncük zıibun, boncuk zıibun. Don çeşitleri ise keten, penbe, vale ve alaca olmak üzere dört çeşittir. Çakşır, şalvar pantolon demektir. Elimizdeki dökümlerde yalnızca çukadan yapılmış ve ak renkli çakşırlara rastlanmıştır. Toplamda 28 kişinin muhallaftında rastladığımız çakşırların 8'i çukadan yapılmıştır.

Beli sıkı tutmakta kullanılan dar kumaş olarak tabir edilen kuşaklar incelediğimiz defterde sıkça karşımıza çıkmıştır. Bursa terekelerinde geçen muhtelif kuşaklar: ibrişim kuşak, ak kuşak, dolama kuşak, sandî kuşak, güzide kuşak, alaca kuşak, kürdi kuşak, ibrişim kürdi kuşak, şehri pay güzide kuşak gibi.

Başa takılan giysiler içerisinde çenberler, dülbentler, arakiyeler, takyeler, baş bezleri ve içlik-yaşmaklar yer almaktadır. Çenber, boyuna ve altına bağlanan yemenidir. Defterdeki çenber çeşitleri şunlardır: narenci bürüncük, vale, al bürüncük, siyah bürüncük, sarı boncuk, ak bürüncük, yeşil vale, siyah, asel bürüncük, varak basma ve kırmızı çenber. Dülbentler ise yapıldıkları yere, kullanılan kumaşlara ve renklerine göre çeşitlilik göstermektedir. Dülbent çeşitleri şunlardır; şehri âlâ, tafta, kızıl, ak, güzide, kadife, keten, denizlidir. Arâkiye ise yün ve tiftik kullanılarak yapılmış, daha çok dervişlerin giydiği, üzerine şal sarılan hafif külahtır¹⁵⁸. Yalnız beş kişinin muhallaftında rastlanılan arakiyelerin özellikleri hakkında bilgi yoktur. Takyeler siyah, küçük ve kürdi takye çeşitleriyle tereke listelerinde yer almıştır. İçlik, kadınların sokağa çıkarken başlarına bağladıkları yaşmağın(dülbent, çenber)iç

¹⁵⁸M.A. Ünal, *Aynı eser*, s. 42.

parçasıdır¹⁵⁹. Genellikle kadın terekelerinde rastlanan içlik ve yaşmaklar kayıtlarda birlikte yazılırken çeşitleri hakkında bilgi yoktur.

Muhallefat listelerinde sıkça rastladığımız giyim eşyalarından birisi de kürklerdir. Kürkler yapılış malzemelerine göre en kıymetli giyim eşyaları arasında yer alır. A. 31 numaralı Bursa Tereke Defterinde 142 tane kürke rastlanmıştır. Toplamda 67 kişinin terekelerinde rastlanan kürkler ve kürklerden yapılmış eşyalar şunlardır: Kuzu derisi kürk, tilki kürk ile sansar, tafta kuzu, mecid, kumral, siyah hırka, tafta, deme, yeşil sof, esmani çuka, nakışlı çuka kebe, alaca kebe, asel aba kebe, köhne çuka, deriyi tafta, alaca dolama, nakış çuka kebe ve esmani sof kürkdür. Mirası arasında kürk bulunan kişilerin maddi durumlarına baktığımızda hemen her kesimden insanın terekesinde kürk ve çeşitlerine rastlanmıştır. Nitekim merhum Şehmuz bin Abdullah'ın sahip olduğu 286.054 akçe değerindeki mirası içerisinde 850 akçe değerinde kürk ve kürklü giysilere rastlanmıştır¹⁶⁰. Genellikle zenginlik ile paralel olan kürkler bazen de istisna gösterebilir şöyle ki, merhum Bali bin Abdullah'ın muhallefatında 625 akçelik servetinin içerisinde 250 akçe değerinde çuka ile kürk kayıtlıdır¹⁶¹. Bu durum bize kürk gibi kıymetli bir giysinin, her zaman kişinin zenginliği ile paralel olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda kişilerin herhangi bir unvana sahip olmayışı da kürk sahibi olmanın, kişilerin statüsüyle ilgili olmadığını göstermektedir. Yine Bursa'ya ait 1487-1489 yıllarına ait Bursa tereke defterinde kayıtlı 454 kişiden 127'sinin 151 adet kürkü bulunması, Bursa halkının çoğunun kürk kullandığını göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda da ayrıntılı olarak görüleceği üzere kürk fiyatları arasındaki fark hayli değişiklik göstermektedir. A. 31 numaralı Bursa Tereke Defterinde kayıtlı en düşük fiyatlı kürk 5 akçe ile Hacı Avaz bin Hızır'ın¹⁶² mirasındaki köhne kürk, en yüksek El-Hâc Timurtaş bin Abdullah'ın¹⁶³ muhallefatındaki 500 akçe değerindeki sansar derisi kürktür. Bu durumun benzeri 1487-1489'a ait defterde de karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; en düşük fiyatlı kürk (köhne kürk) 2 akçe, en yüksek fiyatlı kürk (kürk atlas) 800 akçe

¹⁵⁹M.A. Ünal, *Aynı eser*, s. 341.

¹⁶⁰ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 46-b.

¹⁶¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 87-b.

¹⁶² Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 104-a.

¹⁶³ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 17-b.

değerindedir. Kürklerin düşük fiyatlı olmasının nedenleri arasında yapımında kullanılan malzemelerin farklı oluşu ve kürklerin kullanılmışlıkları sayılabilir.

Kanunnamelerin de üzerinde sıkça durduğu bir konu olan, resim almak amacıyla, ölenin mallarının değerinin kasamlar tarafından kasten fazla yazılması tehlikesidir¹⁶⁴. Yukarıda değindiğimiz Bursa'ya ait her iki tereke defterindeki kürk fiyatlarının birbiriyle paralel olması kassamların resm-i kısmet almak amacıyla fiyatları yüksek yazmadığına bir delil olarak gösterilebilir.

Tablo10. Kürk Sahibi kişilerin isimleri, miras toplamı ile kürklerin adet ve fiyatları

Muris'in İsmi	Kürk Âdeti	Fiyatı	Miras Toplamı
Şeyh Cafer bin Mustafa	1	50	6.187
Selçuk bint İbrahim	1	50	7.270
El-Hâc...	1	15	18.121
Şahi bint Abdullah	1	10	2.282
El-Hâc Sinan bin El-Hâc Mehmed	1	20	53.440
Ayşe bint Hasan	1	25	479
İbrahim bin Yusuf	1	15	606
Fatma bint Canip	1	15	7.745
El-Hâc Ali bin El-Hâc Kemal	1	80	6.718
Sitti bint Abdullah	1	30	595
El-Hâc Timurtaş bin Abdullah	3	1.150	634.133
El-Hâc bin Karaoğlu	3	290	33.000
El-Hâc Mehmed bin Mahmud	2	100	101.935
Ayşe bint Musa	1	10	1.693
...bin Nusret Fatih	1	50	1.144
Halime bint Hâcî Sinan	4	12	5.770
Davut bin Abidin	1	50	1.805
El-Hâc Hasan bin Recep	1	60	2.682
Kürkçü Hayreddin bin Abdullah	59	7.660	65.096
Devlet bint Abdullah	1	30	2.388
Sitti bint Abidin	1	200	5.900

¹⁶⁴ Ö. L. Barkan, Aynı eser, s. 3.

Hacı Mehmed	1	15	2.757
Şehmuz bin Abidin	2	700	286.054
Hacı Mehmed bin Ahmed	1	30	4.752
İskender bin Abidin	2	80	4.505
Hacı Ali bin Yusuf	1	140	4.909
Halime bint Ahmed	1	150	15.129
Gülbahar bint Abdullah	2	110	3.919
Ayşe bint Mustafa	1	30	5.756
Hatice bint Abdullah	1	70	10.399
Halil bin Ramazan	1	30	3.190
Derviş Hüseyin bin Abdi	1	30	1.925
Sefer Bali bin Mehmed	3	730	26.500
İlyas bin...	1	35	14.588
Tura Paşa bint Yusuf	1	40	2.677
Hondi bint...	1	50	10.015
Nafiye bint Abdullah	1	20	1.030
Fatma bint Ali	1	15	1.850
Yusuf bin İbrahim	4	40	789
Abdullah	1	10	2.030
Vahit bin Abdullah	1	40	3.670
Yusuf bin Seydi	1	30	25.715
Polat bin...	1	100	2.081
Hayrettin bin Abidin	1	40	14.255
Durmuş bin Abdullah	1	50	760
El-Hâc Kasım	1	20	1.145
Gülşah bint Abdullah	1	25	447
Sefir bint Osman	1	40	822
Zeynep bint Abdullah	1	20	2.038
Hüseyin bin Ali Çelebi	1	25	45.995
Abdi bin Yusuf	1	47	15.954
Hatice bint Kemal	1	20	3.396
Salur bint Abdullah	1	40	3.904
Fatma bint Abdullah	1	15	1.383
Zümra bint Abdullah	1	17	12.971

İlyas bin Bekir	1	15	2.273
Mir Ali bin El-Hâc Mehmed	1	130	108.940
Emine bint Ali	1	5	2.178
Halime bint Durmuş	1	15	1.135
Mahmud bin Seydi	1	15	2.445
Bülbül bint Abdullah	1	40	1.980
Hacı Ramazan bin Halil	2	130	44.365
Hacı Şirmade bin Abdullah	2	25	14.515
Hacı Avaz bin Hızır	1	5	3.835
Hacı Ahmed bin Salih	1	30	6.060
Abdullah bin Abdullah	1	30	32.958
Ahmed bin İbrahim	1	150	19.405

Ferdi kullanım dışında ticari amaçlı kürklerin de listelerde yer aldığını tespit ettik. Daha önce meslekler ve unvanlar kısmında bir kişinin mesleğinin kürkçü olduğuna değinmiştik. Kürkçü Hayrettin bin Abdullah'ın tereke listesinde bulunan 24.180 akçe değerindeki kürkleri şunlardır: Alaca dolama kürk, deriyi tafta kürk, kuzu yelege, sansar kürk, tafta kürk, tilki kürk, sansar paçası, tafta kuzu derisi kürk, küçük kuzu derisi kürk¹⁶⁵.

Bursa tereke kayıtlarında sıkça karşımıza çıkan giysilerden birisi de hırkalar. İncelenen tereke dökümlerinde yer alan hırkalar; tafta hırka, ak hırka, esmani hırka, siyah hırka, gök hırka, mirzayi hırka, küçük hırka, mirzayi tafta hırka, alaca hırka, kırmızı hırka, miski hırka, ak bayrami hırkalar.

Ziynet ve Lüks Mallar: İncelemiş olduğumuz tereke defterinde bulunan ziynet eşyaları içerisinde her türlü altın, gümüş takılar, pahalı süs eşyaları ve çeşitli taşlardan yapılmış takılar yer almaktadır. Münakkaş küpe, bilezik, altın ve gümüş hatım, ekru sim ve akik yüzük bunlar arasındadır. Ziynet eşyalarının toplam servet içerisinde oranı 23.009 akçedir (%8). Toplamda 29 kişinin ziynet ve lüks malları bulunmaktadır. Bunlardan 21'i kadın 9'u erkektir. Kadın terekelerindeki ziynet ve lüks mallar erkek terekelerine nazaran daha fazladır.

¹⁶⁵ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 41-b.

Kadınlardan en yüksek ziynet eşyasına sahip Mümine bint Abdül Ruhan'ın 5.700 akçe değerindeki ziynet eşyaları ve lüks malları şunlardır: Salkım küpe, sarkaç, altın bozgı, münakkaş küpe, safran yakut, gümüş¹⁶⁶. Erkeklerden ise Hayrettin bin Abdullah'ın 2.000 akçe değerindeki ziynet ve lüks malları arasında sadece yedi büyük boncuk altın¹⁶⁷ yer almaktadır. Ayrıca Şehmuz bin Abidin'in terekesinde yer alan yakut, seylânî taş, akik hatım, billur taş, yeşim taş, gümüş, altın hatım, gümüş hatım¹⁶⁸ gibi değerli taşlar, erkeklerin terekelerindeki ziynet eşyalarının ticari amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir.

Binek ve Nakliye Hayvanları ile At Takımları: Osmanlıda taşımacılık ve ulaşım amaçlı kullanılan hayvanlar deve, kısırak, yund, merkep, at, tay, katır, bargir, hımar (eşek)'dir. Bursa tereke defterinde ise bu amaçla kullanılan hayvanlar arasında; merkep, at ve katır geçmektedir. Defterde 15 kişinin terekesinde en az bir binek veya nakliye hayvanı vardır. Bu hayvanların toplam değeri 5.640 akçedir. 207 kişi içerisinde yalnızca 15 kişinin miraslarında binek ve nakliye hayvan vardır.

Binek hayvanlarının üzerinde kullanılan çeşitli malzemelerde tereke defterlerinde yer alır. Tereke defterinde genel olarak at takımı başlığı altında sınıflandırılan grupta ayar, eyvan ve urgan bulunmaktadır. Bazı terekelerde at takımlarının olmasına karşın binek ve nakliye hayvanlarının olmayışı ilginç bir durumdur. Örneğin, Şeyh Cafer bin Mustafa'nın muhallefatında¹⁶⁹ 60 akçe değerinde ayar ve eyvan olmasına karşın terekede hiçbir hayvan kayıtlı değildir. Bu durumun nedeni olarak merhumun bineğini sattığını veya hayvanın telef olmuş olabileceği varsayılabilir.

Canlı Sermaye: İncelediğimiz tereke defterinde yer alan canlı sermayeler arasında büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar yer almaktadır. Bunların dışında az da olsa listelerde arı kovanı, tavuk ve horozlara da rastlanır. Toplam 13 kişinin terekesinde hayvan vardır. Az kişinin terekesinde rastladığımız hayvan fiyatları ile XVI. yüzyıldaki Manisa şer'iyye sicilindeki hayvan fiyatlarının paralel olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, incelediğimiz defterde bir inek fiyatı 150 akçe, T. Uzun'un

¹⁶⁶ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 103-a.

¹⁶⁷ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 69-a.

¹⁶⁸ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 46-a.

¹⁶⁹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 1-a.

çalışmasına konu olan¹⁷⁰, Manisa sicilinde 100 ila 300 akçe arasında olduğu görülmektedir. Bu durum bize fiyatların kassam tarafından doğru yazılmış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bursa tereke defterindeki canlı sermaye genel servet içinde 17.776 akçe olup servet kalemleri içerisindeki oranı % 6,3'tür.

Muhallefat listelerinde canlı sermayesi en fazla değerinde olan El-Hâc Mehmed'dir. El-Hâc Mehmed'in 5.900 akçe değerinde canlı sermayesi vardır¹⁷¹. Gerek tarım arazilerini işleme gerek hayvansal ürün elde etmek konusunda canlı sermayeye ihtiyaç vardır. İncelediğimiz tereke listelerinde 13 kişinin canlı sermayeye sahip olması XVI. yüzyıl başında Bursa halkının az bir kısmının geçimini tarım ve hayvancılıktan sağladığını gösterir

Hububat ve Gıda Maddeleri: Bu grup içerisinde buğday, arpa, bulgur, yulaf, pirinç, pekmez, tahin, helva, gülbeşeker, kara üzüm, kayısı, kuru kıvıll üzüm, incir, asel, gül perudesi, gül-ab, tuz, un, kuyruk yağı, şirugan yağı, alef, soğan, sarımsak, nişasta, sumak, tarhana gibi gıdalar bulunmaktadır. Bunlar servet kalemleri içinde 14.804 akçeyle %5'lik bir orana sahiptir. Terekesinde hububat ve gıda maddeleri bulunan 42 kişi vardır. Bu sayının azlığı kişilerin hayattayken tarım dışı faaliyetlerle uğraşmasından, yiyecek maddelerinin evlerde fazla miktarda stoklanmamasından ya da bu maddelerin mal paylaşımına dâhil edilmemesinden kaynaklanmış olabilir.

Silah Takımları: Servet kalemleri içerisinde toplam 2.885 akçedir. Bunlar arasında ok, yay, kılıç, kalkan ve mızrak yer almaktadır. Terekelerinde silah takımları bulunan toplam 40 kişi vardır. Bunlardan 14'ü ok ve yay sahiptir.

Alet ve Edevatlar: Çeşitli amaçlarla kullanılan alet ve edevatlar içerisinde çapa, orak, balta, nacak, bel, keser, mizan, kazma, destere, çekiç, sava ve maşa yer almaktadır. Servet kalemleri içerisinde alet ve edevatlar 1.788 akçedir. Sadece sekiz kişinin mirasları arasında tarım aletleri bulunmaktadır. Çapa, kazma ve bel gibi tarım aletlerinin terekelerde yer alması kişilerin hayattayken tarımsal faaliyette bulunduklarını gösterir. Fakat bu durum geçimlerini tarımla sağladıklarına dair kesin bir kanıt oluşturmaz.

¹⁷⁰ T. Uzun, *Aynı tez*, s. 218.

¹⁷¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 25-a-b, 26-a.

Ticari Emtia ve Sermaye: Tereke sahiplerinden 38 kişinin ticari emtiası olduğu tespit edilmiştir. Ticari emtia ve sermayenin toplam değeri 341. 679 akçedir. Servet kalemleri içerisinde % 12’lik oranı ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum bizlere Bursa halkının çoğunluğunun esnaf olduğunu ve ticaret yaparak geçimini sağladığını göstermektedir. Tereke listeleri içerisinde ticari emtiası en fazla değere sahip olan El- hac Timurtaş bin Abdullah’tır. El-Hac Timurtaş’ın 43. 620 akçe değerinde, dülbentleri, kaftanları, yastıkları, yemenileri, yastıklıkları ve çeşitli tür ve renklerde kumaşları bulunmaktadır¹⁷². Mir Ali’nin terekesinde ise 42.650 akçe¹⁷³ değerinde çeşitli türden kumaşlar tespit edilmiştir.

Kişilerin mirasları arasında önemli bir yer tutan ticari mallar ile zenginlik arasında doğru bir orantı olduğu söylenebilir. Aşağıda vermiş olduğumuz tablo 8,sunduğumuz bilgiyi kanıtlar niteliktedir.

Tablo 11.10.000 Akçe Üzerinde Ticari Emtiası Bulunanların Toplam Servetleri

Sıra No	Muris’in İsmi	Ticari Emtia Toplam Değeri	Kişinin Toplam Serveti
1	El-Hâc Sinan bin El-Hâc Mehmed	29.000	53.440
2	El-Hâc Timurtaş bin Abdullah	43.620	634.133
3	Kürkçü Hayrettin bin Abdullah	28.840	65.096
4	Şehmuz bin Abdullah	32.423	286.054
5	El-Hâc Kasım	21.715	56.396
6	Mir Ali bin El-Hâc Mehmed	42.650	108.940
7	Hacı Ramazan bin Halil	12.400	44.365
8	Abdi bin İsmail	29.820	55.268
9	Abdullah bin Abdullah	14.380	32.958
10	Yusuf bin Abdullah	18.360	28.875

Müteferrik: Mum, odun, tahta, urgan ve demir gibi herhangi bir sınıflamaya tabii tutulamayanlar ile defterde silik çıkması ve yazının bozukluğundan dolayı okunamayan eşyalar bu grupta toplanmıştır. Bunlar defterde yer alan toplam malların 16.724 akçeyle % 5,95’ini meydana getirmiştir.

¹⁷² Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 17-a-b, 18-a-b, 19-a-b, 20-a.

¹⁷³ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 95-a-b.

3. Köleler

a. Osmanlı Devletinde Kölelik Uygulaması

Köle, hürriyetine sahip olmayan, başkasının hükmü ve tasarrufu altında bulunup alınıp-satılan kimsedir¹⁷⁴. Kölelik uygulaması insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte her toplumda farklılıklar göstermiştir. Örneğin, İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde savaş esirleri evlerde hizmetçi, çoban, işçi olarak kullanılmışlardır. Osmanlıların kuruluş yıllarına gelindiğinde İslamiyet öncesi Türklerde var olan esirliğin tam anlamı ile uygulanmadığını görüyoruz. Orhan Bey döneminde fethedilen topraklarda yaşayan gayrimüslim halk, Müslüman vatandaşlar gibi hür olarak kabul edilmiştir¹⁷⁵. Ancak Osmanlı Devleti İslam hukukuna uygun olarak köleliğe tepki göstermemiş ve ilerleyen dönemlerde kölelikten sosyal hayatta yararlanmıştı.

İlerleyen zamanlarda Avrupa'ya yapılan fütuhatlar sonucunda savaş esirleri alınmaya başlanmış ve bu esirler 5-10 yıl at gemilerinde günlük birer akçe ile hizmet verdikten sonra yeniçeri olarak istihdam edilmişlerdir¹⁷⁶. I. Murat döneminde (1360-1389) savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen esirlerden 1/5'inin devlet hesabına alınmasıyla oluşturulan "Acemi Ocağı" adlı bir ordu kurulmuştur. Bu ocak savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen esirlerin devlet hesabına beşte birinin alınması ile oluşmuştur¹⁷⁷. Ordu için uygun olmayan esirler ise gaziler arasında savaş ganimeti olarak dağıtılmıştır. Bu esirlerin satılması ve gaziler tarafından çeşitli alanlarda kullanılması ile kölelik Osmanlı Devleti içinde işlemeye başlamıştır. Gelişen devlet sınırları ile paralel olarak esirlerin sayısı artmış ve esirler sosyal hayatın önemli unsurları arasında yer almıştır.

Osmanlıda köleler önemli bir yer tutmakla birlikte Amerika kıtasında olduğu gibi endüstri ve tarım alanlarında kullanılmak yerine genellikle kamu yönetimi, askerlik ve ev işleri gibi alanlarda istihdam edilmişlerdir¹⁷⁸. Kölelik müessesesi, Osmanlı Devleti'nde diğer ülkelere kıyasla daha esnek ve daha merhametli olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak da İslamiyet'in köleliğe olan bakışının etkili olduğu söylenebilir.

¹⁷⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1982, II, s. 300.

¹⁷⁵ N. Engin, Aynı makale, s. 246.

¹⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara 1988, s. 5.

¹⁷⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 5.

¹⁷⁸ İzzet Sak, *Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 1992, s. 6.

Kadın ve erkek köleler sahiplerinin azat etmesi ile hürriyetlerine kavuşabiliyorlardı. Bunun yanında Müslüman bir erkeğin cariyesi, efendisinden çocuk sahibi olduğunda ümm-i veled olur ve efendisi öldüğünde hürriyetine kavuşabilirdi¹⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde köleler neredeyse evin bir ferdi olarak görülmelerine ve ağır işlerde çalıştırılmamalarına rağmen, kölelik uygulaması XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Kölelik uygulamasının resmen ortadan kalkması ise, 1856 Paris Antlaşmasının esaslarına göre olmuştur¹⁸⁰.

b. Köle ve Cariye Bulunan Terekeler

1510-1512 yıllarını kapsayan Bursa tereke defterinde 207 kişi içerisinde 35 kişinin muhallefatında kölelere rastlanmıştır. 35 köle sahibinden sekizi kadın geri kalan 28 kişisi erkektir. Listelerdeki toplam köle sayısı ise 89'dur. Bu kölelerin 38'i gulam, 51'i cariyedir. Defterdeki toplam kölelerin değeri, 338.500 akçe olup genel servet içerisinde % 12'lik paya sahiptir. Servet kalemleri içerisinde köleler ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 12.Sahip Olunan Cariye ve Gulam Dağılımı

	Yıllar	1510-1512										Yekûn
	Köle Grupları	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Cariye sahipleri	Erkeklere Aid	5	8	2	1	1	-	-	-	-	17	
	Kadınlara Aid	7	-	-	-	1	-	-	-	-	8	
Gulam Sahipleri	Erkeklere Aid	8	4	-	3	-	-	-	-	1	16	
	Kadınlara Aid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	
Toplam Köle Sahipleri		20	14	2	4	2				1	39	
Cariye Miktarı	Erkeklere Aid	6	18	6	4	5	-	-	-	-	39	
	Kadınlara Aid	7	-	-	-	5	-	-	-	-	12	
Gulam Miktarı	Erkeklere Aid	7	10	-	12	-	-	-	-	9	38	

¹⁷⁹ Efkân Uzun, *XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Ankara 1998, s. 57.

¹⁸⁰ İ. Sak, *Aynı tez*, s.18.

Kadınlara Aid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Toplam Köle Miktarı	20	28	6	16	10	-	-	-	9	89	

Yukarıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilen gulam ve cariyeye dağılımına bakıldığında, erkeklerin hem cariyeye hemde gulam sahibi olmasına karşılık kadınların yalnız cariyeye sahibi olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise İslam dininin emrettiği kurallardır.

Tabloyu sayısal olarak değerlendirdiğimizde, erkeklerin kadınlara göre daha fazla köleye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik hayatta erkeklerin daha çok etkin olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, gelirlerinin fazla oluşu daha çok köleye sahip olmak için yeterli bir sebep olabilir. 38 tereke kaydında yer alan kölelerin, hangi amaç için kullanıldıklarına fikir yürütmek oldukça zordur. Ancak bazı kölelerin ticari bazılarının da ev içi hizmet amacı ile kullanıldıklarını düşünebiliriz. Mirası arasında ticari nitelikte eşya bulunan kişilerin köle sayılarının fazlalığı ve eşyaları arasında standart bir aile izlenimi uyandıracak gereçlerin bulunmasının yanında köleye de rastlanmış olması bu kanıya varmamıza neden olmuştur. Nitekim Hacı Ahmed bin Mustafa'nın muhallefatında¹⁸¹ iki gulam ve iki cariyesi olmak üzere toplamda dört kölesinin bulunmasının yanı sıra 4.233 akçe değerinde ticari eşyalarının ve bir dükkânının olması yukarıdaki düşüncemizi desteklemektedir. Hacı Ahmed'in kölelerini iş sahasında kullanmış olma ihtimali yüksektir. Bir diğer örnek ise Fatma bint Canib'in terekesidir¹⁸². Merhumenin ardında bıraktığı mal varlığı içerisinde 2.200 akçe değerinde bir cariyesinin bulunmasının yanında eşyalarının varlıklı olmayan orta halli bir Osmanlı ailesindekilerle aynı olması cariyesini ev işlerinde kullandığına kanıt olabilir.

¹⁸¹ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.30-a.

¹⁸² Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.10-a.

c. Unvan ve Mesleklerine göre Köle ve Cariye Sahipleri

Köle sahibi kişilerin unvanları arasında en sık rastlanan el-Hâc olmuştur. Yalnızca bir kişinin künyesinde *şeyh* unvanı bulunmaktadır. Bu unvana sahip kişinin eşyalarının içerisinde kitap çeşitlerinin fazla olması kişinin ilmiye sınıfına mensup olduğu düşüncesini uyandırmıştır. Diğer yandan el-Hâc unvanını kullanan köle sahiplerinin sayısı yedidir. Ancak bu unvan daha ziyade dini niteliklidir ve kişinin mesleği ile sosyal statüsü hakkında bilgi vermekte yetersiz kalmaktadır.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere köle sahibi kişilerin meslekleri hakkında bir bilgi mevcut değildir. Köle sahiplerinin künyesinde dikkat çeken bir konu ise genellikle kölelerin baba isimlerinin Abdullah oluşudur. Ö. Lütfi Barkan'ın eserine¹⁸³ göre baba ismi Abdullah olan kişiler genellikle devşirme kökenlidir. Kayıtlarda kölelerin kendi babalarının isimlerini zikr etmemek için Abdullah (Allah'ın kulu) ismi kullanılmıştır. Bu yargı baba ismi Abdullah olan tüm kişiler için geçerli değildir. Çünkü bir Müslüman ismi olan Abdullah, sıkça kullanılan isimler arasındadır. İncelediğimiz tereke defterinde, 35 köle sahibi içerisinde 15 kişinin baba isimlerinin Abdullah oluşu tesadüfün ötesindedir. Bu adla ilgili genel yargıyı temel aldığımızda, terekelerdeki köle sahibi kişilerin bir kısmının kendilerinin de daha önceleri köle olduklarını söyleyebiliriz. Hatta köle statüsündeki bu kişiler bir müddet sonra özgürlüklerine kavuşup köle sahibi olabilmişlerdir.

Tablo 13. Köle Sahipleri, Köle Sayıları ve Kölelerin Servet İçindeki Oranı

Varak No.	Köle Sahibi	Köle Sayısı	Kölelerin Toplam Akçe Değeri	Toplam Serveti	Kölelerin Servet İçindeki Oranı %
1-a	Şeyh Cafer	1	2.200	6.187	35
6-a	Yusuf bin Hamza	2	5.000	16.252	30
7-b	El-Hâc Sinan	2	5.000	53.440	9,3
10-a	Fatma binti Canip	1	2.200	7.745	28,4
11-a	Raziye binti Canip	1	2.500	3.719	67
14-b	Süleyman bin Mustafa	4	5.400	55.487	9
17-b	El-Hâc Timurtaş bin	9	23.000	634.133	3,6

¹⁸³ Ö. L. Barkan, Aynı eser, s. 11.

	Abdullah				
20-b	El-Hâc Mehmed bin Karaoğlu	1	3.000	33.556	8,9
25-b	El-Hâc Mehmed binMahmud	9	27.000	101.935	26,4
29-a	Hacı Ahmed bin Mustafa	4	19.000	26.085	72,8
42-b	Sitti bint Ahmed	5	14.000	37.795	37
52-a	İskender bin Abdullah	1	2.800	4.505	62
56-b	Gümüş bint Abdullah	1	4.000	5.097	78
59-b	Ahmed bin Hamit	1	3.200	13.303	24
61-b	Hatice bint Abdullah	1	3.000	10.399	28,8
64-b	İlyas bin. ...	2	9.000	14.588	61,6
68-b	Vahit bin Abdullah	2	2.800	3.670	76
68-b	Yusuf bin Seydi	3	15.000	25.715	58,3
69-a	Hayrettin bin Abdullah	1	3.500	14.255	24,5
71-a	El-Hâc Kasım	2	3.000	56.396	5,3
78-b	Seydi bin. ...	3	9.200	30.372	30,2
90-a	Zümra bint Abdullah	1	3.000	12.971	23
93-b	El-Hâc Mehmed	4	14.000	73.100	19
46-b	Şehmuz bin Abdullah	8	100.000	286.054	34,9
95-b	Mir Ali bin El-Hâc Mehmed	4	14.500	108.940	13,3
96-a	Mehmed bin Abdullah	1	1.800	2.298	78,3
99-a	Ayas bin Abdullah	1	4.000	19.955	20
102-a	Abdi bin İsmail	2	5.000	55.268	9
104-a	Hacı Avaz bin Hızır	1	1.800	3.838	46,8
105-a	Abdullah bin Abdullah	4	11.000	32.958	33,3
107-a	Ahmed bin İbrahim	2	6.000	19.405	30,9
87-b	Salur bint Abdullah	1	2.500	3.904	64
88-a	Ali bin Abdullah	2	5.500	7.855	70
103-b	Hacı Şirmade bin Abdullah	1	2.500	14.515	17,2
44-b/a	Sitte bint Abdullah	1	2.300	5.900	38,9

Tablodaki kişilerin genel servet dağılımına bakıldığında en yüksek servet miktarına sahip kişinin serveti 634.133 akçedir. En düşüğü ise, 2.298'dir. Köle sahibi

35 kişiden 13'ünün servetleri 10.000-50.000 arasındadır. 6 kişininki ise 50.000-100.000 arasındayken 100.000 ve üstü 5 kişi vardır. Geriye kalan 11 kişinin servet dağılımı ise 2.000-10.000 arasındadır. Verilere baktığımızda köle sahibi olmak için zenginliğin şart olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim düşük gelirli insanların da mal varlıkları içerisinde 1 tane de olsa köle varlığı söz konusudur.

Tabloda özellikle 3 kişinin köle sayıları dikkat çekmektedir. Bunlardan el-Hâc Timurtaş bin Abdullah ve Hacı Mehmed bin Mahmud'un dokuzar köleye, Şehmuz bin Abdullah'ın da sekiz köleye sahip oldukları görülmektedir¹⁸⁴. Ortalama herkesin bir kölesi olduğu kabul edildiğinde ortaya çıkan rakam, bu kölelerin ticari amaçlar ile kullanıldığını göstermektedir. Bu üç kişinin terekelerinde, çok miktarda kumaş öte yandan iki kişinin terekesinde de tezgâhların bulunması bu kişilerin büyük olasılıkla dokumacılık ile uğraştıkları, köleleri de bu amaçla kullandıklarını göstermektedir. Muhtelif kaynaklarda, Bursa'daki kölelerin dokuma atölyelerinde işçi olarak çalıştırıldıkları bilgisine¹⁸⁵ rastlanması tespitimizi destekler niteliktedir.

d. Köle ve Cariyelerin Fiyat Analizleri

Köle ve cariyelerin fiyat tespitleri yapılırken belli rakam aralıklarında toplanıp gruplandırıldı. Gruplara ayırdığımız köle ve cariyeye sayılarının yıllara göre dökümünü göstererek hangi yıllarda köle ve cariyeye fiyatlarının artış veya inişte olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Hazırlanan tabloya, birim fiyatları tespit edilen köle ve cariyeler dâhil edildi. Birden fazla köle ve cariyenin tek fiyat altında kayıtlı olduğu terekeler tabloya dâhil edilmemiştir. Hazırlanan tablo 2 yılı (1510-1512) kapsamaktadır. Fiyatlar kısmı tabloda da görüleceği üzere 4 basamak şeklinde sunuldu.

¹⁸⁴ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 17-b, 25-b.

¹⁸⁵ M. Asım Yediyıldız, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa 2003, s. 109.

Tablo 14. Köle ve Cariyelerin Yıl, Fiyat ve Sayılarının Dağılımı

Tarih	2.000 akçeye kadar	2.000'den 3.000 akçeye kadar	3.000'den 4.000 akçeye kadar	4.000'den 5.500 akçeye kadar	Toplam
	Cariye Sayıları				
1510	3	13	7	3	26
1511	4	4	7	5	20
Toplam	7	17	14	8	46
	Köle Sayıları				
1510	3	11	3	3	20
1511	2	3	7	3	15
Toplam	5	14	10	6	35

1510-1511 yılları içerisinde cariyelerin köle sayılarından fazla olduğu tespit edilmiştir. Fiyat aralığı olarak ise cariyelerin %36'sı 2.000-3.000 akçe değeri arasındadır. 4.000-5.500 akçe arası değere sahip cariyelerin sayısı ise 8'dir. 2.000 akçeden daha az fiyatı olan cariyelerin sayısı ise yalnız 8'dir. Bu veriler bize cariyelerin fiyatlarının 2.000-4.000 arasında yoğunlaştığını göstermektedir.

Kölelerin dağılımına baktığımızda ise iki yıldaki toplam köle sayısı 35'tir. Cariyelerde olduğu gibi kölelerde fiyat aralığı 2.000-3.000 akçe arasındadır. Kölelerde en yüksek fiyat 5.000 akçe iken en düşük fiyat 800 akçedir¹⁸⁶. Cariyelerde ise en yüksek fiyat cariyeye 5.500 akçe¹⁸⁷ iken en düşüğü 1.200 akçe değerindedir. Eldeki verilere göre cariyelerin kölelere nazaran daha değerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak elimizdeki verilerin kısa süreli ve yalnızca mahkemeye intikal eden kayıtlardan elde edilmiş olmasından dolayı genelleme yapmak doğru değildir. Yaptığımız tespit, Osmanlı genelini kapsamamakla beraber incelenen tereke defteri için geçerlidir.

Köle ve cariyeler en fazla 1510 yılında bulunmaktadır. A. 31 numaralı defterde bu yıla ait kayıtların, 1511 yılına ait kayıtlardan daha fazla olmasında aramak gerekir. Bu yıldaki kayıtlarda 20 köle, 26 cariyeye varken 1511 de ise 15 köle, 20 cariyeye bulunmaktadır.

¹⁸⁶ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk.68-b.

¹⁸⁷ Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 14-b.

Edirne Askeri Kassamına ait Tereke Defterlerindeki¹⁸⁸ köle fiyat analizleri ile incelediğimiz defterdeki köle analizlerini kıyasladığımızda, Bursa tereke defterindeki köle ve cariye fiyatlarının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Şöyle ki, yukarıdaki tabloda ayrıntılı biçimde vermeye çalıştığımız köle fiyat aralıklarında en yüksek kölenin fiyatı 5.500 akçe olarak görülmektedir. Edirne’de ise en yüksek köle fiyatının 20.000 akçeden yukarı olduğu görülür. Adı geçen çalışmanın 1545-1659 yıllarını kapsadığını ve Edirne’ye ait olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu fiyatlar arasındaki farklılığın nedenini ortaya çıkaracaktır. Fiyatlar arasındaki farkın, yaklaşık 15.000 akçe olmasının sebepleri arasında, paranın alım gücünün değişikliğe uğramış olabileceğinin yanında şehirlerin ve dönemlerin farklı olması söylenebilir. Aynı zamanda bahse konu çalışmanın bizim çalışmamızdan daha kapsamlı bir dönem içermesi, incelediğimiz defterdeki fiyatların özel bir durum olabileceğini de akla getirir.

B. Terekelerden Yapılan Zorunlu Harcamalar

1.Borçlar

Vefat eden kişilerin mirasları kaydedilirken menkul ve gayrimenkullerin yanında varsa alacakları da yazılırdı. Borçları ise toplam tereke miktarından sonra yazılıp terekeden tahsis edilirdi. İncelediğimiz 1510-1512 tarihli Bursa Tereke defterinde borçlar çeşitli kalemler altında toplanmaktadır. 207 kişinin kayıtlı olduğu defterde 83 kişinin borçlu olduğu görülmektedir. Bu kişilerden 56’sı erkek, 27’si kadındır. Bu borçları, şahıslara olan borçlar, hayır işleri için vasiyet, esnaf’a olan borçlar, mehir borçları, vakfa olan borçlar olarak 5 kısma ayırmak mümkündür.

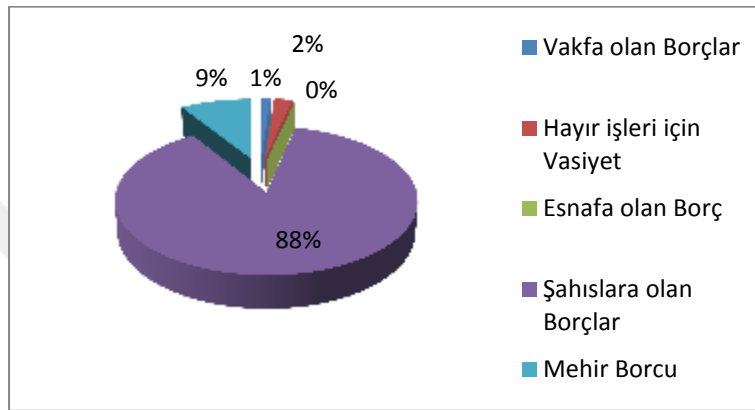
Tablo 15.Borçların Dağılımı

Borcun Kaynağı	Miktarı(Akçe)
Şahıslara olan borçlar	431.878
Mehir borcu	44.008
Hayır işleri için vasiyet	11.587
Vakfa olan borçlar	5.800
Esnafa olan borç	55
TOPLAM	493.328

¹⁸⁸ S. Öztürk, *Aynı tez*, s. 158-161.

Tabloya göre tereke sahipleri en çok şahıslara borçlanmışlardır. Toplam borç miktarının %88'ini oluşturan şahıs borçlarının tamamını karzlar yani elden alınan paralar oluşturmaktadır. Erkeklerin zevcelerine ödemekle yükümlü oldukları mehir borçları ise % 9'luk oranla ikinci sırada yer almaktadır.

Grafik 6. Borçların Yüzdelik Dağılımı

Defterdeki borçlu terekeler içerisinde dört kişinin borçları bıraktıkları mirasın toplam değerini aşmıştır¹⁸⁹. Bu terekelerde “an gurema” yani nisbi dağıtım yapılmış ve mirasçılara hiçbir şey kalmamıştır.

2. Mehir

Mehir, nikâh akdinin sonucu olarak erkeğin kadına ödemek zorunda olduğu para veya malı¹⁹⁰ ifade eden bir İslam hukuk terimidir. Mehir, erkeğin kadına evlenirken verdiği ya da ileride ödemek üzere taahhüt ettiği para veya mallardır. İslamiyet evlilikte kadını korumak amacıyla mehri uygun görmüştür.

Mehir, tereke kayıtlarında iki türlü yer almaktadır. Vefat eden kişi kadın ise, kadının muhallefatında alacak olarak yer alırken; erkekte ise borç olarak “minha’l-ihracât ”kısımına”deyn-i mehir, el-mehir el-zevce” şekillerinde kaydedilirdi. Bursa

¹⁸⁹ Bkz. İlyas ibn Abdullah (vrkno: 4/b), Mehmed bin Hasan (vrkno: 40/b), Sitti bintAhmed (vrkno: 42/a), Fatma bint Abdullah (vrkno: 88/b).

¹⁹⁰ M. Akif Aydın, “Mehir” maddesi, *DİA*, XXVIII, s. 389.

tereke kayıtlarında rastlananlar ise “mehr-i müeccel” yani mufârakat veya vefât durumunda verilmesi karar verilen meblağdır¹⁹¹.

İncelediğimiz defterde toplam 34 kişinin terekesinde mehir borcu bulunurken 10 kadının terekesinde de mehir alacağına rastlanmıştır. 207 kişi içerisinde 44 kişinin mehir borçlu ya da alacaklı olması kişilerin genelinin hayattayken borcunu ödediğini göstermektedir.

Erkeklerin eşlerine ödemekle yükümlü oldukları toplam mehir borcu ise 43.708 akçedir. İslam hukukunda mehrin en alt ve üst sınırına net bir sınırlama getirilmediği için miktarları arasında değişikliklere rastlanmıştır. Bu durum A. 31 numaralı Bursa Tereke Defterine de yansımıştır. Ek 5’te görüleceği gibi mehirler 100 ile 10.000 akçe arasında değişmektedir. İncelenen terekelerde en fazla mehir miktarına Hüseyin bin Ali Çelebi’de rastlanmıştır¹⁹². Ölen kişinin zenginliğinin mehir miktarına yansımalarının yanı sıra kişinin borçlu olması da mehir miktarını değiştirmektedir. Vefat eden kişinin malları, borçlarını karşılamadığı durumda nisbi dağıtım yapılıyorsa kadına kalan mehir de bu uygulamaya tabi tutulurdu.

D. Tereke Defterlerine Göre Dönemdeki Bazı Malların Fiyat Hareketlilikleri

1. Tereke Defterlerinin Para Tarihi ve Fiyat Hareketlilikleri Açısından Önemi

Barındırdığı bilgilerin muhtevasının geniş olması bakımından çeşitli alanlarda inceleme konusu olarak seçilen tereke defterleri, para tarihi ve fiyat hareketlilikleri için de önemli bir kaynaktır.

Fiyat tarihimize baktığımızda genel olarak iki türlü fiyat görülmektedir: Bunlar mîrî mübayaa ve serbest piyasa fiyatlarıdır. Mîrî mübayaa, devletin resmi fiyatları olup, daha çok sikke, hububat ve canlı hayvanlarda rastlanır. Bunların resmi fiyatlarının dışında serbest piyasa fiyatları da vardır. Devlet, sikke ve canlı hayvan fiyatlarında, piyasa fiyatlarını sıkı şekilde takip ettiyse de, hububat fiyatlarında bu özeni gösterememiştir¹⁹³. Tereke kayıtları hem serbest piyasa fiyatlarını hem de devletin resmi fiyatları olan mîrî mübayaa fiyatlarının uygulamadaki şeklini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

¹⁹¹ R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal, *Aynı eser*, s. 1111.

¹⁹² Bkz. BŞS, nr. A. 31, vrk. 84-b.

¹⁹³ Mustafa Öztürk, “Bursa’da Hububat Fiyatları (1775-1840)”, *Tarih İncelemeleri*, VII, İzmir 1992, s.174.

Tereke kayıtlarını, özellikle mal fiyatlarını, dönemin fiyat hareketlerini belirleyen kesin rakamlar olarak görmekten çok, genel temayüller ve yaklaşık rakamlar olarak incelemek gerekir. Çünkü tereke defterlerine geçmiş olan rakamlar bilirkişinin takdir ve tahminleriyle veya bir alıcı grubunun sözde arttırmalarıyla ve genellikle de mirasçılar arasında anlaşmayla kararlaştırılmıştır. Bu nedenle bugünkü anlamda bir ekonomik piyasayı tam anlamıyla yansıtamayacağını göz önünde bulundurmak gerekir. Ayrıca, orduların iaşesi için o bölgeden zahire toplanmış veya satın alma izni verilmiş olması, bazı durumlarda narh fiyatlarının müessir bir şekilde belirlenmesi, akçenin devlet müdahalesiyle tağşişe uğraması gibi olağanüstü durumlar da tereke rakamlarını etkiler¹⁹⁴.

Öte yandan para tarihi incelemelerinde önemli kaynaklar arasında tereke kayıtları da yer almaktadır. Miras kalemleri içerisinde yer alan altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyalarının fiyat ve ağırlıklarına bakılarak külçe halindeki altın ve gümüş fiyatlarını tespit edebiliriz. Buna ilaveten vefat eden kişinin nakit, alacak, borçlar gibi kalemler, defterlere kaydedildiği zaman paranın cins ve miktarının yanında genelde cari kurlarda belirtilmektedir. Bunların dışında küçük yaşta anne veya babasını kaybeden çocuklara tayin edilen vasilerin muhasebe kayıtlarında kullanılan para biriminin değeri, bazen akçe olarak verilmektedir¹⁹⁵. Bu gibi verilerden hareketle dönemin para tarihi hakkında bilgi sahibi olunabilir.

2. Fiyatlar ve Fiyat Listeleri

İncelediğimiz A. 31 numaralı Bursa Tereke Defterinde pek çok mal ve gıda maddesinin cins, miktar ve birim fiyatları yer almaktadır. Bunları kendi arasında çeşitli sınıflandırmalara tabii tutarak tarih sırasına göre listeler oluşturduk. Birkaç cins gıda maddesinin ve emtianın dışında diğerleri fazla bir yoğunluğa sahip olmadığından, fiyat hareketlilikleri hakkında genel bir kanaate varmamızı zorlaştırmıştır. Aynı zamanda çeşitli tarihlerde yapılan para ayarlamaları ve emtianın kalitesi, bulunduğu yer, varılan antlaşmanın şartlarının açık bir şekilde belirtilmemesi fiyatlardaki hareketliliklerin gerçek yüzünü göstermemektedir. XV. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar kilesi 2-3 akçe olan buğday, 1548 yılından sonra 5-6 akçeye çıkmıştır. 1585'ten sonra 12 akçeden aşağı düşmeyen buğday

¹⁹⁴ Ö.L. Barkan, *Aynı eser*, s. 443.

¹⁹⁵ S. Öztürk, *Aynı tez*, s. 180.

fiyatları 1595'te 20 akçeye çıkmıştır¹⁹⁶. Akdağ'ın buğday fiyatlarını gösterir grafiğinde, 1500-1530 yılları arasında buğday fiyatlarında bir yükselme görülmezken 1550'den itibaren başlayıp 1600 yılında aniden bir yükselme gözlenmiştir¹⁹⁷. Buğday fiyatlarında olduğu gibi bazı yiyecekler için de aynı sonuca varmak mümkündür.

Aşağıda hakkında açıklamalarda bulunduğumuz ve listeler halinde sınıflandırdığımız mal fiyatları, gerçek pazar fiyatlarını yansıtmamaktadır. Bu mallar biran önce paraya çevrilmesi gerektiğinden dolayı kar amacı güdülmemiş ve mirasçılar arasında kararlaştırılmış fiyatlar üzerinden elden çıkartılmıştır.

Gıda maddeleri ile birlikte muhtelif mallara ait tespit ettiğimiz fiyatları da düzenlediğimiz listelerde ele aldık. Ancak listeye aldığımız pek çok mal grubuna ait fiyatlar, bir seri oluşturamadığından üzerinde herhangi bir açıklamada bulunma imkânı da olmamıştır. Bu nedenle listeleri aşağıda aynen verdik ve bazı mallar hakkında açıklamalarda bulunabildik. İncelediğimiz listelerde gıda maddelerine ek olarak sıklıkla bulunan kölelerin fiyat analizini yansıtmaya çalıştık.

Düzenlediğimiz emtia fiyat listelerine göre köle fiyatları aylara ve yıllara göre şu şekilde seyretmektedir;

Tablo 16.Yıllara ve Aylara Göre Köle Fiyatları

Sıra No	Tarih	Köle (Gulam)	Cariye	Açıklama
1	Şevval'ül Mükerrrem 915		2.200	
4	Zilka'ide 915	1.000 1.200 2.000*	2.000 2.200 2.500*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
5	Zilhicce 915	2.500 3.000*		*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
6	Zilhicce 915	1.500 2.500 3.000 5.000*	1.500 3.000 3.500 5.50*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
7	Cemaziyel'ahir 916	5.000	4.000 5.000*	
8	Şaban el muazzam 916		2.000 3.000. 3.500*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.

¹⁹⁶ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, XIII/51, (Ankara 1949), s.530.

¹⁹⁷ M. Akdağ, Aynı makale, s. 531.

9	Şaban el muazzam 916		2.300	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
10	Ramazan el-mübarek 916	2.800	3.200 4.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
14	Şevval 916		3.000 4.000 5.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
15	Zilka'ide 916	800 2.000 3.500*	1.500 5.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
18	Zilhicce 916	1.500	2.700 5.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
19	Muharrem el-Haram 917		2.500	
21	Sefer 917	3.000 4.000 5.000*	2.500 3.000 3.500*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
22	Rabi'ülevvel 917	2.000 2.500 3.000*	1.800 2.000 3.000 4.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.
23	Rabi'ulahir 917	2.000	1.800 3.000*	*Aynı tarihli listelerde farklı fiyatlı kayıt.

Köle fiyatlarını tabloya göre yorumlayacak olursak erkek köle(gulam) fiyatları 800-5.000 akçe arasında bulunurken, kadın köle(cariye) fiyatları 1.500-5.000 akçe arasında seyir etmektedir. Her iki grubunda üst sınırı 5.000 iken alt sınırı tespit edilemeyen çeşitli sebeplerden dolayı değişiklik göstermektedir. Aynı zamanda tabloda iniş çıkışların sıklıkla olduğunu görmekteyiz. Hatta bazı yıllarda kayıtlı olan listelerin fiyatlarının farklılık göstermiş olması bu konuda sağlıklı bir yorum yapmamızı zorlaştırmaktadır. Köle fiyatlarının devlet tarafından narh ile belirlenme gibi bir durumu bulunmaması, fiyatların değerinden düşük veya da fazla olup olmadığını yansıtmak konusunda yetersiz kalmıştır. Ancak vermiş olduğumuz köle fiyatlarının aylara ve yıllara göre durumu özelde Bursa'nın XVI. yüzyıl başlarındaki, genelde ise Osmanlı devletinin serbest piyasa ekonomisinin pratikte nasıl bir işleyiş içerisinde olduğunu yansıtmaktadır.

Şaban 916/ Kasım 1510'da buğdayın müdü 150 akçe iken Ramazan 916/Aralık 1510'da 120 akçeye düşmüş, Rebi'ül-evvel 917/Haziran 1511'de ise 77 akçeden işlem görmüştür. Aynı tarihlerde bulgurun kilesi de 9-10 akçe civarında seyretmiştir. Diğer tahıllarda ise süreklilik olmadığı için böyle bir tespit yapamıyoruz. Bazı maddelerde kullanılan ölçü birimin yeterli bilgi vermemesi de fiyat konusunda yorum yapmamızı engellemektedir.

Tablo 18. Yıllara ve Aylara göre Tatlı ve Şeker Fiyatları

Sıra No	Tarih	Şeker		Pekmez		Asel		Gül Ürünleri		Helva		Açıklama
		Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şevval’ül Mükerrerem 915			*	8					*	5	*Ölçü Birimi yok
2	Cemaziyelahir 916	Kile 40						Kıyye	10			
3	Şaban el muazzam 916							* *	25 30			*Bir miktar
4	Ramazan el Mübarek 916					Küçük	20					
5	Ramazan el Mübarek 916					*	30					*Ölçü birimi yok
6	Şevval 916	*	15									*Bir miktar
7	Muharrem el Haram 917	*	20			Tabak	100					*Ölçü birimi yok

Tablo 19. Yıllara ve Aylara göre Yağ ve Yağ ürünleri Fiyatları

[illegible]

4	Zilka'ide 916	Kıyye	10									
5	Muharrem el Haram 917			Tabak	80					Kıyye	8	
6	Rebi'ülevvel 917	*	20									*Ölçü birimi yok
7	Rebi'ülahir 917	Kıyye	10									

Tablo 20. Yıllara ve Aylara göre Taze ve Kuruyemiş Fiyatları

Sıra No	Tarih	Üzüm		Kuru Üzüm		Kestane		İncir		Kayısı		Açıklama
		Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şaban el muazzam 916	Tabak	20									
2	Ramazan el mübarek			*	15							*Bir miktar
3	Zilka'ide 916					Müd	110					
4	Zilka'ide 916					Kile	12					
5	Muharrem el Haram 917	Tabak	20	Tabak	20			Tabak	20	Tabak	46	

Tablo 21. Yıllara ve Aylara göre Sebze ve Meyve Fiyatları

Sıra No	Tarih	Soğan		Sarımsak		Karpuz		Açıklama
		Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şevval'ül Mükerrrem	*	5	*	1			*Ölçü birimi yok
2	Ramazan el mübarek	*	30					*Ölçü birimi yok
3	Zilka'ide 916					Tane	10	

Tablo 22. Diğer Yiyecekler ve Fiyatları

Sıra No	Tarih	Tuz		Nişasta		Sakız		Sumak		Turşu		Sirke		Açıklama
		Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şevval'ül Mükerrrem 915	*	2	*	8			*	5					*Ölçü birimi yok
2	Şevval'ül Mükerrrem 915							*	10					*Ölçü birimi yok
3	Zilka'ide 915									*	30			*Ölçü birimi yok
4	Zilhicce 915	*	30									*	15	*Bir miktar
5	Cemaziyelahir 916					Kıyye	66							
6	Şaban el muazzam 916	Kile	5											
7	Şevval 916	Kile	5											
8	Zilka'ide 916	Kile	5											
9	Sefer'ül Tahir 917	*	10											*Bir miktar

Tablo 23. Diğer Yiyecekler ve Fiyatları

Sıra No	Tarih	Karanfil		Kişniş		Tarçın		Anason		Sinameki		Misvak		Açıklama
		Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Cemaziyelahir 916	Kıyye	44	Kıyye	3	Kıyye	56	Kıyye	20	Kıyye	10	*	40	*Bir miktar

SONUÇ

1510-1512 yılları arasında Bursa’da yaşamış halkın miras kayıtlarını içeren ve A. 31 numaralı Şer’iye Sicili olarak arşiv kayıtlarına geçen tereke defteri esas alınarak yapılan bu çalışma ile defterde yer alan kişilerin sosyo-ekonomik yapıları incelenerek genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Bursa’nın Türk fethi öncesindeki durumu, Osmanlı Devleti tarafından fethi ve fetih sonrasındaki nüfus, yerleşme ve imar faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde incelenen defterin kısa bir açıklaması yapıldıktan sonra defterdeki verilerden tablolar ve grafikler yaparak çeşitli başlıklar halinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu verilere göre evliliklerin genellikle tek eşle olduğunu ve sadece 3 kişinin birden fazla kişiyle evlendiğini görmekteyiz. Aynı zamanda mirasçı kayıtlarına bakıldığında ailelerin az çocuk sahibi oldukları ortaya çıkmıştır. Hem çocuk sayılarının azlığı hem de tek eşle evliliğin yaygın oluşu Osmanlı ailesinin çekirdek aile yapısını yansıttığını göstermektedir.

Öncelikle terekelerde yer alan kişiler vefat tarihlerine ve mirasçıların durumuna göre sınıflandırılarak bilgiler verilmiştir. Sonrasında kişilerin medeni halleri, unvan ve meslekleri tespit edilmiştir. İkinci bölümün sonunda ise tereke sahiplerinin genel servet miktarları ile kadın-erkek servet miktarları kıyaslamalı olarak verilmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde örnek seçilen iki tereke kaydından hareketle söz konusu dönemdeki halkın evi ve günlük yaşamı hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır.

Tereke sahiplerinin mirasçı durumuna bakıldığında 203 kişinin geride bıraktığı mirasçıları olduğu ve devletin müdahale hakkının bulunduğu yalnız 4 listenin varlığı anlaşılmıştır. Kişileri unvan ve meslek bakımından değerlendirdiğimizde en çok “hacı” unvanına rastlanmış ve 5 meslek grubu tespit edilmiştir. Servet oluşum tarzlarına bakıldığında ticari emtia ve gayrimenkullerin ağırlıkta olduğu anlaşılmıştır. Kadın ve erkek terekelerini kıyasladığımızda kadınların servet miktarlarının erkeklere nazaran daha düşük olduğu tespitini yaptık. Buna ek olarak kadın terekelerinde erkek terelerinde olan nakit, alacak gibi hemen hemen her türlü eşya kalemleri yer almıştır. Bu durum da bize kadınların da birçok konuda erkeklerle aynı imkânlara sahip olduğunu göstermektedir.

Tereke sahiplerinin geride bıraktığı mallar, servet miktarları ve servetleri oluşturan kalemler teker teker incelenerek tablolar halinde sunulmuştur. Servet yapıları değerlendirilirken kadın-erkek, ikamet yerleri, unvan ve mesleklerine göre bir ayırım yapılmak suretiyle servet kalemleri ve miktarları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Böylece kadının Osmanlı toplumundaki yeri, Müslüman halkın sosyal ve ekonomik konumları, unvan ve meslek sahiplerinin servet yapıları belirlenmeye çalışılmıştır.

Bursa halkının geçim kaynakları arasında tarım ve ticaret yer almaktadır. Kişilerin gayrimenkul ve menkul malları arasında dükkânlar ve ticari emtiaların bulunması onların ticari alanda aktif olduğunun göstergesidir. Aynı zamanda eşyalar arasında yer alan tarım aletleri, arpa, buğday, yulaf gibi maddelerin yer alması da tarımla ilgilenmiş olduklarına işaret etmektedir.

Çalışmamızda menkul ve gayrimenkul mallar üzerinde durulmuştur. Gayrimenkuller servet kalemlerinin %12'sini oluşturmaktadır. 207 tereke sahibinden 67'sinin gayrimenkulleri vardır. Bunların 11'i kadın 56'sı erkektir. Gayrimenkullerin %82 gibi büyük bir kısmını evler oluşturmaktadır. Neredeyse her listede yer alan evler o dönemde Bursa'da önemli bir yatırım aracı olarak görülmüştür. Aynı zamanda bahçeli evler kullandıkları da verilen açıklamalı ifadelerden anlaşılmaktadır.

Terekelerde dikkat çeken bir husus ise menkul mallar arasında yer alan kadın ve erkek kölelerdir. Listelerde 89 adet köle kaydına rastlanmış olup bunların 51'i cariye, 38'i gulamdır. Köle sahibi kişiler çoğunlukla ticaretle uğraşan kimselerdir. Yaptığımız incelemede kölelerin fiyatlarını ve köle sahiplerinin unvan, meslek durumunu da tablolar ile sunarak çeşitli yorumlar yaptık.

Terekelerin sosyal ve ekonomik açılardan yeterince doyurucu bilgiler vermesi hakkında da detaylı bir şekilde açıklama yaptık. Aynı zamanda bir tereke listesini hangi özelliklere göre sınıflandırılarak incelenmesinin daha kolay olacağını aktarmaya çalıştık.

Son olarak ise terekelerin fiyatlar hakkında verdikleri bilgilerin önemini aktardıktan sonra incelemiş olduğumuz tereke defterinde yer alan bazı emtiaları yıllarına göre sınıflandırarak tablolar halinde fiyatlarını gösterdik ve çeşitli açıklamalarda bulunduk. Çalışmanın ana bölümlerinin dışında bazı gerekli görülen

ekler de verilmiştir. Bu ekler içerisinde, özellikle terekelerde geçen eşyalar kısmı ileride yapılacak olan tereke çalışmalarının transkripsiyonunda kişilere kolaylık sağlayacaktır.

Sonuç olarak tereke defterinin bize sunduğu bilgiler ışığında Bursa'nın sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiş, ekonomik anlamda tarım ve hayvancılıktan ziyade ticaretle yoğun olarak uğraştıkları görülmüştür. Bunun yanında orta halli bir Osmanlı kenti olmakla birlikte sosyal anlamda klasik özelliklerini de koruduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışma sayesinde Bursa özelinden hareketle XVI. yüzyıl ilk çeyreğindeki Osmanlı halkına ışık tutulmuştur. Çalışmanın sınırlıklarından olan iki yıllık bir süreyi kapsamaması genel yorumlar yapmamızı engellemiş olsa dahi gelecekte yapılacak olan sosyal-iktisadi konulardaki araştırmalara katkı sağlayacaktır.

EKLER

EK 1.TEREKE SAHİPLERİNİN TÜM MENKUL, GAYRİMENKUL MALLARI VE FİYATLARI

Sıra No	Sayfa No	Murisin İsmi	Gayr-ı Menkul	Köleler	Ticari Emtia Sermaye	Binek ve Nakliye hayvanları	Canlı Sermaye	Ev Eşyaları
1	1-a	Şeyh Cafer ibn Mustafa		2.200				821
2	2-b	Selçuk bint İbrahim						1.128
3	3-a	Sitte bint Abdullah	3.011					101
4	4-a	El-Hac...				700		1.270
5	4-b	İlyas ibn Abdullah	3.250					80
6	5-a	Şahi bint Abdullah	2.100					60
7	5-b	El-Hac Sinan ibn Abdullah	8.000		10			150
8	6-a	Hızır ibn Abdi			10			332
9	6-b	Yusuf ibn Hamza	5.000	5.000	10			401
10	7-a	El-Hac Sinan ibn El-Hac Mehmed		5.000	29.000			160
11	7-b	Hüsni bint Abdullah						447
12	8-a	Habibe bint Sefer						200
13	8-a	El-Hac Ali ibn Hamza	3.500		50			603
14	9-a	Nafiye bint Paşa Bekir			20			
15	9-a	Hamit ibn Süleyman	2.500		1.000			15
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alaeddin						80
17	9-b	Ayşe bint Hasan						247
18	10-a	İbrahim ibn Yusuf						
19	10-b	Fatma bint Canip		2.200				2.804
20	11-b	Raziye bint Canip		2.500				667
21	12-b	El-Hac Sinan			596			55
22	13-a	Bekir Durmuş ibn Abdullah				230		10
23	13-a	El-Hac Ali ibn El-Hac Kemal	2.500					253
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa	8.000	5.400	1.500			
25	15-a	Halil ibn ...						120
26	15-b	Kezban bint Hasan						4.299

27	16-b	Sitte bint Abdullah						445
28	17-a	El-Hac Timurtaş ibn Abdullah	114.000	23.000	43.620	800		30.894
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlu		3.000				597
30	22-b	Surur bint Abdullah	2.000					278
31	23-a	Yusuf ibn İlyas	2.000					72
32	24-a	Yusuf ibn Kemal	1.500			100	300	188
33	24-b	El-Hac Selçuk bint İlyas						234
34	25-a	El-Hac Mehmet ibn Mahmut	23.000	32.000		250	5.900	5.753
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim	10.000					270
36	28-a	Mehmet ibn Yusuf				150		55
37	28-b	Ahmet ibn Hacı Mustafa						685
38	29-a	Kerime bint Abdi						1.055
39	29-b	Salur bint Abdullah						309
40	29-b	Gülşah bint Abdi						308
41	29-b	Rabia bint Hacı Ahmet	500					430
42	30-a	Hacı Ahmet ibn Mustafa	2.500	19.000	4.233			1.112
43	31-a	Mahmut ibn...						40
44	31-b	Hurişah						1.223
45	32-a	Ayşe bint Musa						1.203
46	32-b	...ibn Nusret Fatih						768
47	33-a	Mahmut ibn Salih	2.000					90
48	33-a	Halime bint Hacı Sinan			15			2.720
49	33-b	Hurşit ibn Abidin						495
50	34-a	Davut ibn Abidin						1.310
51	34-b	Fatma bint Ahmet						604
52	35-a	Hondi bint Abidin						293
53	35-b	Seyit Murat ibn Abdullah					1.800	
54	35-b	El-Hac Hasan İbn Recep	1.000					452
55	36-b	Sitte bint Seydi						678
56	37-a	Bali ibn Mustafa Abidin						665
57	37-b	Mevlud ibn Timurtaş	2.000					123
58	38-a	Alagöz ibn Abidin						335
59	38-b	Kameri bint Abdullah						1.080
60	40-a	Kameri bint Abdullah						529

61	40-a	Kameri bint Abdullah						135
62	40-a	Yusuf ibn Abidin						55
63	40-b	Mehmet ibn Hasan						45
64	40-b	Hüsna bint Alaeddin						273
65	41-a	Kürkçü Hayreddin ibn Abdullah	20.450		28.840		4.800	70
66	41-b	Devlet bint Abdullah						1.045
67	42-a	Sitte bint Ahmet		14.000				2.105
68	43-a	Ayşe bint Mustafa						3.358
69	44-a	Zeynep bint İbrahim						831
70	44-b	Sitte bint Abidin		2.300				1.470
71	44-b	Hacı Mehmet	1.500					115
72	45-a	Hüsni bint Abdullah						710
73	46-a	Şehmuz ibn Abidin	22.800	100.000	32.423	1.000		7.078
74	48-b	Hacı Mehmet ibn Ahmet			1.100			521
75	49-a	Ali ibn Süleyman						240
76	49-b	Ramazan ibn Mustafa				150	185	1.025
77	49-b	Şamdane bint Abdullah			10			145
78	50-a	Ali ibn Mehmet						515
79	50-b	Ahmet Sefer						105
80	51-a	Sefer bint ...						378
81	51-a	Salur bint Abdullah						303
82	52-b	...ibn Abidin	7.800					2.133
83	52-b	Mustafa ibn Abidin						415
84	52-b	İskender ibn Abidin		2.800				1.275
85	53-a	Hacı Ali ibn Yusuf			30	200	30	389
86	53-b	Emin ibn Hacı Musa	6.000					1.942
87	54-a	Halime bint Ahmet						7.627
88	56-a	Gümüş bint Abdullah	4.000	4.000				708
89	56-b	Sitte bint Ahmet						1.535
90	57-a	Gülbahar bint Abdullah						3.037
91	57-b	Alaeddin ibn Mehmet	2.000					70
92	58-a	Kerime bint Abdullah						285
93	58-b	...ibn Mehmet	5.000					65
94	59-a	Ahmet ibn Hamit	4.000	3.200	13.230			177

95	59-b	Ümmühan bint Hamit						3.031
96	60-a	Ayşe bint Mustafa	2.000					2.508
97	61-a	Hatice bint Abdullah	3.000	3.000				2.514
98	61-b	Halil ibn Ramazan	2.000					60
99	62-a	Ayşe bint Sadık						1.008
100	62-b	Dolce bint Abdullah						512
101	62-b	Mustafa ibn Mehmet				200		165
102	63-a	İlyas ibn Abdullah						648
103	63-b	Derviş Hüseyin ibn Abdi	1.200					140
104	63-b	Sefer Bali ibn Mehmet	8.000		3.100			10
105	64-a	İlyas ibn...		9.000				938
106	64-b	Tura Paşa bint Yusuf						1.355
107	65-b	Ayşe bint Hamdi						460
108	65-b	Hondi bint...						4.640
109	66-a	Nafiye bint Abdullah						310
110	66-b	Fatma bint Ali						1.105
111	67-a	Yusuf ibn İbrahim						82
112	67-a	Abdullah	2.000					10
113	67-b	El-Hac Hasan						310
114	67-b	Murat ibn Abdullah				600		200
115	68-a	Vahit ibn Abdullah		10.000		500		170
116	68-a	Yusuf ibn Seydi	6.000	15.000		200	1.000	315
117	69-a	Polat ibn...			442			140
118	69-b	Hayrettin ibn Abidin	7.000	3.500				15
119	69-b	Paşa bint Abdullah						565
120	69-b	Bülbül bint Aydın						350
121	70-b	Fatma bint Bali						552
122	70-b	Hatice bint Hasan						347
123	71-a	Durmuş ibn Abdullah						320
124	71-b	El-Hac Kasım	4.965	3.000	21.715			2.638
125	72-b	Fatma bint El-Hac Hamit						450
126	73-a	Bülbül bint Abdullah	800					315
127	73-b	El-Hacı Ahmet						118
128	73-b	Mahmut ibn Mustafa						31

129	74-a	Mahmut ibn Mustafa						20
130	74-b	Hüseyin ibn İsmail	500					150
131	75-a	Hasan ibn Ali	2.500					405
132	75-b	Şirini ibn Abdullah						677
133	76-a	Paşa bint Yusuf	3.500					240
134	76-a	Gülşah bint Abdullah						257
135	76-b	Sefir bint Osman						433
136	76-b	Sadi	1.500					608
137	77-a	Hacı Mustafa ibn Beyam	1.000		30			375
138	77-b	İbrahim ibn Yusuf			400			102
139	77-b	Zeynep bint Abdullah			10			1.119
140	78-a	Seydi ibn...	11.100	9.200	8.068		540	769
141	80-a	Hüsni bint Latif						1.257
142	80-b	El-Hac Kasım ibn Abdullah						276
143	81-a	Hacı Kemal ibn Abdullah	3.500					35
144	81-a	Fatma bint Hasan						198
145	81-b	Sucu Cihan bint Abdullah						1.001
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah						11
147	82-b	Belkiş bint Abdullah	1.500				15	339
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş	2.000					90
149	83-a	Şasi bint Ali						1.204
150	84-b	Mahtume bint...						683
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi	500		3.560			2.090
152	85-b	Abdi ibn Yusuf			2.608			1.005
153	86-a	Bülbül bint Abdullah						525
154	86-b	Hatice bint Kemal	2.500					466
155	87-a	Bali ibn Abdullah						100
156	87-a	Salur bint Abdullah		2.500				679
157	87-b	Gülşah bint Abdullah						
158	87-b	Sitte bint Ramazan						171
159	88-a	Şehnaz bint Abdullah						55
160	88-b	Ali ibn Abdullah		5.500				290
161	88-b	Fatma bint Abdullah						1.033
162	89-a	Taceddin ibn El-Hac Yusuf	1.450					375

163	89-b	Şehpaşa bint Durmuş						2.290
164	89-b	Masum Hasan ibn Seydi	5.000					15
165	90-a	Hamit ibn Abdullah	3.000					25
166	90-a	Fatma bint Aydın						365
167	90-b	Zümra bint Abdullah		3.000				4.386
168	91-b	Mahmut ibn İbrahim	3.500					25
169	91-b	Mustafa ibn Abdullah						485
170	92-a	Mehmet ibn Musa			3.770			205
171	92-b	Ahmet ibn Ebu Bekir	3.000					843
172	93-a	El-Hac Mehmet		14.000	16.800		150	1.550
173	94-a	İlyas ibn Bekir	1.200			360		75
174	94-a	Hacı gulam Ali ibn Abdullah			628			531
175	95-a	Mir Ali ibn El-Hac Mehmet	26.500	14.500	42.650		1.000	5.075
176	96-a	Ali ibn Abdullah			20			310
177	96-a	Emine bint Ali						1.999
178	96-b	Mehmet ibn Abdullah		1.800				440
179	97-a	Halime bint Durmuş						735
180	97-a	Gülşah bint Abdullah						145
181	97-b	Mahmut ibn Seydi	2.000					270
182	97-b	Bülbül bint Abdullah						325
183	98-a	Hacı Ramazan ibn Halil	30.000		12.400			300
184	99-a	Yusuf ibn Abdullah	1.500		18.360			260
185	99-b	Ayas ibn Abdullah	4.600	4.000	6.900			340
186	99-b	Hasan ibn Abdullah	2.000					130
187	100-a	Şehnale bint Mehmet						1.215
188	100-b	Halime bint Hamit						1.953
189	101-a	Mustafa ibn Ali					1.600	600
190	101-a	Hacı Muharrem bint Avaz	5.000					1.015
191	101-b	Paşa bint Ahmet						368
192	102-a	Kadim bint Abdullah	2.000					629
193	102-a	Mehmet ibn Bekir			29.820			201
194	102-b	Abdi ibn İsmail	11.000	5.000				1.765
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah	4.000	2.500		200		25
196	103-a	Münine bint Abdül Ruhan						2.023

197	103-b	Murat Çelebi ibn Ahmet			321			777
198	104-a	Yusuf Bali ibn Mehmet Çelebi						418
199	104-b	Hacı Avaz ibn Hızır		1.800				225
200	104-b	Hacı Ahmet ibn Salih	500					110
201	104-b	Mustafa ibn Mahmut						
202	105-a	Hasan ibn Abdullah						353
203	105-a	Abdullah ibn Abdullah		11.000	14.380			2.400
204	107-a	Mihri bint Murat						928
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	13.000	6.000				90
206	108-a	Şehnaz bint Abdullah						427
207	113-a	...ibn Ebu Bekir					456	193

EK 1.TEREKE SAHİPLERİNİN TÜM MENKUL, GAYRİMENKUL MALLARI VE FİYATLARI

Sıra No	Sayfa No	Murisin İsmi	Kumaş	Giyecek	Ziynet ve Lüks Mallar	Silah ve Silah Takımları	At Takımları	Alet Edevat	Yiyecek ve Hububat	Kitap	Nakit	Müteferrik	Alacak
1	1-a	Şeyh Cafer ibn Mustafa	202	584			60	29	342	205		10	
2	2-b	Selçuk bint İbrahim	1.090	330	900			60			255		
3	3-a	Sitte bint Abdullah	6	47									
4	4-a	El-Hac...		2.096			1.200	54	2.485		850	135	
5	4-b	İlyas ibn Abdullah		66				13				302	
6	5-a	Şahi bint Abdullah		162					5			220	
7	5-b	El-Hac Sinan ibn Abdullah	60	440									2.910
8	6-a	Hızır ibn Abdi	240	65		180					255		
9	6-b	Yusuf ibn Hamza	5.430	117		10			65			2	
10	7-a	El-Hac Sinan ibn El-Hac Mehmed		375		125					500		

11	7-b	Hüsni bint Abdullah	35	175									
12	8-a	Habibe bint Sefer	20	55									
13	8-a	El-Hac Ali ibn Hamza	3.750	1.001			25						
14	9-a	Nafiye bint Paşa Bekir											
15	9-a	Hamit ibn Süleyman	28	15									
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alaeddin	80	40		15		100					720
17	9-b	Ayşe bint Hasan		163									
18	10-a	İbrahim ibn Yusuf		471		75	60						
19	10-b	Fatma bint Canip	305	790				3		20			17.711
20	11-b	Raziye bint Canip	12	260								30	
21	12-b	El-Hac Sinan	110					160					
22	13-a	Bekir Durmuş ibn Abdullah	4	26					15			20	
23	13-a	El-Hac Ali ibn El-Hac Kemal	330	370		200							
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa	10.500		371								
25	15-a	Halil ibn ...	35	77				3	15			8	
26	15-b	Kezban bint Hasan	230	568							53		4.200
27	16-b	Sitte bint Abdullah	20	105				5			20		
28	17-a	El-Hac Timurtaş ibn Abdullah	38.225	4.296	1.200	230	150	70	120	280	3.000		
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlu	12.150	1.653		30		10	10				3.630
30	22-b	Surur bint Abdullah	30	172									
31	23-a	Yusuf ibn İlyas	42	22		20			150				
32	24-a	Yusuf ibn Kemal	10	154					100			125	
33	24-b	El-Hac Selçuk bint İlyas		36									
34	25-a	El-Hac Mehmet ibn Mahmut	5.220	4.715		20	80	80	280			1.670	26.457
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim		57		15						30	
36	28-a	Mehmet ibn Yusuf	30	10		30	8	8					
37	28-b	Ahmet ibn Hacı Mustafa		167		100				200		1.062	

131	75-a	Hasan ibn Ali	615	560		40	10	100				25	
132	75-b	Şirini ibn Abdullah		77				38	2			20	
133	76-a	Paşa bint Yusuf		80									
134	76-a	Gülşah bint Abdullah		190									
135	76-b	Sefir bint Osman		210				6					
136	76-b	Sadi	80	90								90	
137	77-a	Hacı Mustafa ibn Beyam		820				30				50	230
138	77-b	İbrahim ibn Yusuf	51	146				8			76		
139	77-b	Zeynep bint Abdullah		323									565
140	78-a	Seydi ibn...	1.151	623		48	18						
141	80-a	Hüsni bint Latif	130	226				8					3.000
142	80-b	El-Hac Kasım ibn Abdullah		52				13	30		1.910	53	
143	81-a	Hacı Kemal ibn Abdullah	5	6									
144	81-a	Fatma bint Hasan		79									
145	81-b	Sucu Cihan bint Abdullah		178	150			8				10	
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah		17									
147	82-b	Belkiş bint Abdullah		85									720
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş		45		10							44.900
149	83-a	Şasi bint Ali	20	275	150			5				5	
150	84-b	Mahtume bint...		512	200								
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi	60	835	200		365	15	45	300	1.671		2.368
152	85-b	Abdi ibn Yusuf	35	210		11				205	4.905	5	1.570
153	86-a	Bülbül bint Abdullah	2.207	456								30	
154	86-b	Hatice bint Kemal		130									300
155	87-a	Bali ibn Abdullah		325									
156	87-a	Salur bint Abdullah		310					40				
157	87-b	Gülşah bint Abdullah									2.600		
158	87-b	Sitte bint Ramazan	150	30	1.450								
159	88-a	Şehnaz bint Abdullah		110									
160	88-b	Ali ibn Abdullah		132		50			500		1.993	1.200	230

161	88-b	Fatma bint Abdullah		325								25	
162	89-a	Taceddin ibn El-Hac Yusuf		60							480		
163	89-b	Şehpaşa bint Durmuş		33	400								
164	89-b	Masum Hasan ibn Seydi		100									12.000
165	90-a	Hamit ibn Abdullah	400	161		15	600				360		
166	90-a	Fatma bint Aydın		65									
167	90-b	Zümra bint Abdullah		392	1.626			14					3.500
168	91-b	Mahmut ibn İbrahim		30									
169	91-b	Mustafa ibn Abdullah						15					
170	92-a	Mehmet ibn Musa	170	831									
171	92-b	Ahmet ibn Ebu Bekir	120	260			100	20				200	
172	93-a	El-Hac Mehmet	2.650	190				10	890		1.035	465	450
173	94-a	İlyas ibn Bekir		95	5	20		30			135		225
174	94-a	Hacı gulam Ali ibn Abdullah	240	285	40				15				
175	95-a	Mir Ali ibn El-Hac Mehmet	600	1.380	80	400		10			180	100	4.275
176	96-a	Ali ibn Abdullah											
177	96-a	Emine bint Ali		130	5			10					34
178	96-b	Mehmet ibn Abdullah		58									
179	97-a	Halime bint Durmuş		380				20					
180	97-a	Gülşah bint Abdullah										10	
181	97-b	Mahmut ibn Seydi		55									
182	97-b	Bülbül bint Abdullah		155							1.500		
183	98-a	Hacı Ramazan ibn Halil		1.665									
184	99-a	Yusuf ibn Abdullah	140	210		30	80						3.795
185	99-b	Ayas ibn Abdullah				60	20		50		45	40	4.000
186	99-b	Hasan ibn Abdullah		165		45							
187	100-a	Şehnale bint Mehmet	385	235				5					
188	100-b	Halime bint Hamit		525	650			10		305			
189	101-a	Mustafa ibn Ali	1.415	138			200		50		1.225	365	275
190	101-a	Hacı Muharrem bint		95						50			

		Avaz											
191	101-b	Paşa bint Ahmet		150									1.000
192	102-a	Kadim bint Abdullah		10				2				25	
193	102-a	Mehmet ibn Bekir		55									
194	102-b	Abdi ibn İsmail		200			100		20				1.155
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah		25		10			7.000				700
196	103-a	Münine bint Abdül Ruhan	46	277	5.700								
197	103-b	Murat Çelebi ibn Ahmet		287		253					2.080	247	
198	104-a	Yusuf Bali ibn Mehmet Çelebi	627			40							541
199	104-b	Hacı Avaz ibn Hızır		135							1.645		
200	104-b	Hacı Ahmet ibn Salih	20	290						485			
201	104-b	Mustafa ibn Mahmut											
202	105-a	Hasan ibn Abdullah	40	485			100					30	
203	105-a	Abdullah ibn Abdullah	28	530								70	
204	107-a	Mihri bint Murat		80									
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	65	200		10							
206	108-a	Şehnaz bint Abdullah		100									
207	113-a	...ibn Ebu Bekir		111			50	4				4.176	

EK 2. BORÇLU OLAN TEREKE SAHİPLERİ VE BORÇ MİKTARLARI

Sıra No	Sayfa No	Muris'in İsmi	Şahıslara olan Borçlar	Hayır İşleri İçin Vasiyet	Mehir Borcu	Esnafa olan Borçlar	Vakfa olan Borçlar	Toplam Borç	Açıklama
1	1-a	Şeyh Cafer ibn Mustafa	245					245	
3	3-a	Sitte bint Abdullah	900					900	
5	4-b	İlyas ibn Abdullah	3.020		700			3.720	An gurema
7	5-b	El-Hac Sinan ibn Abdullah	1.534					1.534	
9	6-b	Yusuf ibn Hamza	13.855					13.855	
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alaeddin	1.200		100			1.300	
19	10-b	Fatma bint Canip		340				340	
20	11-b	Raziye bint Canip	448					448	
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa			6.000			6.000	
27	16-b	Sitte bint Abdullah		120				120	
28	17-a	El-Hac Timurtaş ibn Abdullah	270.187					270.187	
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlu			500			500	
31	23-a	Yusuf ibn İlyas			500			500	
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim	18.157		5.000			23.157	
41	29-b	Rabia bint Hacı Ahmet		50				50	
42	30-a	Hacı Ahmet ibn Mustafa	19.726					19.726	
43	31-a	Mahmut ibn...		50				50	
46	32-b	...ibn Nusret Fatih	584		500			1.084	
47	33-a	Mahmut ibn Salih		50				50	
48	33-a	Halime bint Hacı Sinan	200	210				410	
49	33-b	Hurşit ibn Abidin		50				50	
58	38-a	Alagöz ibn Abidin		130				130	
59	38-b	Kameri bint Abdullah		50				50	
60	40-a	Kameri bint Abdullah		30				30	
63	40-b	Mehmet ibn Hasan			1.500			1.500	An gurema
66	41-b	Devlet bint Abdullah		180				180	
67	42-a	Sitte bint Ahmet	5.000	8.000				13.000	An gurema

68	43-a	Ayşe bint Mustafa	200	300				500	
70	44-b	Sitte bint Abidin		50				50	
71	44-b	Hacı Mehmet	250	250				500	
73	46-a	Şehmuz ibn Abidin	3.478	880				4.358	
75	49-a	Ali ibn Süleyman		100	200			300	
76	49-b	Ramazan ibn Mustafa			200			200	
84	52-b	İskender ibn Abidin			500			500	
85	53-a	Hacı Ali ibn Yusuf	200	150				350	
88	56-a	Gümüş bint Abdullah		150				150	
91	57-b	Alaeddin ibn Mehmet		120	300			320	
93	58-b	...ibn Mehmet	320	230	300	20		870	
94	59-a	Ahmet ibn Hamit	1.200		100			1.300	
97	61-a	Hatice bint Abdullah	1.360	380				1.740	
101	62-b	Mustafa ibn Mehmet	1.100	100	500			1.700	
102	63-a	İlyas ibn Abdullah			500			500	
104	63-b	Sefer Bali ibn Mehmet	5.930	550				6.480	
105	64-a	İlyas ibn...	7.350					7.350	
114	67-b	Murat ibn Abdullah			700			700	
115	68-a	Vahit ibn Abdullah			2.008			2.008	
116	68-a	Yusuf ibn Seydi	16.420	600	2.000		300	19.320	
118	69-b	Hayrettin ibn Abidin			200		1.500	1.700	
119	69-b	Paşa bint Abdullah		95				95	
123	71-a	Dürmüş ibn Abdullah			500			500	
124	71-b	El-Hac Kasım	1.250	600	100		4.000	5.950	
131	75-a	Hasan ibn Ali	1.475		300			1.775	
137	77-a	Hacı Mustafa ibn Beyam	218	82				300	
139	77-b	Zeynep bint Abdullah	7.000					7.000	
140	78-a	Seydi ibn...	14.930	320				15.250	
143	81-a	Hacı Kemal ibn Abdullah		50				50	
145	81-b	Sucu Cihan bint Abdullah		50				50	
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah			300			300	
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş			300			300	
149	83-a	Şasi bint Ali		50				50	
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi		300	10.000			10.300	

152	85-b	Abdi ibn Yusuf	1.893		2.500			4.393	
154	86-b	Hatice bint Kemal		100				100	
158	87-b	Sitte bint Ramazan	1.150	50				1.200	
160	88-b	Ali ibn Abdullah	300		200			500	
161	88-b	Fatma bint Abdullah	631	30				661	An gurema
166	90-a	Fatma bint Aydın	200	100				300	
167	90-b	Zümra bint Abdullah	3.000	100				3.100	
170	92-a	Mehmet ibn Musa	3.030					3.030	
175	95-a	Mir Ali ibn El-Hac Mehmet	6.537	1.100				7.637	
177	96-a	Emine bint Ali	150	50				200	
181	97-b	Mahmut ibn Seydi		250				250	
183	98-a	Hacı Ramazan ibn Halil		270				270	
184	99-a	Yusuf ibn Abdullah	3.170					3.170	
186	99-b	Hasan ibn Abdullah		100				100	
189	101-a	Mustafa ibn Ali			1.000			1.000	
192	102-a	Kadim bint Abdullah		100				100	
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah	500		500			1.000	
196	103-a	Münine bint Abdül Ruhan	600					600	
200	104-b	Hacı Ahmet ibn Salih		60	5.000	15		5.075	
202	105-a	Hasan ibn Abdullah		150				150	
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	12.980	160	1.000			14.140	
207	113-a	...ibn Ebu Bekir		100				100	

EK 3. 10 BİN AKÇEDEN FAZLA MİRAS BIRAKAN KİŞİLERİN SERVET DAĞILIMI

Sıra No	Muris'in İsmi	Nakid	Alacak	Borç	Ev Eşyası/Giyecek/Kumaş	Köleler	Gayr-ı Menkul	Ticari Emtia	Hayvanlar	Ziynet ve Lüks Mallar	Yiyecek ve Hububat	Toplam
1	Süleyman	485	17.711	6.000	10.500	6.200	500	1.500		371	-	55.487
2	Kezban	53	-		4.299	-	7.000		-	-	-	160.78
3	Timurtaş	3.000	-	270.187	73.415	23.000	114.000	43.620	800	1.200	120	634.133

4	Mehmet		3.630	500	14.400	3.000	1.000	-	-	-	10	33.556
5	Mehmet	-	26.457	-	15.688	32.000	17.500	-	6.150	-	280	101.935
6	Hüseyin	-	-	23.000	327	-	10.000	-	-	-	-	10.382
7	Ahmet	-	-	19.726	2.107	19.000	2.500	4.233	-	-	80	260.85
8	Hayrettin	1.000	-	-	495	-	20.400	28.840	4.800	-	-	65.096
9	Sitte	-	-	13.000	13.002	14.000	-	-	-	1.450	-	37.795
10	Şehmuz	12.721	69.541	4.367	17.088	100.000	32.800	32.423	1.000	-	690	286.054
11	...	1.321	33.296	-	2.618	-	7.800	-	-	-	215	62.335
12	Halime	-	-	-	9.772	-	-	-	-	2.190	25	15.129
13	Ahmet	-	800	1.300	370	3.200	4.000	13.230	-	-	275	13.303
14	Hatice	-	-	1.740	2.514	4.538	3.000	-	-	550	-	10.399
15	Sefer	2.950	500	6.480	1.280	-	-	3.100	-	-	-	26.500
16	İlyas	-	-	7.350	2.763	9.000	-	-	-	-	-	14.588
17	Hondi	-	-	-	4.865	-	-	-	-	150	-	10.015
18	Yusuf	-	1.000	19.320	4.945	15.000	6.000	-	1.200	-	-	23.715
19	Hayrettin	-	-	1.700	180	3.500	8.500	-	-	2.000	30	14.255
20	Kasım	8.890	10.115	6.050	4.280	3.000	-	21.715	-	60	-	56.396
21	Seydi			15.250	2.543	9.200	1.100	8.068	540	-	-	30.372
22	Yusuf		44.900	300	135	-	3.600	-	-	-	-	47.045
23	Hüseyin	1.671	2.368	10.300	2.985	-	32.000	3.560	-	200	45	45.995
24	Abdi	4.905	1.570	4.393	1.250	-	4.000	2.608	-	-	-	15.954
25	Hasan	-	12.000	-	115	-	-	-	-	-	-	17.210
26	Zümra	-	3.500	3.100	4.778	3.000	-	-	-	1.626	-	12.971
27	Mehmet	1.035	450	-	4.390	14.000	-	16.800	150	-	-	73.100
28	Ali	180	4.275	7.637	7.055	14.500	26.500	42.650	1.000	80	-	108.940
29	Ramazan	-	-	270	1.965	-	30.000	12.400	-	-	-	44.365
30	Yusuf	-	3.795	3.170	610	-	1.500	18.360	-	-	-	28.875
31	Ayas	45	4.000	-	340	-	4.000	6.900	-	-	-	19.955
32	Abdi		1.155	-	1.965	5.000	11.000	-	-	-	-	55.268
33	Şirmade	-	700	1.000	50	2.500	4.000	-	200	-	20	14.515
34	Ahmet	-	-	5.075	420	-	-	-	-	-	7.000	6.060
35	Abdullah	-	-	-	2.958	-	-	14.380	-	-	-	32.958
36	Ahmet	-	-	14.140	355	-	13.000	-	-	10	-	19.405
37	...	-	-	100	304	-	-	-	-	-	-	10.495

EK 5. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN TATLI VE ŞEKER FİYATLARI

Sıra No	Emtianın Cinsi	Şeker		Pekmez		Asel		Gül Mamülleri		Helva		Açıklama
	Tarih	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şevval'ül Mükerrrem 915			*	8					*	5	*Ölçü Birimi yok
2	Cemaziyelahir 916	Kile 40						Kıyye	10			
3	Şaban el muazzam 916							* *	25 30			*Bir miktar
4	Ramazan el Mübarek 916					Küçük	20					
5	Ramazan el Mübarek 916					*	30					*Ölçü birimi yok
6	Şevval 916	*	15									*Bir miktar
7	Muharrem el Haram 917	*	20			Tabak	100					*Ölçü birimi yok

EK 6. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN YAĞ VE YAĞ ÜRÜNLERİ FİYATLARI

[illegible]

5	Muharrem el Haram 917			Tabak	80					Kıyye	8	
6	Rebi'ülevvel 917	*	20									*Ölçü birimi yok
7	Rebi'ülahir 917	Kıyye	10									

EK 7.TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN SEBZE-MEYVE FİYATLARI

Sıra No	Emtianın Cinsi	Soğan		Sarımsak		Karpuz		Açıklama
	Tarih	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şevval'ül Mükerrrem	*	5	*	1			*Ölçü birimi yok
2	Ramazan el mübarek	*	30					*Ölçü birimi yok
3	Zilka'ide 916					Tane	10	

EK 8. TEREKE KAYITLARINDAN TESPİT EDİLEN TAZE VE KURUYEMİŞ FİYATLARI

Sıra No	Emtianın Cinsi	Üzüm		Kuru Üzüm		Kestane		İncir		Kayısı		Açıklama
	Tarih	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	Ölçü Birimi	Akçe Değeri	
1	Şaban el muazzam 916	Tabak	20									
2	Ramazan el mübarek			*	15							*Bir miktar
3	Zilka'ide 916					Müd	110					
4	Zilka'ide 916					Kile	12					
5	Muharrem el Haram 917	Tabak	20	Tabak	20			Tabak	20	Tabak	46	

	Ermittlung	
--	-------------------	--

		Birimi	Değeri	Birimi	Değeri	Birimi	Değeri	Birimi	Değeri	Birimi	Değeri	Birimi	Değeri	
1	Cemaziyelahir 916	Kıyye	44	Kıyye	3	Kıyye	56	Kıyye	20	Kıyye	10	*	40	*Bir miktar

EK 11. BURSA'DA BULUNAN MAHALLELER

Abdal Mehmet Mahallesi
Ahmet Dai Mahallesi
Alaca Mescid Mahallesi
Ali Paşa Mahallesi
Araplar Mahallesi
Arap Bekir Mahallesi
Arap Mehmet Mahallesi
At Bazarı Mahallesi
Bab-ı şeyh mahallesi
Bab-ı tüccar Mahallesi
Bahadır Ağa Mahallesi
Boyacı Mescid Mahallesi
Cami'i Kebir Mahallesi
Çardak Mescid Mahallesi
Çıkrıkçılar Mahallesi
Çoban Bekir Mahallesi
Daye Hatun Mahallesi
Diyar-ı Katibiyye Mahallesi
Doğan Bey Mahallesi
Ebu-İshak Mahallesi
Ebu Sufi Mahallesi
Ebu Şeyh Mahallesi
Ekinci Mahallesi
El-Hac Mahallesi
El-Hac İlyas Mahallesi
Elvan Beğ Mahallesi
El malik Mahallesi
Emir Tab-ı Şerah Mahallesi
Enbiya Mahallesi
Fazıl Paşa Mahallesi
Gaziler Mahallesi
Hacılar Mahallesi
Hacı Bekir Mahallesi
Hacı İskender Mahallesi
Hacı Halife Mahallesi
Hacı Mescid Mahallesi
HacıYakup Mahallesi
Hamit Mahallesi
Harab Han Mahallesi
Harbiye Mahallesi
Hasan Bey Mahallesi
Hasan Paşa Mahallesi
Hatun Mahallesi
Hayreddin Paşa Mahallesi
Hazreti Emir Şah Mahallesi
Hoca Ali Mahallesi
Hoca Ali oğlu Mahallesi
Hoca Enbiyâ Mahallesi
Hoca Mehmet Kirmani Mahallesi
Hoca Tabip Mahallesi
İbn-i Bezirci Mahallesi

ibnî şab Mahallesi
ibn-i Yanic Mahallesi
İncik Mahallesi
İnci Kız Mahallesi
İncirli Mahallesi
İshak Paşa Mahallesi
Kaplıca Mahallesi
Kapıcı oğlu Mahallesi
Kara Ağaç Mahallesi
Karaçam Mahallesi
KaraŞeyh Mahallesi
Kassab Hüseyin Mahallesi
Kasım Mahallesi
Katırcı mahallesi
Kaya Paşa Mahallesi
Kazzaz el hisar Mahallesi
Kepezler Mahallesi
Kız Yakup Mahallesi
Koca Naib Mahallesi
Koca Tahir Mahallesi
Mahzen Mahallesi
Maksem Mahallesi
Manastır Mahallesi
Mecidli Mahallesi
Meşinci Mahallesi
Meydancık Mahallesi
Muradiye Mahallesi
Naim Mahallesi
Nalband Oğlu Mahallesi
Namazgâh Mahallesi
Orhan Mahallesi
Pınarbaşı Mahallesi
Ramazan Mahallesi
Ruhan Paşa Mahallesi
Reyhan Paşa Mahallesi
Satı Fakih Mahallesi
Şehabüddin Mahallesi
Şehzade Mahallesi
Şehre Küstü Mahallesi
Şeker Hoca Mahallesi
Selçuk Hatun Mahallesi
Şerafeddin Paşa Mahallesi
Şeyh Paşa Mahallesi
Sığırcık Sungur Mahallesi
Şile Mahallesi
Tabaklar Mahallesi
Tabip Hoca Mahallesi
Tahtel' Kal'a Mahallesi
Takye Mahallesi
Takye Mescid Mahallesi
Tezlik Mahallesi
Tımarlı Mahallesi
Timurtaş Mahallesi

Umur Bey Mahallesi
Umur sultan Mahallesi
Veled-i Nalbant Mahallesi
Veled-i Sarayı Mahallesi
Veled-i Yanic Mahallesi
Veli Şemsettin Mahallesi
Yabancızade arap Mustafa Mahallesi
Yancı İbrahim Mahallesi
Yanic Mahallesi
Yaya Sancağı Mahallesi
Yıldırım mahallesi
Zagfaranlık Mahallesi

EK 12. KİŞİLERİN ÖLDÜKLERİ YERLER

Sıra No	Sayfa No	Muris'in İsmi	İkamet Yeri ve Öldüğü Mahalle Aynı Olanlar	İkamet Yeri Farklı Olanlar
1	1-a	Şeyh Cafer ibn Mustafa	fi mahalle-i ibnî şab	
2	2-b	Selçuk bint İbrahim	fi mahalle-i kız Yakup	
3	3-a	Sitte bint Abdullah	mahalle-i Timurtaş	
4	4-a	El-Hac...	fi mahalle-i Arap Mehmet	
5	4-b	İlyas ibn Abdullah	mahalle-i Sığırcık Sungur	
6	5-a	Şahi bint Abdullah	fi mahalle-i	
7	5-b	El-Hac Sinan ibn Abdullah	mahalle-i Veli Şemsettin	
8	6-a	Hızır ibn Abdi	mahalle-i Araplar	
9	6-b	Yusuf ibn Hamza	fi mahalle-i kız Yakup	
10	7-a	El-Hac Sinan ibn El-Hac Mehmed	fi mahalle-i Orhan	
11	7-b	Hüsni bint Abdullah	fi mahalle-i Çardak Mescid	
12	8-a	Habibe bint Sefer	fi mahalle-i Doğan Bey	
13	8-a	El-Hac Ali ibn Hamza	fi mahalle-i...	
14	9-a	Nafiye bint Paşa Bekir	fi mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
15	9-a	Hamit ibn Süleyman	fi mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alaeddin	fi mahalle-i Çıkrıkçılar	
17	9-b,	Ayşe bint Hasan	fi mahalle-i Umur Bey	
18	10-a	İbrahim ibn Yusuf	fi mahalle-i Timurtaş	
19	10-b	Fatma bint Canip	fi mahalle-i takye	
20	11-b	Raziye bint Canip	fi mahalle-i Maksem	
21	12-b	El-Hac Sinan	fi mahalle-i Şeyh Paşa	
22	13-a	Bekir Durmuş ibn Abdullah	fi mahalle-i Maksem	
23	13-a	El-Hac Ali ibn El-Hac Kemal	fi mahalle-i El-Hac	
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa	fi mahalle-i Kara çam	fi mahalle-i ağaç reis
25	15-a	Halil ibn ...	fi mahalle-i...	
26	15-b	Kezban bint Hasan	fi mahalle-i Kazzaz el hisar	
27	16-b	Sitte bint Abdullah	fi mahalle-i Boyacı Mescid	
28	17-a	El-Hac Timurtaş ibn Abdullah	fi mahalle-i El-Hac İlyas	
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlu	fi mahalle-i Hoca Enbiyâ	
30	22-b	Surur bint Abdullah	fi mahalle-i Şehre Küstü	
31	23-a	Yusuf ibn İlyas	fi mahalla-i Elvan Beğ	
32	24-a	Yusuf ibn Kemal	fi mahalle-i Kaplıca	
33	24-b	El-Hac Selçuk bint	fi mahalle-i Timurtaş	

		İlyas		
34	25-a	El-Hac Mehmet ibn Mahmut	fi mahalle-i Çoban Bekir	
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim	fi mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
36	28-a	Mehmet ibn Yusuf	fi mahalle-i Şehre Küstü	
37	28-b	Ahmet ibn Hacı Mustafa	fi mahalla-i Yabancızade arap Mustafa	
38	29-a	Kerime bint Abdi	fi mahalle-i Ruhan Paşa	
39	29-b	Salur bint Abdullah	fi mahalle-i Fazıl Paşa	
40	29-b	Gülşah bint Abdi	fi mahalle-i Tabip Hoca	
41	29-b	Rabia bint Hacı Ahmet	fi mahalle-i Tezlik	
42	30-a	Hacı Ahmet ibn Mustafa	fi mahalle-i Ebu Sufi	
43	31-a	Mahmut ibn...	fi mahalle-i Tezlik	
44	31-b	Hurişah	fi mahalle-i Hazreti Emir Şah	
45	32-a	Ayşe bint Musa	fi mahalle-i Koca Tahir	
46	32-b	...ibn Nusret Fatih	fi mahalle-i İncik	
47	33-a	Mahmut ibn Salih	fi mahalle-i Selçuk Hatun	
48	33-a	Halime bint Hacı Sinan	fi mahalle-i Umur sultan	
49	33-b	Hurşit ibn Abidin	fi mahalle-i Umur Bey	
50	34-a	Davut ibn Abidin	fi mahalle-i Selçuk Hatun	
51	34-b	Fatma bint Ahmet	fi mahalle-i Hasan Paşa	
52	35-a	Hondi bint Abidin	fi mahalle-i KaraŞeyh	
53	35-b	Seyit Murat ibn Abdullah	fi mahalle-i Umur Bey	
54	35-b	El-Hac Hasan İbn Recep	der mahalle-i Ebu Şeyh	
55	36-b	Sitte bint Seydi	fi mahalle-i Kara Ağa	
56	37-a	Bali ibn Mustafa Abidin	fi mahalle-i Hoca Ali oğlu	
57	37-b	Mevlud ibn Timurtaş	fi mahalle-i İnce Kız	
58	38-a	Alagöz ibn Abidin	der mahalle-i Tabaklar	
59	38-b	Kameri bint Abdullah	fi mahalle-i Çıkrıkçılar	
60	40-a	Kameri bint Abdullah	fi mahalle-i Namazgah	
61	40-a	Kameri bint Abdullah	fi mahalle-i Kapıcı oğlu	
62	40-a	Yusuf ibn Abidin	fi mahalle-i Orhan	
63	40-b	Mehmet ibn Hasan	fi mahalle-i hacı Yakup	
64	40-b	Hüsna bint Alâeddin	fi mahalle-i el malik	
65	41-a	Kürkçü Hayreddin ibn Abdullah	fi mahalle-i Daye Hatun	
66	41-b	Devlet bint Abdullah	fi mahalle-i Hacı İskender	
67	42-a	Sitte bint Ahmet	fi mahalle-i bab-ı tüccar	

68	43-a	Ayşe bint Mustafa	fi mahalle-i Bahadır Ağa	
69	44-a	Zeynep bint İbrahim	fi mahalle-i Hasan Bey	
70	44-b	Sitte bint Abidin	fi mahalle-i...	
71	44-b	Hacı Mehmet	fi mahalle-i Timurtaş	
72	45-a	Hüsni bint Abdullah	fi mahalle-i Şehzade	
73	46-a	Şehmuz ibn Abidin	fi mahalle-i Umur Bey	
74	48-b	Hacı Mehmet ibn Ahmet	fi mahalle-i Meşinci	
75	49-a	Ali ibn Süleyman	belirtilmiyor	İkamet yeri belirtilmiyor
76	49-b	Ramazan ibn Mustafa	fi mahalle-i Namazgah	
77	49-b	Şamdane bint Abdullah	fi mahalle-i Namazgah	
78	50-a	Ali ibn Mehmet	fi mahalle-i Ali Paşa	
79	50-b	Ahmet Sefer	fi mahalle-i Emir tab-ı Şerah	
80	51-a	Sefer bint ...	fi mahalle-i Veled-i Yanic	
81	51-a	Salur bint Abdullah	fi mahalle-i Hacı Halife	
82	52-b	...ibn Abidin	fi mahalle-i Manastır	
83	52-b	Mustafa ibn Abidin	fi mahalle-i Şehre Küstü	
84	52-b	İskender ibn Abidin	fi mahalle-i Hacılar	
85	53-a	Hacı Ali ibn Yusuf	fi mahalle-i Ebu İshak	
86	53-b	Emin ibn Hacı Musa	fi mahalle-i...	
87	54-a	Halime bint Ahmet	fi mahalle-i veled-i Saray	
88	56-a	Gümüş bint Abdullah	fi mahalle-i Yaya Sancağı	
89	56-b	Sitte bint Ahmet	fi mahalle-i Umur sultan	
90	57-a	Gülbahar bint Abdullah	fi mahalle-i...	
91	57-b	Alaeddin ibn Mehmet	fi mahalle-i Ali Paşa	
92	58-a	Kerime bint Abdullah	fi mahalle-i Umur Bey	
93	58-b	...ibn Mehmet	fi mahalle-i Enbiya	
94	59-a	Ahmet ibn Hamit	fi mahalle-i Fazıl Paşa	
95	59-b	Ümmühan bint Hamit	fi mahalle-i Yıldırım	
96	60-a	Ayşe bint Mustafa	fi mahalle-i Ebu-İshak	
97	61-a	Hatice bint Abdullah	fi mahalle-i Yanic	
98	61-b	Halil ibn Ramazan	fi mahalle-i Hamit	
99	62-a	Ayşe bint Sadık	fi mahalle-i Şile	
100	62-b	Dolce bint Abdullah	fi mahalle-i Meydancık	
101	62-b	Mustafa ibn Mehmet	fi mahalle-i İbn-i Bezirci	
102	63-a	İlyas ibn Abdullah	fi mahalle-i Hacılar	
103	63-b	Derviş Hüseyin ibn Abdi	fi mahalle-i Kepezler	
104	63-b	Sefer Bali ibn Mehmet	fi mahalle-i Enbiya	
105	64-a	İlyas ibn...	fi mahalle-i Harbiye	

106	64-b	Tura Paşa bint Yusuf	fi mahalle-i İshak Paşa	
107	65-b	Ayşe bint Hamdi	fi mahalle-i İshak Paşa	
108	65-b	Hondi bint...	fi mahalle-i Kaya Paşa	
109	66-a	Nafiye bint Abdullah	fi mahalle-i Naim	
110	66-b	Fatma bint Ali	fi mahalle-i...	
111	67-a	Yusuf ibn İbrahim	fi mahalle-i Meydancık	
112	67-a	Abdullah	fi mahalle-i Hatun	
113	67-b	El-Hac Hasan	fi Kassab Hüseyin	
114	67-b	Murat ibn Abdullah	fi mahalle-i Ruhan Paşa	
115	68-a	Vahit ibn Abdullah	fi mahalle-i Şile	
116	68-a	Yusuf ibn Seydi	fi mahalle-i İshak Paşa	
117	69-a	Polat ibn...	fi mahalle-i Alaca Mescid	
118	69-b	Hayrettin ibn Abidin	fi mahalle-i Hacılar	
119	69-b	Paşa bint Abdullah	fi mahalle-i Tuz Bazarı	
120	69-b	Bülbül bint Aydın	fi mahalle-i ibn-i Yanic	
121	70-b	Fatma bint Bali	fi mahalle-i Mahzen	
122	70-b	Hatice bint Hasan	fi mahalle-i Şeker Hoca	
123	71-a	Durmuş ibn Abdullah	fi mahalle-i Nalband Oğlu	
124	71-b	El-Hac Kasım	fi mahalle-i Hoca Mehmet Kirmani	
125	72-b	Fatma bint El-Hac Hamit	fi mahalle-i İncirli	
126	73-a	Bülbül bint Abdullah	fi...	
127	73-b	El-Hacı Ahmet	fi mahalle-i Kasım	
128	73-b	Mahmut ibn Mustafa	mahalle-i Hacı Yakup	fi mahalle-i yeni şehri
129	74-a	Mahmut ibn Mustafa	fi mahalle-i Şeker Hoca	
130	74-b	Hüseyin ibn İsmail	fi mahalle-i Gaziler	
131	75-a	Hasan ibn Ali	fi mahalle-i Kasım	
132	75-b	Şirini ibn Abdullah	fi mahalle-i Zagfaranlık	
133	76-a	Paşa bint Yusuf	fi mahalle-i ...	
134	76-a	Gülşah bint Abdullah	fi mahalle-i Kepezler	
135	76-b	Sefir bint Osman	fi mahalle-i Takye Mescid	
136	76-b	Sadi	fi mahalle-i İshak Paşa	
137	77-a	Hacı Mustafa ibn Beyam	fi mahalle-i Çıkrıkçılar	
138	77-b	İbrahim ibn Yusuf	fi mahalle-i Şeker Hoca	
139	77-b	Zeynep bint Abdullah	fi mahalle-i Satı Fakih	
140	78-a	Seydi ibn...	fi mahalle-i Abdal	
141	80-a	Hüsni bint Latif	fi mahalle-i At Bazarı	
142	80-b	El-Hac Kasım ibn Abdullah	fi mahalle-i Maksem	
143	81-a	Hacı Kemal ibn Abdullah	fi mahalle-i Veled-i Yanic	
144	81-a	Fatma bint Hasan	fi mahalle-i Tahtel' Kal'a	
145	81-b	Sucu Cihan bint	fi mahalle-i Tımarlı	

		Abdullah		
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah	fi mahalle-i ...	
147	82-b	Belkiş bint Abdullah	fi mahalle-i Koca Naib	
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş	fi mahalle-i Mecidli	
149	83-a	Şasi bint Ali	fi mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
150	84-b	Mahtume bint...	fi mahalle-i At Bazarı	
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi	fi mahalle-i Veled-i Nalbant	
152	85-b	Abdi ibn Yusuf	fi mahalle-i Muradiye	
153	86-a	Bülbül bint Abdullah	fi mahalle-i Çoban Bekir	
154	86-b	Hatice bint Kemal	fi mahalle-i Arap Mehmet	
155	87-a	Bali ibn Abdullah	fi mahalle-i Pınarbaşı	
156	87-a	Salur bint Abdullah	fi mahalle-i Ruhan Paşa	
157	87-b	Gülşah bint Abdullah	fi mahalle-i Hacı Mescid	
158	87-b	Sitte bint Ramazan	fi mahalle-i Şehzade	
159	88-a	Şehnaz bint Abdullah	fi mahalle-i Yancı İbrahim	
160	88-b	Ali ibn Abdullah	fi mahalle-i kız Yakup	
161	88-b	Fatma bint Abdullah	fi mahalle-i İkinci	
162	89-a	Taceddin ibn El-Hac Yusuf	der mahalle-i Ramazan	
163	89-b	Şehpaşa bint Durmuş	fi mahalle-i Meydancık	
164	89-b	Masum Hasan ibn Seydi	der mahalle-i Sultan	
165	90-a	Hamit ibn Abdullah	fi mahalle-i Hayrettin Paşa	
166	90-a	Fatma bint Aydın	fi mahalle-i Fazıl Paşa	
167	90-b	Zümra bint Abdullah	fi mahalle-i Harab Han	
168	91-b	Mahmut ibn İbrahim	fi mahalle-i...	
169	91-b	Mustafa ibn Abdullah	fi mahalle-i Hoca Tabip	
170	92-a	Mehmet ibn Musa	fi mahalle-i Cami'i Kebir	
171	92-b	Ahmet ibn Ebu Bekir	fi mahalle-i Umur sultan	
172	93-a	El-Hac Mehmet	fi mahalle-i Diyar-ı Katibiyye	
173	94-a	İlyas ibn Bekir	fi mahalle-i Arap Bekir	
174	94-a	Hacı gulam Ali ibn Abdullah	der mahalle-i Abdal Mehmet	
175	95-a	Mir Ali ibn El-Hac Mehmet	der mahalle-i bab-1...	
176	96-a	Ali ibn Abdullah	fi mahalle-i ...	
177	96-a	Emine bint Ali	der mahalle-i Hoca Ali	
178	96-b	Mehmet ibn Abdullah	fi mahalle-i Daye Hatun	
179	97-a	Halime bint Durmuş	der mahalle-i Hacılar	
180	97-a	Gülşah bint Abdullah	der mahalle-i İnci Kız	
181	97-b	Mahmut ibn Seydi	der mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
182	97-b	Bülbül bint Abdullah	der mahalle-i Şehabüddin	

183	98-a	Hacı Ramazan ibn Halil	der mahalle-i Arap Mehmet	
184	99-a	Yusuf ibn Abdullah	der mahalle-i zagfaranlık	
185	99-b	Ayas ibn Abdullah	fi Tarık el-hicaz	
186	99-b	Hasan ibn Abdullah	der mahalle-i Hacı Bekir	
187	100-a	Şehnale bint Mehmet	der mahalle-i Hazreti Emir Tab-ı Şerah	
188	100-b	Halime bint Hamit	fi mahalle-i Ahmet Dai	
189	101-a	Mustafa ibn Ali	fi mahalle-i Umur Bey	
190	101-a	Hacı Muharrem bint Avaz	...	
191	101-b	Paşa bint Ahmet	der mahalle-i Şerafeddin Paşa	
192	102-a	Kadim bint Abdullah	fi Tarık el-hicaz	fi mahalle-i Fazıl Paşa
193	102-a	Mehmet ibn Bekir	fi Tarık el-hicaz	
194	102-b	Abdi ibn İsmail	fi Tarık el-hicaz	fi mahalle-i Hoca Ali
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah	der mahalle-i Hayreddin Paşa	
196	103-a	Münine bint Abdül Ruhan	der mahalle-i Emir Tab-ı Şerah	
197	103-b	Murat Çelebi ibn Ahmet	fi Tarık el-hicaz	fi mahalle-i...
198	104-a	Yusuf Bali ibn Mehmet Çelebi	fi Tarık el-hicaz	
199	104-b	Hacı Avaz ibn Hızır	fi Diyar-ı Katibiyye	fi mahalle-i Hoca Ali
200	104-b	Hacı Ahmet ibn Salih	der mahalle-i Veled-i Sarayı	
201	104-b	Mustafa ibn Mahmut	der mahalle-i Veled-i Sarayı	
202	105-a	Hasan ibn Abdullah	der mahalle-i bab-ı şeyh	
203	105-a	Abdullah ibn Abdullah	der mahalle-i Bab-ı...	
204	107-a	Mihri bint Murat	der mahalle-i Yıldırım	
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	der mahalle-i Reyhan Paşa	
206	108-a	Şehnaz bint Abdullah	fi mahalle-i Katırcı	
207	113-a	...ibn Ebu Bekir	fi...mahallesi	

EK 13. KİŞİLERİN MİRASÇILARI

Sıra No	Sayfa No	Muris'in İsmi	Evli	Dul	Bekâr	Masum	Eş Erkek	Eş Kadın	Oğul	Kız	Baba	Ana	Erkek Kardeş	Kız Kardeş	Diğer Mirasçılar	Yekûn	Hamil	Beytul mal
1	1-a	Şeyh Cafer ibn Mustafa	*					1	1	1						3		
2	2-b	Selçuk bint İbrahim	*				1							1		2		
3	3-a	Sitte bint Abdullah	*				1			1						2		
4	4-a	El-Hac...	*					1		2						3		
5	4-b	İlyas ibn Abdullah	*					1		2						3		
6	5-a	Şahi bint Abdullah	*				1			1						2		
7	5-b	El-Hac Sinan ibn Abdullah	*					1	1							2		
8	6-a	Hızır ibn Abdi		*					2	1						3		
9	6-b	Yusuf ibn Hamza	*					1	4							5		
10	7-a	El-Hac Sinan ibn El-Hac Mehmed		*					2							2		
11	7-b	Hüsni bint Abdullah	*				1		1							2		
12	8-a	Habibe bint Sefer	*				1			1						2		
13	8-a	El-Hac Ali ibn Hamza	*					1		2					1	4		
14	9-a	Nafiye bint Paşa Bekir		*					1	1						2		
15	9-a	Hamit ibn Süleyman	*					1				1				2		
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alâeddin	*					1		1						2		
17	9-b,	Ayşe bint Hasan	*				1		1	1						3		
18	10-a	İbrahim ibn Yusuf	*					1	1							2		
19	10-b	Fatma bint Canip	*				1								1	2		
20	11-b	Raziye bint Canip	*				1			1					4	6		

21	12-b	El-Hac Sinan	*					1	3	1						5		
22	13-a	Bekir Durmuş ibn Abdullah	*					1		1					2	4		
23	13-a	El-Hac Ali ibn El-Hac Kemal			*							1		2		3		
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa	*					1	1							2		
25	15-a	Halil ibn ...	*					2							3	5		
26	15-b	Kezban bint Hasan	*				1					1	1			3		
27	16-b	Sitte bint Abdullah	*				1			2						3		
28	17-a	El-Hac Timurtaş ibn Abdullah		*					3	6						9		
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlu	*					3	2	3						8		
30	22-b	Surur bint Abdullah	*				1								2	3		
31	23-a	Yusuf ibn İlyas	*					1	3							3		
32	24-a	Yusuf ibn Kemal		*					1	2						3		
33	24-b	El-Hac Selçuk bint İlyas	*				1		2							3		
34	25-a	El-Hac Mehmet ibn Mahmut		*						2						2		
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim	*					1	1	2	1	1				6		
36	28-a	Mehmet ibn Yusuf			*									2		2		
37	28-b	Ahmet ibn Hacı Mustafa	*					1	1							2		
38	29-a	Kerime bint Abdi	*				1								1	2		
39	29-b	Salur bint Abdullah	*				1								1	2		
40	29-b	Gülşah bint Abdi	*				1								1	2		
41	29-b	Rabia bint Hacı Ahmet	*				1								1	2		
42	30-a	Hacı Ahmet ibn Mustafa	*					1							3	4		

43	31-a	Mahmut ibn...	*					1	2							3		
44	31-b	Hurişah	*				1		2							3		
45	32-a	Ayşe bint Musa	*				1			1		1				3		
46	32-b	...ibn Nusret Fatih	*											1		1		
47	33-a	Mahmut ibn Salih	*					1	2							3		
48	33-a	Halime bint Hacı Sinan	*				1						2			3		
49	33-b	Hurşit ibn Abidin	*				1							1		2		
50	34-a	Davut ibn Abidin	*					1		1						2		
51	34-b	Fatma bint Ahmet	*				1			1		1				3		
52	35-a	Hondi bint Abidin	*				1			1						2		
53	35-b	Seyit Murat ibn Abdullah	*					1		2						3		
54	35-b	El-Hac Hasan İbn Recep	*											1		1		
55	36-b	Sitte bint Seydi	*				1		1	1		1				4		
56	37-a	Bali ibn Mustafa Abidin	*					1		2						3		
57	37-b	Mevlûd ibn Timurtaş	*					1	1							2		
58	38-a	Alagöz ibn Abidin	*					1						1		2		
59	38-b	Kameri bint Abdullah	*				1							2		3		
60	40-a	Kameri bint Abdullah	*				1		1							2		
61	40-a	Kameri bint Abdullah		*					1							1		
62	40-a	Yusuf ibn Abidin	*					1		1						2		
63	40-b	Mehmet ibn Hasan	*					1								1		*
64	40-b	Hüsna bint Alaeddin	*				1		1	1						3		
65	41-a	Kürkçü Hayreddin ibn Abdullah	*					1	1	1						3		
66	41-b	Devlet bint	*				1							1		2		

		Abdullah																
67	42-a	Sitte bint Ahmet		*					2	3							5	
68	43-a	Ayşe bint Mustafa	*					1	1								2	
69	44-a	Zeynep bint İbrahim	*				1				1	1					3	
70	44-b	Sitte bint Abidin	*				1		1								2	
71	44-b	Hacı Mehmet	*				1		1	1							3	
72	45-a	Hüsni bint Abdullah	*				1		1								2	
73	46-a	Şehmuz ibn Abidin		*					2								2	
74	48-b	Hacı Mehmet ibn Ahmet	*					1	1								2	
75	49-a	Ali ibn Süleyman	*					1	1								2	
76	49-b	Ramazan ibn Mustafa	*					1	1	4					1		7	
77	49-b	Şamdane bint Abdullah	*				1								1		2	
78	50-a	Ali ibn Mehmet	*					1	3	1							5	
79	50-b	Ahmet Sefer	*					1	1								2	
80	51-a	Sefer bint ...		*					1	1		1					3	
81	51-a	Salur bint Abdullah		*			1								1		2	
82	52-b	...ibn Abidin	*						1	1							2	
83	52-b	Mustafa ibn Abidin		*						2							2	
84	52-b	İskender ibn Abidin	*					1							1		2	
85	53-a	Hacı Ali ibn Yusuf	*					2	1	2							5	
86	53-b	Emin ibn Hacı Musa			*							1					1	
87	54-a	Halime bint Ahmet	*				1		4	1		1					7	
88	56-a	Gümüş bint Abdullah	*				1								1		2	

89	56-b	Sitte bint Ahmet	*				1		1			1				3		
90	57-a	Gülbahar bint Abdullah		*					2							2		
91	57-b	Alaeddin ibn Mehmet	*					1	2							3		
92	58-a	Kerime bint Abdullah			*									2		2		
93	58-b	...ibn Mehmet	*					2						2	1	5		
94	59-a	Ahmet ibn Hamit	*					1	2	2						5		
95	59-b	Ümmühan bint Hamit	*				1							1		2		
96	60-a	Ayşe bint Mustafa	*				1			1					2	4		
97	61-a	Hatice bint Abdullah			*						1	1				2		
98	61-b	Halil ibn Ramazan	*					1	2							3		
99	62-a	Ayşe bint Sadık	*				1		1	1		1				4		
100	62-b	Dolce bint Abdullah	*				1		1							2		
101	62-b	Mustafa ibn Mehmet	*					1	2							3		
102	63-a	İlyas ibn Abdullah	*					1		1					1	3		
103	63-b	Derviş Hüseyin ibn Abdi	*					1					1	1		3		
104	63-b	Sefer Bali ibn Mehmet	*					2	1							3		
105	64-a	İlyas ibn...		*					1	1						2		
106	64-b	Tura Paşa bint Yusuf	*				1		1	1	1	1				5		
107	65-b	Ayşe bint Hamdi	*				1		2	3						6		
108	65-b	Hondi bint...	*				1							2		3		
109	66-a	Nafiye bint Abdullah	*				1			1						2		
110	66-b	Fatma bint Ali	*				1		2	1	1	1				6		
111	67-a	Yusuf ibn İbrahim	*					1						1		2		

112	67-a	Abdullah	*					1	1	1						3		
113	67-b	El-Hac Hasan	*					1	1	1						3		
114	67-b	Murat ibn Abdullah	*					1		1						2		
115	68-a	Vahit ibn Abdullah	*					1	2							3		
116	68-a	Yusuf ibn Seydi	*					1	1	2		1				5		
117	69-a	Polat ibn...	*					1		2						3		
118	69-b	Hayrettin ibn Abidin	*					1	1							2		
119	69-b	Paşa bint Abdullah	*				1		1	1						3		
120	69-b	Bülbül bint Aydın	*				1							1		2		
121	70-b	Fatma bint Bali		*					2			1				3		
122	70-b	Hatice bint Hasan	*				1			2		1				4		
123	71-a	Durmuş ibn Abdullah	*					1		1						2		
124	71-b	El-Hac Kasım	*					1	1	1						3		
125	72-b	Fatma bint El-Hac Hamit	*				1		2							3		
126	73-a	Bülbül bint Abdullah	*				1			2						3		
127	73-b	El-Hacı Ahmet	*					1		2						3		
128	73-b	Mahmut ibn Mustafa		*					3							3		
129	74-a	Mahmut ibn Mustafa			*							1		1		2		
130	74-b	Hüseyin ibn İsmail	*					1						1		2		
131	75-a	Hasan ibn Ali	*					1		1						2		
132	75-b	Şirini ibn Abdullah		*						1					1	2		
133	76-a	Paşa bint Yusuf		*					3							3		
134	76-a	Gülşah bint Abdullah	*				1		1	1						3		
135	76-b	Sefir bint Osman	*				1		1			1				3		
136	76-b	Sadi			*											-		*
137	77-a	Hacı Mustafa ibn		*						1				1		2		

		Beyam																
138	77-b	İbrahim ibn Yusuf			*									2		2		
139	77-b	Zeynep bint Abdullah			*											-		
140	78-a	Seydi ibn...	*					1	3							4		
141	80-a	Hüsni bint Latif	*				1							2		3		
142	80-b	El-Hac Kasım ibn Abdullah			*										2	2		
143	81-a	Hacı Kemal ibn Abdullah	*					1	1	2						4		
144	81-a	Fatma bint Hasan		*					3	1						4		
145	81-b	Sucu Cihan bint Abdullah	*				1		2							3		
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah	*					1	2							3		
147	82-b	Belkiş bint Abdullah	*				1		1							2		
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş	*					1		1						2		
149	83-a	Şasi bint Ali	*				1			1	1	1				4		
150	84-b	Mahtume bint...	*				1		2							3		
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi	*					1				1				2		
152	85-b	Abdi ibn Yusuf	*					1		2					1	4		
153	86-a	Bülbül bint Abdullah			*										1	1		
154	86-b	Hatice bint Kemal		*						1	1					2		
155	87-a	Bali ibn Abdullah	*					1	2							3		
156	87-a	Salur bint Abdullah	*				1								1	2		
157	87-b	Gülşah bint Abdullah		*						1						1		
158	87-b	Sitte bint Ramazan	*				1		1	2						4		
159	88-a	Şehnaz bint	*					1							1	2		

		Abdullah																
160	88-b	Ali ibn Abdullah	*					1	1							2		
161	88-b	Fatma bint Abdullah	*				1							1		2		
162	89-a	Taceddin ibn El-Hac Yusuf	*					1				1			1	3		
163	89-b	Şehpaşa bint Durmuş	*				1				1	1				3		
164	89-b	Masum Hasan ibn Seydi				*						1	2			3		
165	90-a	Hamit ibn Abdullah	*					1	1							2		
166	90-a	Fatma bint Aydın	*					1							1	2		
167	90-b	Zümra bint Abdullah	*				1		1	1						3		
168	91-b	Mahmut ibn İbrahim	*					1	2	1						4		
169	91-b	Mustafa ibn Abdullah		*						1	1					2		
170	92-a	Mehmet ibn Musa			*								1			1		
171	92-b	Ahmet ibn Ebu Bekir	*				1						2			3		
172	93-a	El-Hac Mehmet	*					1		1			2			4		
173	94-a	İlyas ibn Bekir	*					1	3	1						5		
174	94-a	Hacı gulam Ali ibn Abdullah	*					1		1						2	1	
175	95-a	Mir Ali ibn El-Hac Mehmet		*					2							2		
176	96-a	Ali ibn Abdullah	*					1	2							3		
177	96-a	Emine bint Ali	*								1	1				2		
178	96-b	Mehmet ibn Abdullah		*						2						2		
179	97-a	Halime bint Durmuş	*						1			1				2		

180	97-a	Gülşah bint Abdullah	*				1		2	1						4		
181	97-b	Mahmut ibn Seydi	*					1				1		1		3		
182	97-b	Bülbül bint Abdullah		*					1	1						2		
183	98-a	Hacı Ramazan ibn Halil	*					1								1		*
184	99-a	Yusuf ibn Abdullah	*					1		1						2	1	
185	99-b	Ayas ibn Abdullah	*					1	2	2						5		
186	99-b	Hasan ibn Abdullah	*					1				1				2		
187	100-a	Şehnale bint Mehmet	*					1	1	1	1	1				5		
188	100-b	Halime bint Hamit	*				1				1	1				3		
189	101-a	Mustafa ibn Ali	*					1				1				2		
190	101-a	Hacı Muharrem bint Avaz	*					1						1		2		
191	101-b	Paşa bint Ahmet			*							1	1	2		4		
192	102-a	Kadim bint Abdullah	*				1								4	5		
193	102-a	Mehmet ibn Bekir			*											-		*
194	102-b	Abdi ibn İsmail	*					1		1	1					3		
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah	*					1	1	1						3		
196	103-a	Münine bint Abdül Ruhan	*				1							2		3		
197	103-b	Murat Çelebi ibn Ahmet	*					1	2	2	1					6		
198	104-a	Yusuf Bali ibn Mehmet Çelebi			*							1	2	2		5		
199	104-b	Hacı Avaz ibn Hızır		*					4	2						6		
200	104-b	Hacı Ahmet ibn	*					1	2	2						5		

		Salih																
201	104-b	Mustafa ibn Mahmut			*					1					1	2		
202	105-a	Hasan ibn Abdullah	*					1								1		
203	105-a	Abdullah ibn Abdullah			*					1						1		
204	107-a	Mihri bint Murat	*				1		1	2						4		
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	*					1		3						4		
206	108-a	Şehnaz bint Abdullah			*										4	4		
207	113-a	...ibn Ebu Bekir	*					1		2					3	6		

EK 14. MEHİR BORÇLU TEREKELER

Sıra No	Sayfa No	Muris'in İsmi	Mehir
5	4-b	İlyas ibn Abdullah	700
16	9-b	Seydi ibn Yusuf Alâeddin	100
24	14-a	Süleyman ibn Mustafa	6.000
29	21-a	El-Hac ibn Karaoğlan	500
31	23-a	Yusuf ibn İlyas	500
35	28-a	Hüseyin ibn Kerim	5.000
46	32-b	...ibn Nusret Fatih	500
63	40-b	Mehmet ibn Hasan	1.500
75	49-a	Ali ibn Süleyman	200
76	49-b	Ramazan ibn Mustafa	200
84	52-b	İskender ibn Abidin	500
91	57-b	Alâeddin ibn Mehmet	300
93	58-b	...ibn Mehmet	300
94	59-a	Ahmet ibn Hamit	100
101	62-b	Mustafa ibn Mehmet	500
102	63-a	İlyas ibn Abdullah	500
114	67-b	Murat ibn Abdullah	700
115	68-a	Vahit ibn Abdullah	2.008
116	68-a	Yusuf ibn Seydi	2.000
118	69-b	Hayrettin ibn Abidin	200
123	71-a	Durmuş ibn Abdullah	500
124	71-b	El-Hac Kasım	100
131	75-a	Hasan ibn Ali	300
146	82-a	Hacı İlyas ibn Abdullah	300
148	82-b	Yusuf ibn Timurtaş	300
151	84-b	Hüseyin ibn Ali Çelebi	10.000
152	85-b	Abdi ibn Yusuf	2.500
160	88-b	Ali ibn Abdullah	200
189	101-a	Mustafa ibn Ali	1.000
195	103-a	Hacı Şirmade ibn Abdullah	500
200	104-b	Hacı Ahmet ibn Salih	5.000
205	107-a	Ahmet ibn İbrahim	1.000

EK 16. TEREKE DEFTERLERİNDE GEÇEN EŞYALAR

A	Asdar	Benefşe
Abdest kutusu	Aşurma	Bel
Aba	At	Berber takımı
Ağaç	Atlas	Bekere
Ağaç tahtası	Avamil	Beyt
Ahbara	Avize	Bez
Ahur	Aygır	Bıçak
Abayi	Âyîne	Bıçkı
Alat	Ayva murabbası	Bini
Alat-ı berber	Ayna	Birun
Alef	B	Biniş
Alma	Badem	Bilan
Altın arpacık	Başmak	Bilezik
Altın tensuh	Bardak	Bohça
Altun inci	Ba's	Boncuk
Anbar	Bakla	Bolka
Ankış	Bargir	Boyunduruk
Antername	Bargir bahası	Boncuk
Araba	Bakla	Boğmak
Arakkiye	Bayrak	Börk
Arak şişeleri	Baş bezi	Burun tası
Araki billuri	Balta	Buğ
Arabî mecmua	Baytarname	Buğday
Arabî hikâye	Bayrami	Buzağ
Arabî siyer-i nebi	Barata	Burduğan
Arpa	Başlık	Bürüncük
Astar	Balçaklı	Bürü
Askı	Bargir	Bürük

Brano	Çekiç	Donluk
C-Ç	Çekmece	Dırmık
Came	Çekirdek	Direk
Cumra	Çeki	Dobus
Cübbe	Çıhrıh	Dörpü
Celayi	Çiti	Demir çubuk
Camus ineği	Çit değirmi	Destere
Cedik	Çirak	Demir
Civankaşı	Çiçek	Delgi
Çer şep	Çiriş	Değirmen
Çadırşep	Çirâk yağı	Döşek
Çan	Çini	Döşek yüzü
Çakı	Çizme	Destere
Çakşır	Cibinlik	Dizlik
Çağane	Çireşne	Demir
Çağşır	Çivid	Don
Çantay	Çorap	Destimal
Çadır bezi	Çörek otu	Debbe
Çanak	Çuval	Döşeme yüzü
Çavdar	Çukacuk	Değirmi
Çapa	Çuvaldızan	Duhan çubuğu
Çadır	Çuhal	Dastar
Çarpast	Çul	Dolama
Çavdar unu	Çul kolanı	Debbus
Çevre	Çuval	Döğen
Çekmece	Çultar	Deri
Çengel	D	Dülbend
Çevgan	Davar	Düğe
Çehre	Debbe	Dükkân gediği

Dam	Esb-i kır	Gülengebin
Damga	Enek	Garar
Dımışkı	Edik	Gül suyu
Döşeme	F	Gühüm
Dolamaç	Fincan	Gedeleş
Dikel	Fanus	Geyme
Divid	Faride	Gırbal
Dikdik	Feres	Gürz
Dereke	Fırın taşı	Gömlek
E	Fener	Gerdanlık
Edik	Fınduk çubuğu	H
Enseri	Feraiz	Hamam rahtı
Eruk	Ferace	Harrar
Ev	Fırın	Harık
Evare	Fırın-ı gülâb	Hızma
Emlec	Fener	Havan
Elmas ve akik yüzük	Fute	Hıyar çekirdeği ve
El bezi	Fistan	Hayme
Eldiven	Fal ağacı	Hambeli ve ecza
Entari	G	Hımar
Estar	Gaddare	Hançer sapı
Eyer uyan	Güldan	Hadis cildi
Enam-ı şerif	Gül-ab kutusu	Hilal
Evanin-i nuhasiye	Gerdanlık	Harar
Esbab	Gerdane	Hurdevat
Edviye	Gicelik fes	Hurde
Ecza ve evrak	Gümüş	Hurc
Emirahuri	Güğüm	Heybe
Eyik taş	Gülistan	Hereni

Heğbe	İçlik	Kefgir
Has	İhram	Kılıç
Hav	İhtilafat	Kaliçe
Halı	İyne	Kızılıcık reçeli
Horoz	İskemle	Kûlah
Havlu	İtrıfıl	Kutu
Havan ve el	İpek	Kürk
Hamam takımı	İbrişüm	Kurd çenesi
Hırka	İp	Keser
Halkoz	İbrik	Kezi parçaları
Ham banus	İncir	Kaliçe
Hamam takımı	İnek	Kutu
Havan-ı büzürk	İncili tor	Kazgan
Hokka	İmrehori	Kazan
Hare	İskendername	Kamçı
Harman dirgeni	İskemle	Kitre
Hardal	İşlemelik	Kalıp
Hatıl	K	Keman
Hatem	Kabak	Kadife
Halhal	Kabak turşusu	Kalı
Hançer	Kase	Kalbur
Hatap	Kahve	Küpecik
Harir	Kam	Kaşık
Havas-ı Kur'ân	Kefere minderi	Kol bağı
Hınna	Kebap yağı	Kaside-i burde
Hınta	Kepenek	Kemeriyye
Hıyarlık	Kuşak	Kereki
İ	Karpuz çekirdeği	Kolan
İğde	Keçe	Kütük

Kalemdan	Kanat	Kerpüç
Kavanoz	Kerdel	Kese
Kalpak	Kelam-ı izzet	Keçi
Kalay	Kalemtraş	Koyun
Kolan	Kadeh	Köstek
Kısrak	Kızılcık	Kıçe
Kontoş	Kolan	Kürdi
Kefçe	Kaşık	Keşifdan
Kızanlık tahtası	Kaşağı	Kepade
Kösterе tası	Kase	Keçe
Kösele	Külünk	Katır
Kiremid	Kolan	Kınnab
Körük	Kavis	Kısdırma
Kayış	Kumkuma	Kısaç
Kavuk	Kurşun	Kilim
Kaşağı	Küpe	Kiremit
Kunz	Künz	Kılıç kabza
Kemer	Kayısı	Kızıl boya
Kayış	Kazıl	L
Kafes	Kimyon	Lavuta
Kelam-ı kadim	Köfter	Leblebi
Kozluca	Kablıma	Leblebi unu
Kayın merteği	Kalı	Lengeri
Kaside-i burde	Kalkan	Leğen
Kara gaddare	Küçüle	Licam
Kapama	Kepenек	libade
Kol bağı	Kemyar yüzük	Libas
Kaytan	Kaftan	Limon suyu
Kahve ibriği	Kebap yağı	Lûk

M

Masat

Makad

Mancılık

Mahrem

Mansume

Meşdud

Mercan

Mermer

Mercümek

Meşde

Mevlûd

Mele

Minder

Minder yüzü

Minder abası

Mitim

Makat

Mangal

Macun

Mushaf

Maşa

Maye

Mismar

Meşale

Musluk

Mankal

Miskal

Mest

Merkep

Mud kendum

Mum revgan

Mumlis

Mitil

Mushaf

Nezkeb

Nalber

Mühre

Mitil

Matara

Nezkeb

Meyzer

Makrome

Maşraba

Mushaf

Miyane

Makas

Mizan

Mesh

Mele

Minare

Muşamma

Mushaf

Mermer

Mengene

Mühür

Merkep

Mücevveze kılıfı

Mancınık

Metun

Meyzer

Mushaf

Mucize

Mushaf-ı şerif

Mecma-i şerh

Mendil

Meşin

Meşarık

Mısır hasırı

Mısır nısfıyesi

Müzevvece

N

Nukra

Nimten

Nakd der kise

Neccar aleti

Nacak

O-Ö

Otluk

Oğlak

Üsküre(ösküre)

Öküz

Özengi

Örs

Önlük

Okka

Ok bisatı

Ok	Pul	Semsem
Örtü	Palanduz	Sicim
Öküz	Peştamal	Surna
Odun	Perde	Saban demiri
Odun sıruk	Pulluk sabanı	Sorguç
P	Piş tahta	Saye
Pesdil	Pisus	Suğrak
Pisus	Post-ı ahu	Sürahi
Pabuç	Post-ı ayıf	Sopacık
Paçalık	R	Sanduka
Palanduz	Risale	Saskunduruk
Palamut	Risale-i tahtevi	Sımsım
Peştamal	Raf	Sumak
Publa	Revgân-ı Bezir	Sof
Piştov	Rida	Satıl
Pastav	Riyal	Siper
Peynir tulumu	Raht	Sorgucluk
Pencere örtüsü	Resen	Sofra
Piyaz	Reçel	Satır
Post	Rida	Sorguç topu
Peşdemal	Rubla	Semer
Paldım	Ruka	Seyf
Penbe bez	Rub'ıye	Saman
Pirinç	Revgan-ı zeyt	Sarpın
Pot	Risale-i satranç	Semer demiri
Peksümed	S	Sof evan
Perde	Süleymanname	Saye
Pirehen-i hamam	Sac ayak	Sahan
Piliç	Sandıcık	Susam

Soğan	Sava	Tahra
Sabun	Sina-i mekki ve limon şarabı	Tavuk
Sımat	Sim hançer kabza	Tahra
Sarık	Sim sürümdan	Tahta
Seyishane	Sitil	Tarak
Saat	Ş	Takye
Serpuş	Şabb	Tahiyye
Süzgeç	Şeker	Tarhana
Simlüce kaş	Şerbet aleti	Tebisi
Sirenk	Şişe	Telbe
Sac	Şinik	Telkari sim zarf ve tombak
Suluk	Şikest	Tefsir-i ebuleys
Sürümdan	Şiş kebab tabesi	Tonbak zarf
Sükker	Şalvar	Tesbih
Sırmalı yağlık	Şal	Teğelti
Safa	Şap	Tefsir
Salıncak bununduruğu	Şemle	Telbe
Sahan	Şemdan	Tekne
Seccade	Şemsül vasilin	Tereketuha
Sındı	Şaraphane	Torba
Satır	Şimşir-i mufaddad	Tırpan
Sadak	Şibhon	Tosun
Sofra	T	Tezgah
Satır kevgir	Tabak	Terazi
Sitil	Taş	Tuz
Suğrak	Tasvih	Tuzluk
Sepet	Tas	Tırpan
Sekü	Tac	Timur
Somak	Tavacık	Togulga

Tor	Yağ
Top	Yaka
Temür matbah	Yağ tulumu
Terlik	Yağlık
Tüfenk	Yağdan
Tezgahlık	Yasdık
Teneke	Yasdık yüzü
Tarih-i Halep	Yay
Tüylük	Yekte
Tencere	Yelek
Turşu	Yelpaze kuyruk
U-Ü	Yemeni
Uçkur	Yek taşı
Urgan	Yekte
Uyan	Yular
Un	Yük tahtası
Ustura	YüzükYağmurluk
Ulaf	Z
Uhlamur merteği	Zerzeriyye
Üsküf	Zerdalü
Üştür	Zenbil sabun
V	Zıbun
Varül	Zerzevat
Vale	Zıhgir
Varsak	Zircame
Vezne	Zincir
Velense	Zili
Velençe	Zülüflük
Y	Zîgîr

KAYNAKÇA

B.Ş.S. Nr. A.31

AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, *Belleten*, XIII/51, (Ankara 1949), s.530.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri” *Türkler*, X, s. 93-119.

ALBAYRAK, Hasan, 982-994/1574-1585 *Tarihinde Bursa’da Sosyal Düzen* (A 139/166 No’lu B. Ş. S. ’ne Göre), Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enst. Y. L. tezi, Bursa 1991.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, XXVII, s. 341-344.

AYDIN, M. Akif, “Mehir” maddesi, *DİA*, XXVIII, s. 389-391.

AYTAÇ, Ahmet “Osmanlı Dönemi’nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri”, *Tarihin Peşinde*, 13, Konya 2015, s. 1-12.

ASLAN, Rukiye, *16. Yüzyıl Ortalarında Bursa (A-84 ve A-202 Numaralı) Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Ens.Y. L. Tezi, Ankara 2006.

AŞIKPAŞAZADE, *Osman oğullarının Tarihi*, (Çev: Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç), İstanbul 2003.

BARKAN, Ömer Lütfü, “Edirne kassamına ait tereke defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6 (Ankara 1966), 1-485.

BARKAN, Ömer Lütfü, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, X, (İstanbul 1953), s. 1-25.

BARKAN, Ömer Lütfü, XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatları’nın Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I: Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-mahrûsa”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1/5, İstanbul 1942, s. 326-340.

BERKTAŞ, İrfan, *86 Nolu Kütahya Şer'iyye Sicili Defterinin (I. Bölüm)*

Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği, Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enst. Y. L. Tezi, Kütahya 2011.

ÇETİN, Osman “Bursa (Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayrimüslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış)”, *Osmanlı*, IV,(Ankara 1999) s. 270-276.

ÇETİN, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Haraketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1999.

ÇİFTÇİ, Cafer “Yıldırım Bâyezîd Han Evkâfından Olan Harîr Bedestânının 1855 Yılı Depremi Sonrasında Tamiri”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (Ed. Sadettin Eğri) Bursa 2013.

DAĞLI, Yücel, Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya- Kırım-Girit*, II, İstanbul 2008.

DEMİRKENT, Işın “ Haçlı Seferleri ve Türkler”, *Türkler*, VI, (Ankara 2002) s. 1133-1161.

DEVELLİOĞLU, Ferit *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2010.

DİNÇ, Güven, “Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *OTAM*, sayı 17, (Ankara 2005), s. 2.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 2013.

DÜZBAKAR, Ömer, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, sayı 23 (Ankara 2008), s. 85-100.

ENGİN, Nihat, Osmanlılarda Kölelik, *DİA*, XXVI, s. 246-248.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Ankara 2014.

GÜNDOĞDU, Raşit, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, *Kâmûs-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, İstanbul 2014.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2012

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul 2000.

İNALCIK, Halil, “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası”, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3-4, s. 215-225.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere:

Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *OTÜ Gelişme Dergisi*, Özel sayı,(Ankara 1979-1980), s. 1-65.

İNALCIK, Halil, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/ 1-4, İstanbul 1953, s. 51-67.

İNALCIK, Halil, “Bursa”, *DİA*, VI, s. 445-449.

İNALCIK, Halil, Orhan”, *DİA*, XXXIII, s. 375-386.

İNBAŞI, Mehmet- GÜLSOY, Ersin, Y. GÜNEŞ, Zübeyde “Güçlü Sultanlar Dönemi”, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Ed. Tufan Gündüz), Ankara 2012.

KARATAŞ, A. İhsan, *XVI. Yüzyılda Bursa’da Yaygın Olan Kitaplar*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Bursa 1995.

KARATAŞ, A. İhsan “XVI. Yüzyılda Bursa’da Tedavüldeki Kitaplar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, X/1, (Bursa 2001), s. 209-230.

KILIÇ, Nalan, *1650 Yılında Bursa (B 87 Nolu Mahkeme Siciline Göre)*, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Ens.Y.L.tezi, Bursa 2005.

KOÇAK, Nimet, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin İskân Politikası*, Süleyman Demirel Üni., Sosyal Bilimler Enst. Y.L. tezi, Isparta 2015.

KUNDAKÇI KAVAKALI, Sibel, “Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon’da Sosyal Ve Ekonomik Hayat” , *History Studies*, VI4 (2014), s. 87-112.

KURU, Levent, *29 Numaralı Edirne Şer’iye Sicili*, Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enst. Y. L. Tezi, Edirne 2003.

KORKMAZ, Gürhan, *B 18 ve A 152 Numaralı Bursa Mahkeme Sicilleri’nin Değerlendirilmesi*, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Ens.Y.L.tezi, Bursa 2002.

KOÇ, Ümit, *XVI. Yüzyılda Anadolu’da Sanayi*, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Elazığ 2003.

KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmalı*, IV, Ankara 1999, s. 535-550.

KOÇU, Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1969.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “ Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (Muğla Örneğinde) bildirisi”, Osmanlının 700. Yılında Muğla Sempozyumu (6-7 Mayıs 1999, Muğla) ‘na sunulan bildiri, Muğla 1999.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1940 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- ÖCALAN, Hasan Basri, *B 97/302 Nolu Bursa Şer'iyye Siciline Göre Bursa'da Hayat (Sosyal ve Dini)*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Ens. Y.L.tezi, İstanbul 1992.
- ÖKTEN, Sadettin, "Ulu cami Medeniyetimiz ve Bursa Ulu cami", *Bursa Ulu cami*, (Ed. Bilal Kemikli), Bursa 2012.
- ÖZÇELİK, Serpil, "İstanbul Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi", *Vakıflar*, sayı 42, (Aralık 2014), s. 133-138.
- ÖZDEĞER, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)", *Tarih İncelemeleri*, VII, İzmir 1992, 167-190.
- ÖZTÜRK, Sait, *XVII. Yüzyıl Askeri Kassam Defterleri'nin Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, İstanbul 1993.
- ÖZTÜRK, Sait, "Kassam", *DİA*, XXIV, s. 579-581.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II*, İstanbul 1983.
- SAK, İzzet, *Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst., Doktora tezi, Konya 1992.
- SAVAŞ, Doğan "Yıldırım Bayezid Dönemi Bursa Eserleri", *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (Ed. Sadettin Eğri) Bursa 2013.
- SEVİM, Sezai "Yıldırım Bayezid'in Vakıfları ve Bursa'ya Etkisi", *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (Ed. Sadettin Eğri) Bursa 2013.
- UĞUR, Yunus, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, s. 8-11.
- UZUN, Turgut, *Manisa'nın 6 Numaralı H.942-973 (M. 1535-1565) Tarihli Şer'iyye Sicil Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek lisans tezi, Niğde 2002.
- UZUN, Efkan, *XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Ankara 1998.
- UZUN ÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988.

UZUN ÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara 1988.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.

YEDİYILDIZ, M. Asım, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa 2003.

YEDİYILDIZ, M. Asım “ Yıldırım Külliyesi İmaretî”, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (Ed. Sadettin Eğri) Bursa 2013.

YILMAZ, Mustafa, *1487-1489 Bursa Şer'îye sicilleri Tereke Defteri*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Ankara 2002.

